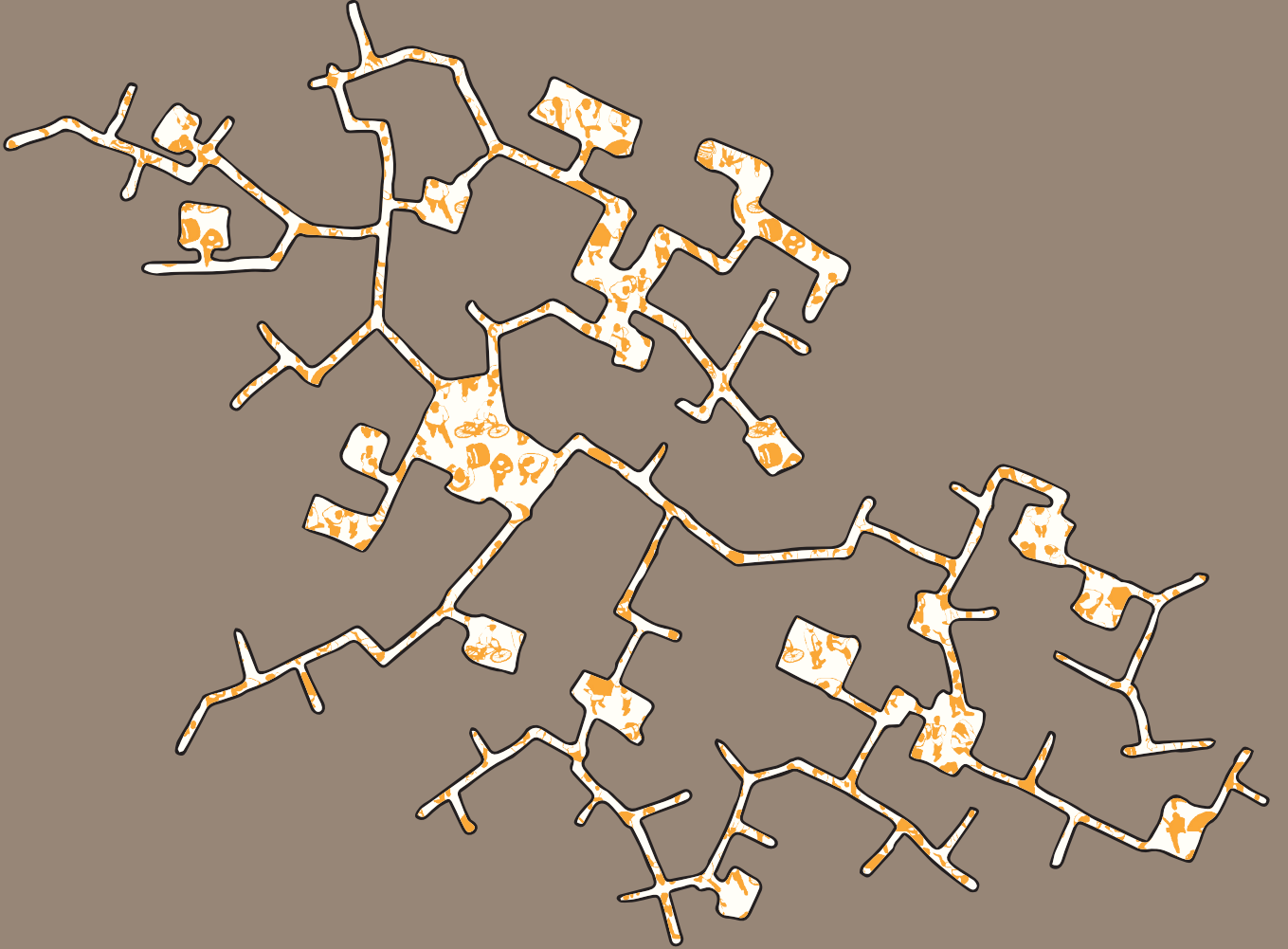

PLANLAMA

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YAYINI

Cilt | Sayı
28 | 1

Dört Ayda Bir Yayınlanır
ISSN 1300-7319

PLANLAMA

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü - Owner and Chief Editor

TMMOB Şehir Plancıları Odası adına **Orhan SARIALTUN**

Serbest Şehir Plancısı / TMMOB Şehir Plancıları Odası

Editörler - Executive Editors

Tayfun KAHRAMAN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Tuba İNAL ÇEKİÇ

Hamburg Hafencity Üniversitesi Planlama ve Bölgesel Gelişme Bölümü

Süleyman BALLYEMEZ

İstanbul Aydın Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü

Yayın Kurulu - Editorial Board

Kumru ÇILGIN

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İstanbul

Tolga ÇİLİNGİR

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - İzmir

Gökhan Hüseyin ERKAN

Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Trabzon

Savaş Zafer ŞAHİN

Atılım Üniversitesi İşletme Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü - Ankara

Fikret ZORLU

Mersin Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü - Mersin

Yayın Sekreteryası - Editorial Secretariat

Akif Burak ATLAR

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Murat ÖLMEZ

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

ISSN 1300-7319

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın Yayın Organıdır
Oda birimlerine ve üyelere ücretsiz gönderilir
Yılda Üç Defa Yayınlanır (Mart, Temmuz, Kasım)

PLANLAMA Ulrich's, Avery Index, Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI) ve TUBİTAK ULAKBİM TR Dizin veri tabanlarında dizinlenmektedir.

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: TMMOB Şehir Plancıları Odası adına Orhan SARIALTUN

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

İletişim: planlama@planlamadergisi.org

Adres: Cihannüma Mah. Akdoğan Sok. Başar Apt. No:30 D:6-7 Beşiktaş/İSTANBUL

Tel: 0212 275 43 67

Faks: 0212 272 91 19

E-posta: planlama@planlamadergisi.org

İnternet adresi:

www.planlamadergisi.org

www.journalofplanning.org

www.jplanning.org

KARE YAYINCILIK tarafından tasarlanmıştır.

Basım tarihi: Nisan, 2018

Yayın türü: Süreli yayın

Baskı adedi: 5000

Matbaa: Aydan Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş

Alinteri Bulvarı, 3364 Sokak No: 4, Ostim, Ankara

Planlama Dergisi TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın yayın organıdır. Planlama Dergisi planlama, tasarım, kent sosyolojisi ve kentsel ve bölgesel çalışma alanından orijinal makaleleri, araştırma özetlerini, kitap incelemelerini ve meslek alanına ilişkin güncel tartışma ve görüşleri yayınlamak üzere kurulmuştur. Oda üyelerine ücretsiz dağıtılan dergi; şehir ve bölge planlama alanındaki uygulama örneklerinin yanı sıra politika uygulamalarını, uygulama araçlarını ve sosyolojik çalışmaları meslektaşlarına ve okurlara ulaştırma çabasında olup yılda üç kez yayınlanmaktadır. Planlama Dergisi, 2013 yılı itibarıyla TÜBİTAK tarafından ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı listelerinde "Ulusal Hakemli Dergi" statüsüne alınmış olup Ulrich's (Index), Avery (Index), Web of Science, Emerging Sources Citation Index (ESCI) ve TÜBİTAK ULAKBİM TR Dizin veritabanlarında dizinlenmektedir.

Dergide Türkçe ve İngilizce dillerinde makalelere yer verilmektedir. Araştırma makaleleri için yazı uzunluğu dipnotlar ve kaynakça dahil 9000, görüş ve araştırma özetleri için 2500 kelimedir. Tüm yazılar önce editör ve yardımcıları tarafından ön değerlendirmeye alınır ve incelenmeleri için danışma kurulu üyelerine gönderilir. Tüm yazılarda yazar adları gizlenerek anonim değerlendirme ve düzeltmeye başvurulur, gereken koşullarda yazarlardan yazıları hakkındaki soruları yanıtlaması ve eksikleri tamamlaması istenebilir. Dergide yayınlanmasına karar verilen yazılar yayına hazırlık sürecine alınır, bu aşamada tüm bilgilerin doğruluğu için ayrıntılı kontrol ve denetimden geçirilir, yayın öncesi şekline getirilerek yazarların kontrolüne ve onayına sunulur.

Dergiye yazı teslimi çalışmanın daha önce yayımlanmadığı ve Planlama Dergisi'nde yayımlanmasının editör ekibi tarafından uygun bulunduğu anlamına gelmektedir. Yazar(lar); çalışmanın yayımlanmasının kabulü itibarıyla yazıya ait her hakkı TMMOB Şehir Plancıları Odası'na devretmekte; izin almaksızın çalışmayı başka bir dilde ya da yerde yayımlamayacaklarını kabul etmektedir(ler)*. Gönderilen yazı daha önce herhangi bir toplantıda sunulmuş ise toplantı adı, tarihi ve düzenlendiği şehir dipnotta belirtilmelidir. Lisansüstü tez çalışmalarından üretilmiş yazılarda tezin ismi ve hazırlandığı kurum yazının başında dipnot ile belirtilmelidir.

*Telif hakkı devir işlemleri, makaleniz yayın kurulu ve hakemlerce onaylandıktan sonra, makalenizin yayına hazırlanma aşamasında yayıncı tarafından e-posta ile gerçekleştirilecektir.

KATEGORİLER

Araştırma Makaleleri: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda yeterli bilimsel inceleme, gözlem ve araştırmalara dayanarak bir sonuca ulaşan orijinal ve özgün çalışmalardır. Türkçe yazılmış makaleler Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile giriş, materyal, metot, bulgular, tartışma, sonuç ve kaynaklar bölümlerinden oluşmalı; metin, tablo, şekil vd. dahil 9000 kelimeyi aşmamalıdır. İngilizce makaleler ise İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar sözcükler ile Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimelere sahip olmalı; Türkçe makale yazım kurallarında belirtilen bölümlerden oluşmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetlerin her biri 200-400kelimeden oluşmalıdır.

Derleme Yazılar: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda güncel ve önemli bir konunun ve/veya yazarın kendi görüş ve araştırmalarından elde ettiği sonuçların değerlendirildiği özgün yazılardır. Bu yazıların başlık ve özet bölümleri orijinal araştırma makalesi formatında yazılmalı, bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 2500 kelimeyi geçmemelidir.

Yukarıda belirtilenlerin yanı sıra Planlama Dergisi'nde görüş yazısı ve kitap inceleme kategorileri dışındaki (**çeviri, yarışma sunumları, araştırma özetleri, oda görüşü ve değerlendirmeler** başlıklarında yer alan) yazılar yayın kurulu ve editör süzgecinden geçtikten sonra yayımlanır.

Makale Başvurusu: Planlama Dergisi'ne makale başvuruları çevrimiçi olarak kabul edilmektedir. Planlama Dergisi'nin web sayfasında (www.planlamadergisi.org/ www.journalofplanning.org/ www.jplanning.org) "çevrimiçi makale gönder" ya da "journalagent" sekmesini kullanarak makale başvurusu yapılır.

MAKALE HAZIRLAMA DETAYLARI

Yazıların Hazırlanması: Yazılar (A4) kağıda, 11 punto büyüklükte "Arial" yazı karakterinde iki satır aralıklı olarak hazırlanmalıdır. Sayfanın her bir yüzünde üçer cm boşluk bırakılmalı ve tüm sayfalar numaralandırılmalıdır.

Ana Metin Dökümanı: Sayfalara göre sıralama, tam metin, kaynakçave var ise teşekkür sayfası şeklinde yapılmalıdır. Makaleye ilişkin isim, yazar adı özet ve anahtar kelimeler çevrimiçi makale gönderme sisteminde istenilecek olup ayrı bir döküman olarak sisteme yüklenememektedir.

Başvuru mektubu: Başvuru mektubunun ayrı bir döküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir

olup; yazının tüm yazarlar tarafından okunduğu, onaylandığı ve orijinal bir çalışma ürünü olduğu ifade edilmelidir. Bunlara ek olarak; yazının başlığı, yazarların adı, soyadı ve unvanları, çalışmanın yapıldığı kurumun adı ve şehri, eğer varsa çalışmayı destekleyen fon ve kuruluşların açık adları yer almalıdır. Bu sayfaya ayrıca "yazışmadan sorumlu" yazarın isim, açık adres, telefon, faks, mobil telefon ve e-posta bilgileri eklenmelidir.

Tablo, şekil, grafik ve fotoğraflar: Tüm tablo, şekil ve grafikler ayrı metin dosyalarında ve her birinin altına numaraları ve açıklayıcı bilgiler yazılmış olarak gönderilmelidir. Şekillerin ana metin içerisindeki yerleri metin içinde ayrı bir paragraf açılarak yazı ile (örneğin "Şekil 1 burada yer alacaktır" ifadesi kullanılarak) belirtilmelidir.

Gönderilen yazılarda kaynakça gösteriminde uluslararası geçerliliği olan "APA 6.0 Yazım Kuralları ve Kaynak Gösterim Biçimi" kullanılacaktır;

KİTAP REFERANSLARI

Tek yazarlı kitap:

Abisel, N. (2006). Sessiz Sinema. Ankara: Deki.

Zizek, S. (2009). Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

Çok yazarlı kitap:

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). Çok Tuhaf Çok Tanıdık. İstanbul: Metis.

Editörlü kitap:

Özbek, M. (Ed.) (2005). Kamusal Alan. İstanbul: Hil.

Editörlü kitapta bölüm:

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), Kamusal Alan içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Birden çok baskısı olan kitap:

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). The Elements of Style (4. Baskı). New York: Longman.

Sadece elektronik basılı kitap:

O'Keefe, E. (n.d.). Egoism & the costs in Western values. Erişim: <http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?item=1135>

Kitabın elektronik versiyonu:

Freud, S. (1953). The method of interpreting dreams: An analysis of a specimen dream.

J. Strachey (Ed. & Trans.), The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 4, pp. 96-121). <http://books.google.com/books> (Özgün eser 1900 tarihlidir)

Shotton, M. A. (1989). Computer addiction: A study of computer dependency [DX Reader version]. Retrieved from <http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

Schiraldi, G. R. (2001). The post-traumatic stress disorder sourcebook: A guide to healing, recovery, and growth [Adobe Digital Editions version]. doi: 10.1036/00713937

Elektronik adresten yararlanılan kaynakta, kaynağın erişilebileceği URL verilir:

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avatar-in-sozde-solculugu-uzerine>

Elektronik makaleler varsa digital object identifier (DOI) numarası belirtilmelidir.

Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. Knowledge Management Research & Practice. Advance online publication. doi: 10.1057/palgrave.kmnp.8500141

Çok ciltli çalışmalar:

Pflanze, O. (1963-1990). Bismarck and the Development of Germany (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Metin içinde: (Pflanze, 1963-1990)

Çok ciltli çalışmalarda tek cilt kullanımı:

Pflanze, O. (1990). The Period of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. Bismarck and the Development of Germany. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Daha önceki bir baskının yeni basımı:

Smith, A. (1976). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). Metin içindeyse: (Smith, 1776/1976)

Kitaptan çevrilmiş bölüm:

Weber, M. (1958). The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

Metin içinde: (Weber, 1904-1905/1958)

MAKALE REFERANSLARI

Rapor ve teknik makaleler:

Gencil Bek, M. (1998). Medscape Turkey 2000 (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Dergiden tek yazarlı makale:

Aktay, Y. (1999). Aklın Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. Toplum ve Bilim, 82, 114-140.

Dergiden çok yazarlı makale:

Binark, F. M.,Çelikcan, P. (1998). Mahremin Müzakereye Çağrılması ve Yıldı Örneği. Kültür ve İletişim, 1 (2), 197-214.

Elektronik dergiden makale:

Conway, P. (2003). Truthandreconciliation: Theroad not taken in Nambia. Online Journal of PeaceandConflictResolution, 5 (1) (varsa doi numarası, yoksa URL verilir. URL örneği: http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm)

Kaynağa ait sayfanın adresi (URL) ya da varsa sadece doi numarası yeterlidir.

Yazarı belli olmayan editör yazısı:

Editorial: "What is a disaster" andwhydoesthisquestionmatter? [Editorial•]. (2006). Journal of ContingenciesandCrisis Management, 14, 1-2.

Elektronik gazete makaleleri:

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek.

www.hurriyet.com.tr

DiĞER REFERANSLAR

Yazarı belli olmayan gazete ve dergi yazıları için:

The United StatesandtheAmericas: OneHistory in TwoHalves. (2003, 13 Aralık). Economist, 36.

Strongafterchockscontinue in California. (2003, 26 Aralık). New York Times [Ulusal Baskı.]. s.23.

Metin İçinde:(United StatesandtheAmericas, 2003) (Strongaftershock, 2003)

Yazarı belli olan gazete ve dergi yazıları için:

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Popepleadsforendtoterrorismandwar. New York Times, s.21.

Tanıtım yazıları:

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in yourgenes. [Review of thebook Nature vianurture: Genes, experience, andwhatmakes us human]. New York Review of Books, 50, 38-40.

Basılmamış tezler, posterler, bildiriler:

YÖK'den indirilmiş ise URL adresi de künye bilgileri sonuna verilir.

Sarı, E. (2008). Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ansiklopediler:

Balkans: History. (1987). EncyclopaediaBritannica içinde (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570- 588). Chicago: EncyclopaediaBritannica.

Metin İçinde:(Balkans: History, 1987)

Sözlükler:

Gerrymander. (2003). Merriam-Webster'scollegiatedictionary (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

Metin İçinde:(Gerrymander, 2003)

Görüşme:

Arroyo, GloriaMacapagal. (2003). A time forPrayer. Michael Schuman ile söyleşi. Time. 28 Temmuz 2003. Erişim Tarihi 13 Ocak 2004,

DEĞERLENDİRME VE BASIM SÜRECİ

Ön Değerlendirme: Dergi ön değerlendirmeyi tüm makale kategorileri için uygulamaktadır. Tüm makaleler dergi editör ekibi tarafından incelenir ve uygun bulunan makaleler ön değerlendirme amacıyla yayın kuruluna iletilir. Tüm makaleler editörlerce dergi yazım kuralları ve bilimsel içerik açısından değerlendirilir. Gerekli görüldüğünde yazıda istenen değişiklikler yazara editörlerce yazılı olarak bildirilir.

"Araştırma Makaleleri", ön değerlendirme sonucunda uygun bulunursa, yayın kurulu tarafından ilgili hakemlere gönderilerek "değerlendirme" süreci başlar.

Yazının Sorumluluğu: Yazarlar basılmış halde olan makalelerinde bulunan bilgilerin tüm sorumluluğunu üstlenirler. Dergi bu makalelerin sorumluluğunu üstlenmez.

Basım Hakkı: Dergide Basılmış bir Makalenin tamamı veya bir kısmı, makaleye ait resimler veya tablolar Planlama Dergisi editörü ve Planlama Dergisi yayın Kurulu, bilgisi ve yazılı izni olmadan başka bir dergide basılamaz.

Gerekli Bilgiler: Dergi editörü ya da yayın kurulu ön değerlendirme sürecinde gerek duyduklarında makalenin dayandığı verileri incelemek için yazardan isteyebilirler. Bu nedenle yazara kolay ulaşımı sağlayacak adres ve diğer iletişim araçlarının başlık sayfasında yer alması önemlidir.

The Journal of Planning is an official publication of UCTEA, Chamber of Urban Planners. It is an anonymously peer-reviewed e-journal including original articles, research briefs, book reviews and viewpoints on planning, design, urban sociology and urban and regional studies. The journal has been published three times annually distributed free to the members attempting to reach colleagues and readers through implementation case studies and tools in urban and regional planning field as well as politics and sociology. Planning is indexed in Ulrich's (Index), Avery (Index), Web of Science Emerging Sources Citation Index (ESCI) and the Social Science Data Base of ULAKBIM by TUBITAK.

Manuscripts could be submitted in English or in Turkish. Preferred length for manuscripts (including notes and references) is 9000 words for articles, and 2500 words for viewpoints or research briefs. All submissions are first initially reviewed by the editors, then sent to reviewers. Evaluation process is carried anonymously. If necessary, further information might be requested from the authors. The manuscripts accepted to be published, are passed through the detailed control for the accuracy and then submitted for approval of the author before publication.

Submission of a manuscript implies: that the work has not been published before and that its publication in The Journal of Planning is approved by all editors. The author(s) transfer(s) the copyright to UCTEA (Chamber of Urban Planners) after the acceptance, and the author(s) guarantee(s) that the manuscript will not be published elsewhere in any other language without the consent of the Chamber*. If the manuscript has been presented at a meeting, this should be stated together with the meeting name, date and the place of the meeting. If the manuscript has been generated as a part of a postgraduate thesis, this should be stated together with the thesis name and institution.

*Copyright transfer process will be fulfilled via e-mail -send by publisher- during the publication preparations, after your article approved.

CATEGORIES

Research Articles: These are the manuscripts that have an original and genuine conclusion based on a sufficient scientific study, observation and research. Articles in Turkish must have title, summary and keywords in both Turkish and English in addition to Turkish introduction, material and method, findings, disputes, conclusion and references. There is a 9000 words limit for the research articles including the text, tables and figures. Articles in English must have title, summary and keywords in English and both in Turkish also has to be written according to the manuscript preparation guide for the Turkish articles. The limit for the abstracts in all languages is between 200 to 400 words.

Collation Articles: These are the manuscripts written about the topics listed above that also reflect and evaluate the opinion and research results of the author over an important contemporary issue. The manuscript's title and summary parts shall be in the same format as Research Articles and shall continue with introduction, main text and references. The article must not be more than 2500 words.

In addition, the manuscripts apart from viewpoint articles, book reviews and others (**translations, presentation of competitions, research reviews, review of chamber and assessment**) are accepted to be published in The Journal of Planning after they are approved by editor and Editorial Board.

Application: Applications are only accepted online. Please see the link: www.planlamadergisi.org or www.journalofplanning.org or www.jplanning.org and proceed application through "Online Manuscript Submission" or "Journal Agent" tab.

ARTICLE PREPARATION DETAILS

Article Preparation: Articles should have double-line spacing, leaving margin (3 cm) on both sides. The font size (11 points) and style (Arial) of the main text should be uniformly taken into account. All pages of the main text should be numbered consecutively.

Main Text Document: Ordering should be like; main text, references and thank-you note if available. Article title, abstract, keywords and author name(s) will be requested in online manuscript application system and can not be uploaded as a separate document.

Application Letter: **Application letter should be uploaded as a separate document.** It must contain a brief statement that the article has been read and approved by all authors, that

it has not been submitted to, or is not under consideration for publication in another journal. In addition, article title, authors's name, surname and titles, institutions and places, if available supporting institution and fund name. Besides, it should be written that; name, address, telephone number, mobile phone number and e-mail address of the corresponding author.

Figures, illustrations, tables and photos: All figures and tables should be numbered in the order of appearance in the text. The desired position of figures and tables should be indicated in the text. Legends should be included in the relevant part of the main text.

The articles' reference must be written according to the international APA 6.0 Formatting and Style Guide:

BOOK REFERENCES

Single Author Book:

Zizek, S. (2009). Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

Multi-Author Book:

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). Çok Tuhaf Çok Tanıdık. İstanbul: Metis.

Edited Book:

Özbek, M. (Ed.) (2005). Kamusal Alan. İstanbul: Hil.

Edited Book Chapter:

Kejanlioğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), Kamusal Alan içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Edition other than the First:

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). The Elements of Style (4. Baskı). New York: Longman.

Only Electronically Printed Book / e-Book as Main Reference:

O'Keefe, E. (n.d.). Egoism&thecnsts in Western values. date
<http://www.onlineoriginals.com/showitem .asplitem | 135>

Electronic Version of the Book / e-Book Version of Main Reference:

Freud, S. (1953). Themethod of interpretingdreams: An analysis of a specimendream.

J. Strachey (Ed. & Trans.), The standart edition of thecompletepsychologicalworks of Sigmund Freud (Vol. 4, pp. 96-121).

<http://books.google.com/books> (Originaledition is dated 1900)

Shotton, M. A (1989). Computeraddiction: A study of computerdependency [DX Reader version]. Retrievedfrom
<http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

Schiraldi, G. R. (2001). The post-traumaticstressdisord ersourcebook: A guidetohealing, recovery, andgrowth [AdobeDigitalEditionsversion]. doi: 10.1036/00713937

Web Links as Online References:

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avata-r-in-sozde-solculugu-uzerine>

Article From an Online Periodical with DOI Assigned

VonLedebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer bynewemployees in companies. Knowledge Management Research&Practice. Advanceonlinepublication. doi: 1 0.1 057/ palgrave.kmrp.8500141

e-NewspaperArticles/Columns:

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek.

www.hurriyet.com.tr

Multivolume Work:

Pflanze, O. (1963-1990). Bismarckandthe Development of Germany (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton UniversityPress.

Singlevolume in a Multivolume Work:

Pflanze, O. (1990). ThePeriod of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. Bismarck andThe Development of Germany. Princeton, NJ: Princeton UniversityPress.

Earlier Version of Former Edition:

Smith, A. (1976). An inquiryintothenatureandcauses of thewealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). Metin İçindeyse:(Smith, 1776/1976)

Translation:

Weber, M. (1958). The Protestan EthicandTheSpirit of Capitalism. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

If in text:(Weber, 1904-1905/1958)

ARTICLE REFERENCES

Reportsand Technical Articles:

Gencil Bek, M. (1998). MediscapeTurkey 2000 (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Single Author Article from a Journal:

Aktay, Y. (1999). Aklın Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. Toplum ve Bilim, 82, 114-140.

Multi Author Article from a Journal:

Binark, F. M., Çelikcan, P. (1998). Mahremin Müzakereye Çağırılması ve Yıldı Örneği. Kültür ve İletişim, 1 (2), 197-214.

e-Journal Articles:

Conway, P. (2003). Truth and reconciliation: The road not taken in Namibia. Online Journal of Peace and Conflict Resolution, 5 (1) (If it has a doi number it doesn't have a doi than URL shall be given. URL sample: http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm)

Article of an Unknown Editor:

Editorial: "What is a disaster" and why does this question matter? [Editorial*]. (2006). Journal of Contingencies and Crisis Management, 14, 1-2.

OTHER REFERENCES

Unknown Editor Articles of Newspaper and/or Journal:

The United States and the Americas: One History in Two Halves. (2003, 13 Aralık). Economist, 36.

Strong after shocks continue in California. (2003, 26 December). New York Times [National Edition.]. s.23.

If in text: (United States and the Americas, 2003) (Strong after shock, 2003)

Newspaper and/or Journal Articles:

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Pope pleads for end to terrorism and war. New York Times, s.21.

White Papers:

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in your genes. [Review of the book Nature via nurture: Genes, experience, and what makes us human]. New York Review of Books, 50, 38-40.

Unpublished thesis, posters and articles:

If it's downloaded from YÖK page, URL address and information shall be given at the end.

Sarı, E. (2008). Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

An Encyclopedia Entry:

Balkans: History. (1987). Encyclopaedia Britannica (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570- 588). Chicago: Encyclopaedia Britannica.

If in text: (Balkans: History, 1987)

Dictionary:

Gerry mander. (2003). Merriam-Webster's collegiate dictionary (11. Edition). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

If in text: (Gerry mander, 2003)

Interviews:

Arroyo, Gloria Macapagal. (2003). A time for Prayer. Michael Schuman ile söyleşi. Time. 28 Temmuz 2003. [Accessed: 13 Ocak 2004]

EVALUATION AND PUBLISHING PROCESS

Pre-evaluation: Pre-evaluation is mandatory for all manuscripts. All manuscripts are reviewed by the editor and appropriate manuscripts are sent to the editorial board and reviewed in terms of scientific concept. All manuscripts are subject to editing and, if necessary, authors are asked for responses to outstanding questions or for addition of any missing information.

"Research Articles" that are found appropriate are sent to the referees for reviewing by the editorial board.

Liability of the Article: The author has the complete liability of the content of the printed manuscript. The Journal of Planning has no responsibility over the information given within the text.

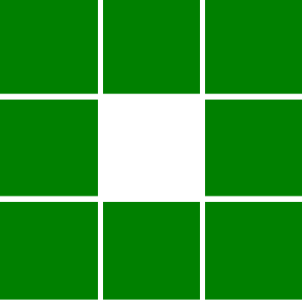
Right to Publish: Without the written permission of the editor and the editorial board of The Journal of Planning, manuscripts can not be fully or partly published in any other journal.

Further Information: The editors or the editorial board have the right to ask to make further research on the fact that the manuscript is based on. Therefore, communication information (address and other) of the author must be given in the title page.

PLANLAMA

İçindekiler/Content

Editörden	xi
GÖRÜŞ / OPINION	
Planlama Öğrencilerine Zihinsel Egzersizler - Bir Davet <i>Intellectual Exercises for Students of Planning - An Invitation</i> Erkan GH.....	1
DERLEME / REVIEW	
Kent Planlama ve Kentsel Altyapı İlişkisinin Evrimi <i>Evolution of the Relationship between Urban Planning and Urban Infrastructure</i> Şahin SZ.....	6
ARAŞTIRMALAR / ARTICLES	
Türk Otomotiv Endüstrisinde Dayanıklılık, Perçin Etkisi ve Üretim Zincirlerinin Değişen Coğrafyası <i>Resilience, the Rivet Effect, and the Changing Geography of Production Chains in the Turkish Automotive Industry</i> Evren Y, Sakarya A.....	12
Bölgesel Gelişmişlik Düzeyinin Belirlenmesine İlişkin Veri Seti Sorunsalı: Eleştiri ve Öneriler <i>Data Set for the Determination of Regional Development Level: Criticism and Recommendations</i> Dedeoğlu Özkan S, Beyazlı D.....	22
Kültürel Peyzajların Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimlerinin Tespiti: Bursa İznik Örneği <i>Detection of Cultural Landscape Changes in the Historical Process: The Case of Bursa İznik</i> Kap Yücel SD, Salt E.....	40
Kentsel Dönüşüm ve Yerel Siyasetin Değişen Dinamikleri: 2009 ve 2014 İzmir Yerel Seçim Sonuçları Bağlamında Bir Araştırma <i>Urban Transformation and Changing Dynamics of Local Politics: Analyzing the Results of the 2009 and 2014 Local Elections in Izmir</i> Çınar AK, Penpecioglu M.....	56
Immaterial Dimensions of the Right to the City: The Case of Istanbul's Derbent Neighborhood in the Urban Transformation Process <i>Kent Hakkının Maddi Olmayan Boyutları: Kentsel Dönüşüm Sürecindeki İstanbul Derbent Mahallesi Örneği</i> Aksümer G, Yücel H.....	76

Dergimizin 2018 yılı ilk sayısı, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanında taranmasına ilişkin başvurumuzun kabul edildiği haberi ile birlikte hazır hale geldi. Yazarlarımızın da katkısı ile giderek zenginleşen dergimizin hakemli dergi statüsündeki altıncı yılının bu sayısında size 1 görüş yazısı, 1 derleme ve 5 özgün araştırma makalesini sunuyoruz.

Şehir ve Bölge Planlama eğitimi sürecinde farklı üniversitelerde kullanılan farklı bilgi aktarım metotları nedeniyle her Şehir ve Bölge Planlama öğrencisinin aynı düzeyde bilgi aktarımı alamadığı gerçeğine atıf yaparak, Şehir Plancıları Odası'na mekânsal planlama eğitim teknikleri derlemesi yapması çağrısını içeren bir görüş yazısı ile başlayan bu sayımız; iklim değişikliği ve sonuçlarının gözlenmesi ile birlikte gündeme gelen kent planlaması ve kentsel altyapı ilişkisinin yeniden kurgulanması gerektiğinin altını çizen bir derleme ile devam ediyor.

Dergide ayrıca Marmara Bölgesi'ndeki otomotiv yan sanayinin dayanıklılığını, perçin etkisi kavramı üzerinden inceleyen araştırmayı takiben; hem küresel, hem de yerel ölçekte gözlemlenen bölgesel eşitsizlikleri gidermek adına uygun politikalar geliştirilebilmesi için gereksinim duyulan veri setini odağına alan bir diğer araştırma bu sayıda yer alıyor. Ardından İznik'te kültürel peyzajın değişimini, tarihi peyzaj değerlendirmesi ve rehberli gezi teknikleri ile izleyen bir diğer araştırma sunuluyor. İzmir'de kentsel dönüşüm pratiklerini değişen yerel yönetim dinamikleri ve oy tercihleri üzerinden okuyan bir araştırma ile yine kentsel dönüşüm pratiklerini Lefebvre'nin tanımladığı şekliyle kent hakkı kavramı üzerinden tartışan bir araştırma ile bu sayı sonlandırılıyor.

Bu sayıda katkısı bulunan tüm yazarlara ve hakemlere tek tek teşekkür eder, kentsel ve bölgesel çalışma alanlarından orijinal makalelerinizi, araştırma özetlerinizi, kitap incelemeleri ile meslek alanına ilişkin güncel tartışma ve görüşlerinizi; meslektaşlarımıza ve tüm okurlarımıza sunmak üzere yayın kurulumuza iletmenizi beklediğimizi bir kez daha hatırlatmak isteriz.

Yayın Kurulu

GÖRÜŞ / OPINION

Planlama Öğrencilerine Zihinsel Egzersizler - Bir Davet

Intellectual Exercises for Students of Planning - An Invitation

Gökhan Hüseyin Erkan

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Trabzon, Türkiye

Giriş

Şehir ve Bölge Planlama mesleği çeşitli teknikler kullanarak bilgi aktarımı yapılması gereken çok boyutlu bir eğitim sürecinden geçmeyi gerektirmektedir. Uygulamalı bilimler arasında yer alan mekan planlaması eğitimi müfredatında çevre-bilim, sosyoloji, politika, istatistik gibi farklı bilgi alanlarının yanı sıra soyutlama becerisini geliştirmeyi de amaçlayan geniş bir yelpaze vardır.¹ Bu çeşitlilik meslek adaylarının çok farklı alanlarda uzmanlaşmasına olanak sağlamakla birlikte, merkezi konumdaki beceri “mekanı okumak ve soyutlamak”tır. Doğru planlama müdahalesi için mekânsal yapının, dinamiklerin, genelliklerin ve özgünlüklerin iyi çözümlenmesi gerekir. Bu kapsamdaki mekânsal çözümlenme becerisinin kazandırılması eğitimin ana hedefleri arasındadır. Ancak son birkaç on yıldır yaşanan değişimler ve eğitim alanına yönelik dışsal müdahaleler nedeniyle eğitimin bazı yıpranmalara maruz kaldığı görülmektedir.

Bunun başında, siyasi sebeplerle ilgili olduğu kuşkusunu uyardıran üniversite sayısı, bölüm sayısı ve öğrenci kontenjanı arttırılması gelmektedir. Türkiye’de 1998 yılına kadar 9 bölümde lisans eğitimi verilmekte iken, 2010 yılında bu sayı 20’ye ulaşmıştır. 2010-2014 yılları arasında 21 üniversitede daha şehir ve bölge planlama bölümü kurulmuş ya da kurul-

ma süreci başlamıştır. 2014 yılı itibarı ile bölüm sayısı 42’ye yükselmiştir.² 2004-2010 yılları arasında lisans eğitimi veren 12 bölümden sadece 2’si dışında tümünün kontenjanı arttırılmıştır.³ Kontenjan artışı ve yeni bölüm kurulması bu dönemden sonra da devam etmiştir.

Planlama eğitimi, kuramsal bir zemin üzerinde, plan ve proje uygulamalarına ağırlık vererek yürütülmektedir. Eğitimci sayısı ile öğrenci sayısı arasındaki orantı olumsuz yönde arttıkça eğitimcilerin birim öğrenci projesine ayırdığı zaman ve özen düzeyinin azalması kaçınılmazdır. Nitekim Türkiye Planlama Okulları Birliği’nin (TUPOB) bölümlerin donanım, kadro ve kontenjanlarına yönelik yaptığı araştırmalar ve hazırladığı raporlar planlama eğitiminde niteliksel bir gerileme yaşanmakta olduğunun ciddi uyarılarını içermektedir.

Planlamada eğitim düzeyinin yıpranmasının bir diğer nedeninin orta öğretim sisteminde sürekli yapılan değişiklikler ve eğitim kalitesinin düşmesi olduğu görülmektedir. Ancak bu sorun, planlama meslek alanının doğrudan müdahale edebileceği bir alan değildir.

Eğitime yönelik bir başka sorunsal, hızlı gelişen bilgisayar teknolojisi ile geleneksel tasarım yaklaşımlarının eklenmesi ve uyumlu hale getirilmesindeki güçlüktür. Bu konuda

¹ Aristocu bilimler sınıflandırmasındaki teorik bilimler, pratik bilimler ve poetik bilimlerin tümü planlama eğitiminde yer tutmaktadır.

² TUPOB, 2014. 10. Dönem Çalışma Raporu

³ TUPOB, 2011. Lisans Düzeyinde Açılacak Şehir ve Bölge Planlama Bölümleri İçin Gerekli Asgari Standartlar

Geliş tarihi: 13.10.2017 Kabul tarihi: 26.12.2017

Online yayımlanma tarihi: 10.04.2018

İletişim: Gökhan Hüseyin Erkan.

e-posta: erkangokhan@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

çözüm üretilmesi beklenen iki sorun vardır. İlki, zoom (yaklaş-uzaklaş) sorunudur. Tasarım üretimindeki geleneksel yaklaşım sabit pafta ölçeğinde veya birkaç sabit pafta ölçeğinde göz-el uyumuna dayalı iken, bilgisayar ortamında sınırsız ölçekle çalışılmaktadır. Bilgisayar ekranındaki dosyanın orijinal boyutu örneğin 1/1000 ölçekli bir pafta da olsa 1/500000 ölçekli bir pafta da olsa imleç hareketi ile yakınlaşmanın ve uzaklaşmanın sınırı yoktur. Bu durum, kimi zaman alt ölçeklerde elde edilen detay düzeyi yüksek mekansal verinin kavramsallaştırma ya da soyutlama yapılmadan üst ölçekli çizimlerde doğrudan kullanımıyla sonuçlanabilmektedir. Bu ise, her ölçeğin gerektirdiği karar içeriği, konumsal doğruluk, ve gösterim tekniklerinin tutarsızlaşmasına neden olabilmektedir. Bu sorunun bilgisayar kullanımını en aza indirmek biçiminde bir müdahale ile aşılabileceği düşünülse dahi bu çözümün önünde ikinci sorun bulunmaktadır. Bir plan ve tasarım çalışmasına altlık oluşturan kurumsal verinin çoğu artık bilgisayar ortamında hazırlanmaktadır ve öğrencilere iletilmektedir. Bu durum el çizimi, soyutlama ve ölçekler arası ilişki kurma becerisinin gelişiminde nasıl aşılacağı belli olmayan bir dizi eşik yaratmaktadır.

Tasarım becerisi sınıf içi çalışmalardan öğrenilen kuramsal bilginin tasarıma aktarılmasında bireysel emek ve zaman harcamayı gerektirir. Planlama stüdyosu derslerindeki iş yoğunluğu ve her geçen yıl artan öğrenci sayısı nedeniyle akademisyenlerin birim öğrenci başına harcadıkları emek-zamanın azalma eğiliminde olduğu kabul edilirse, öğrencilerin bireysel olarak kendilerini geliştirmelerine yardımcı olacak destek mekanizmaları tanımlamak bir sorumluluk olarak görülmelidir. Bu metnin rutin stüdyo derslerinin yanı sıra grup veya bireysel olarak ders dışında da yapılabilecek türde egzersizlerin derlenmesi ve öğrencilere sunulması için bir çağrı amacı taşımakta ve bir dizi örnek uygulama içermektedir.

Yokluk Çözümlemesi (Fiziksel Yokluk ve Kültürel Yokluk)

Planlama çalışmalarının temel aşamalarından biri yerleşmenin tanınması, bilinmesidir. Her mekânsal birimin diğerleriyle benzer olan özelliklerinin yanı sıra özgün nitelikleri, yakın ve uzak komşularından etkilenme ve onları etkileme düzeyi, tarih içinde biriktirdikleri ve kaybettikleri vardır. Bir mekânsal birimin evrendeki yeri nasıl tanımlanabilir? Bu soruya, o mekânsal birimin varlığından yola çıkarak yanıt verme eğilimi yaygındır. Acaba tersini düşünmek nasıl olur? O mekânsal birim hiç var olmasaydı?⁴

İlkin şu soru sorulabilir:

- X şehri hiç var olmasa idi ne olurdu?

Bu sorunun yanıtı fiziksel coğrafya ve kültürel coğrafya olarak iki aşamalı düşünülebilir:

- X şehri olmasaydı fiziki coğrafya nasıl olurdu?
- X şehri olmasaydı kültürel coğrafya nasıl olurdu?

Nasıl olurdu sorusu, o şehrin tarihi boyunca ürettiklerini, yani coğrafyaya ve kültüre kattıklarını düşünmek açısından başlangıç noktası oluşturuyor. “O şehir olmasa idi neler kaybederdik?” sorusu peşinden geliyor. “Neler kaybederdik?” sorusu aynı zamanda “neler kazandık?” sorusudur.

İlk soru örneğin, Trabzon ilinin bir boşluk, Karadeniz’in doldurduğu bir körfez veya çukur olduğu varsayımına dayanıyor. Örnek pratikte, öğrencilerden bir harita üzerinde, il sınırlarının içini maviye boyamaları ve haritayı öyle okumaları istenir. Geriye kalan coğrafya üzerinde düşünmeye, tartışmaya geçilir. Şimdiye kadar deneyimlenen egzersizler daha çok ulaşım bağlantıları ve çevresindeki illerle yarattığı komşuluk ilişkisi üzerinden, onları ayırma ve birleştirme özelliklerini düşünerek tartışmalar yapılmasını sağlamıştır.

Sorunun ikinci aşamasının en yalın hali şöyle tanımlanabilir: “Trabzon olmasaydı kültürel coğrafya nasıl olurdu?” Bu soruya, kültürü en geniş antropolojik tanımı olan “insan yapımı her şey” olarak ele alıp yanıt vermek daha zihin açıcı olabilir. Örneğin, Trabzon olmasa idi kültürel, ekonomik, demografik, politik açıdan neler farklı olurdu? Neler hiç olmazdı ya da Trabzon’da olduğu biçimiyle olmazdı? Yani neler kaybederdik? Sümela Manastırı, Uzungöl, Trabzon pidesi, tereyağı, horonu, laz müteahhidi, Trabzonspor... hamsi başka bir yerlerde meşhur olurdu muhtemelen.

Ankara... Fiziksel yokluk çözümlemesi açısından Anadolu’nun ortasında Tuz Gölü ile birleşik Türkiye’nin en büyük gölü olurdu. Van Gölü’nün pek esamisi okunmazdı. Kültürel yokluk çözümlemesinde ulusal idare ağında bir başka şehir başkent olurdu. Ankara kedisi, Jansen’in planları, Gönül Tankut’un kitabı, ODTÜ,... Bunların olmadığı veya o konumda, dolayısıyla daha farklı olduğu bir kültürel coğrafya olurdu. İstanbul’un ülke nüfus dağılımına, ekonomisine, uluslararası işbölümüne etkisi...

Bu soruları tartışmakla bilişsel olarak kavranan etki düzeyi kentin önemini, özgünlüğünü, özelliğini ölçmek için en azından zihinsel düzeyde bir dizi ölçüt sağlayabilir. Üstelik bu türden düşünmek, kültürel ve doğal değerlere yaklaşım biçimimiz ve müdahalelerimizde gerekli özeni göstermek için (daha açık ifade ile söylemek gerekirse yok etme riski taşıyan müdahalelerimize eşik oluşturması açısından) zihnimizi berraklaştırabilir. Yokluk çözümlemesi her ölçekte ve her yerleşim türünde çalışılabilir. Bir ülke, il, ilçe, kent parçası, mahalle, bir apartmandaki eksik bir katı düşünmek, bir ailedeki eksik bir bireyi düşünmek... o birim yaşamımıza neler katıyor? Bu soru on-

⁴ Bu düşünce egzersizinin tasarlanması Sulukule’nin yok edilme dönemlerine dayanmaktadır. Bir gazete haberinde “İstanbul neşesini kaybetti” yazıyordu. Sulukule olmasa İstanbul nasıl olurdu? Neşesiz olurdu

tolojik bir kaygının zihnimizde canlanması için Heidegger'den ödünç alabileceğimiz kavramlarla daha da zenginleştirilebilir.

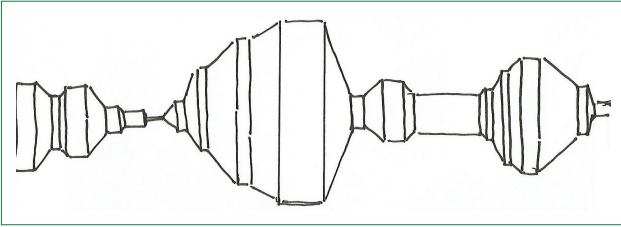
Perspektif Egzersizi

Bir çeşit hobi-alışkanlık olarak tanımlanabilecek bu egzersizde oldukça serbest bir biçimde, mümkün olan en kısa sürede yatay-dikey çizgiler oluşturularak ve bunlara derinlik vererek aşağıdaki (Şekil 1) benzer soyut bir mekânsal silüet oluşturulur. Ardından bu çizim üzerinde işlevler tanımlamaya başlanır. Merkez neresi olabilir? Çalışma alanları, konut alanları, park alanları, yaya ve taşıt sirkülasyonu, görkemli anıtsal bir yapı nereye yerleşebilir? Ardından müdahaleler başlar.

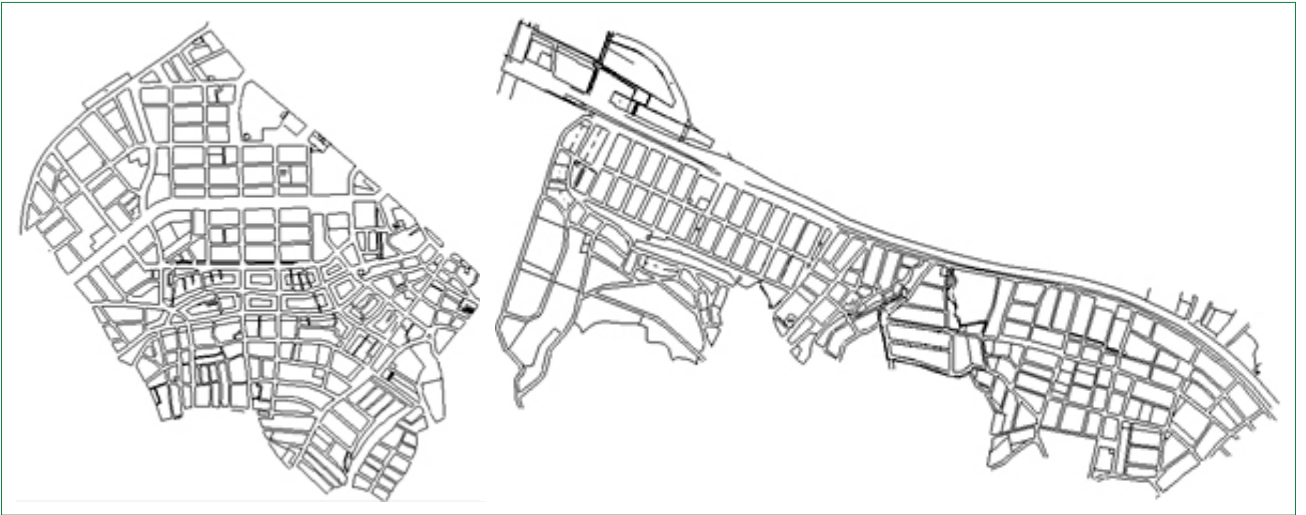
Bu türden bir egzersiz bir miktar arazi kullanım türleri bilgisi, kentsel ekonomi ile arsa ve arazi değeri bilgisi, sosyal etkinlikler-mekan ilişkisi bilgisi edindirdikten sonra, genellikle de alt ölçekli çalışmalarda grup etkinliği biçiminde yapıldığında faydalı olabilmektedir. Bu nedenle 2. sınıftan itibaren çalışması daha uygun görülmektedir.

Biçim - Ölçü - Konum - İşlev Testleri

Perspektif egzersizi alışkın olunan iki boyutlu yatay düzlemde de (Şekil 2) çalışılabilir. Bu egzersizle "biçim-ölçü-konum-işlev" arasındaki ilişkiyi kavramak amacıyla zihinsel pratik yapıl-

Şekil 1. Perspektif egzersizi örneği.

Şekil 2. Biçim-ölçü-konum-işlev testleri için örnek alanlar.

maktadır. Mekânsal kurgu oluşturma becerisini desteklemenin yanı sıra, var olan bir mekânsal kurgunun test edilmesi amacıyla da kullanılabilir.

Bir kişinin plan veya projesindeki renkleri, yazıları, taramaları kaldırarak sadece kenar çizgilerinden oluşan çizimini diğerlerine gösterdiği ve "işlevleri tahmin et" adında bir oyun oynadıkları düşünülebilir. Bu oyunda ebe tasarımın sahibi, tahmin edenler de oyunculardır. Oyun, plan-tasarım kararının test edilmesi ve yer seçim ilkelerine dair bilginin geliştirilmesi için basit bir düşünme ve tartışma zemini oluşturmaktadır.

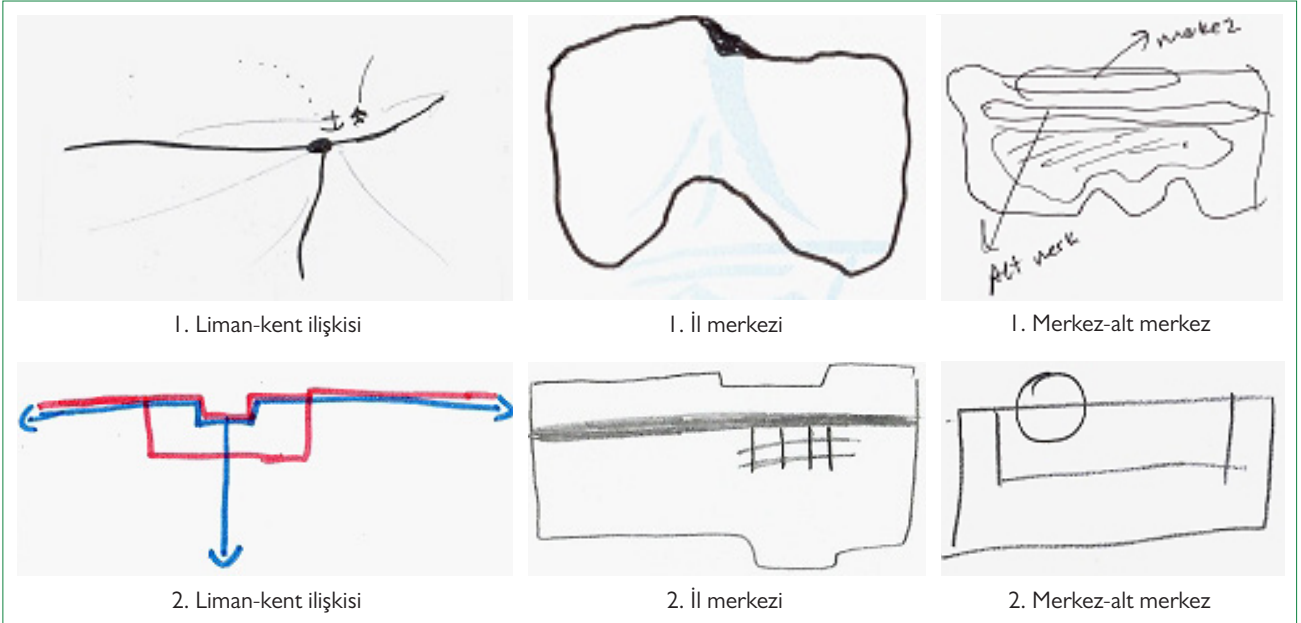
Bu test, bilgisayar ortamında, örneğin, bir şehrin imar planı üzerindeki bütün tarama, sembol, yazı ve renkleri kaldırarak sadece biçim-ölçü-konum görüntüsü üzerinden işlevler tanımlamak biçiminde kurgulanabilir. Ardından gerçek plan kademe kademe veya bütün olarak açılarak test yapılabilir. Aynı zihinsel egzersiz bir kentsel tasarım projesi veya yazıları kaldırılmış bir hâlihazır haritada yapmak da mümkündür. Grup çalışmasına dönüştürüldüğünde zengin tartışmalar yaratma potansiyeli vardır.

Anlık Soyutlama

Tasarım becerisinin gelişmesi yalnızca bireysel gelişme ile ilişkili değildir. Meslek insanlarının soyutlama becerisi meslek pratiğine, mesleğin araçları ve ürünleri olan belgelere, ifade biçimlerine, planlama diline, hatta mevzuata taşınmaktadır. Örneğin, Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği'nin lejant listesinde kaplumbağa, fok, gar, tersane, askeri alan, kış sporları ve kayak tesisi alanı, hipodrom, bisiklet yolu gibi bir çok başarısız gösterim bulunmaktadır (Şekil 3). Bu sembol ve gerçek çizimler, eskiz çalışması yapacak kişinin bilgisayar kullanmasını zorunlu kılan detay ve çizgiler içeren başarısız soyutlamalar, daha doğrusu resimlerdir.

Şekil 3. Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği'nden başarısız gösterim örnekleri.

Şekil 4. Anlık soyutlama örnekleri.⁵ (20 sn içinde Trabzon kentinde tematik soyutlamalar).

Ülkemizdeki tasarım bilgi, beceri ve birikiminin bu örneklerdeki başarısızlığa kadar gerilemesinin önüne geçilmesi zorunludur. Eğitim sürecinde bireysel çalışılabilen basit soyutlama egzersizleri kurgulamak eskiden beri var olan eğitim, sağlık, mezarlık gibi başarılı soyutlamaların düzeyini yakalayacak beceriyi edindirmek açısından faydalı olabilir.

Bu amacı gerçekleştirmede genel eğitim planına destek olacak kısa süreli soyutlama zorlamaları etkili olabilmektedir. Örnek pratikte (Şekil 4), öğrencilerden, küçük kağıtlar üzerinde çok kısa sürelerde bir temayı soyutlayarak çizimle ifade etmeleri istenir. Örneğin 10 cm x 10 cm'lik kağıt parçalarına 10 sn içinde kent merkezi, 15 sn içinde trafik sıkışıklığı, 20 sn içinde iki merkezli bir kent, 25 sn içinde tek merkezli ve alt merkezleri olan bir kent çizmek, 30 sn içinde Ankara'yı soyutlayarak çizmek, 10 sn içinde birbirine komşu bir kentsel ve bir kırsal yerleşim çizmek... Bir nesneyi, durumu, olguyu, sorunu en yalın tasarım araçlarını kullanarak soyutlama becerisini geliştirmek,

daha kapsamlı soyutlama çalışmaları için ön hazırlık oluşturmak açısından faydalı olabilmektedir. Soyutlama egzersizleri bir süre sonra öğrencinin gerçek nesne resimlerinden kurtulup soyut geometrik formlar üretmesine, amaca uygun gösterim teknikleri (örneğin doğrudan ve dolaylı ilişkileri ifade etmek için sürekli ve kesik çizgiler, karşılıklı ve tek taraflı ilişkiler için çift ve tek yönlü oklar kullanmak; doğru renk seçimi yapmak) ve öz yakalama becerisi kazanmasına yardımcı olabilmektedir. Açıklama, yorumlama, tartışma, tekrarlama ve karşılaştırmaya olanak sağlayan bir egzersiz olarak da tasarlanabilir.

Eğitimde yaygın olan ve genellikle ödev biçiminde tanımlanması tercih edilen soyutlama çalışmalarının, kapsamı daraltılmış bu tür kısa süreli egzersizlerle desteklenmesi yararlı olabilir.

Phronetik Araştırma Soruları

Bent Flyvbjerg'in⁶ sosyal bilim araştırmalarında kullandığı

⁵ Sol sıradaki çizimler KTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü bölümü 2.sınıf öğrencilerinin ilk çizimleri. Sağ sıradaki çizimler öğrencilerin kendi aralarındaki yorumlama ve tartışmalarının ardından yine 20 sn içinde tekrar ettikleri üretimleri.

⁶ Flyvbjerg, Bent. (2001). Making Social Science Matter. Why social inquiry fails and how it can succeed again. (S. Sampson, Çev.) Cambridge University Press. (53-65 sayfaları arasındaki bölüm bilgi erdemleri ve phronesisin tanımlamasını içermektedir). Phronesis kavramının tanımı ve içeriği için Aristoteles'in Nikomakhos'a Etik kitabının 6.bölümü ana metindir.

Aristocu phronetik⁷ sorular planlamanın iyi bir çözümlemesini sağlamaktadır. Bu dört tipik soru yalnızca bilimsel araştırmada değil, planlama çalışmalarında da kullanım potansiyeline sahiptir:

- Nereye gidiyoruz?
- Bu istenen bir durum mudur?
- Kimler kazanıyor, kimler kaybediyor?⁸
- Ne yapmalı?

Bu sorular kenti çözümlmek ve bir plan-tasarım kararını test etmek için de zihinsel berraklaşma sağlayabilir. Örneğin, kurlardan edinilen bilgilerde bir projenin (örn. toplu konut alanı) hazırlanmakta olduğu varsayalım:

- Bu toplu konut projesi ile nereye gidiyoruz?
- Bu istenen bir durum mudur?
- Bu gerçekleştiğinde kimler kazanır, kimler kaybeder?
- Ne yapmalı?

Her sorunun yanıtlanması için farklı yöntemsel kurgular oluşturulmalıdır. İlk soru bir çeşit eğilim çözümlemesidir. Bu türden bir çözümleme biçimsel olarak mevzuatta içeriği tanımlanmaksızın yer verilen "kentsel teknik altyapı etki değerlendirmesi"⁹ne⁹ benzemektedir. Projenin olumlu ve olumsuz boyutlarını, niyetlenilmemiş sonuçlarını öngörmek açısından faydalıdır.

İkinci soru, değerlerin tartışılmasını içermektedir. İyi ve kötü-nün çatışmasını bir proje üzerinden değerlendirmeye olanak verir. İyi ve kötü, etik alanında öznelliğe hapsolmuş gibi algı-lansa da planlamanın bunu bireysel tercihlerden çıkarıp nesnel bir tartışma zeminine oturtan çok önemli bir aracı vardır: bütüncül planın amacı. Eğer bu proje ile gidilen yön planın amacı ile uyumlu ise o zaman istenen bir durumdur; kabul etme, destekleme, geliştirme gibi müdahaleler gerektirir. Tersine ise istenmeyen bir durumdur; kaldırma, revize etme, değiştirme gibi müdahaleler gerektirir.

Üçüncü soru, planlamanın temel yönlendirici mekanizması olan kamu yararı ölçütünün pragmatik bir karşılığı olarak düşünülebilir. Aktör çözümlemesi yöntemlerine başvurularda sistematik bir incelemeye konu edildiğinde, projenin kimlere fayda sağlayacağı, kimlere zarar vereceği, genel iyi mi yoksa kısmi iyi mi yarattığı üzerine düşünmeyi sağlar.

7 Antik Yunanca'daki phronesis ve phronetik kavramları bazı yazar ve çevirmenler tarafından Türkçe'ye "ihtiyat, pratik hikmet, pratik bilgelik" olarak çevriliyor. Bu çeviriler phronesis kavramını tam yansıtmamaktadır. Aynı şekilde phronesis'in İngilizce'ye "prudence, practical wisdom" olarak çevrilmesi de uygun – yeterli görünmüyor. Daha çok "eylemli bilgelik" olarak çevrilebileceği görüşündeyim. Ancak bu çeviri farklı kullanım alanlarında sorun yaratıyor. Örneğin uluslararası yazında kabul edilmiş "phronetik planlama araştırması" kavramının ihtiyatlı planlama araştırması, pratik hikmet araştırması, pratik bilgelik araştırması, eylemli bilgelik araştırması şeklinde kullanımı kavrama aşkın bir anlam yüküyor. Phronesis kavramının belki "eylemli bilgi" olarak Türkçe'ye çevrilmesi hem farklı alanlardaki kullanımı hem de Aristocu özüne yakınlık açısından daha uygun olabilir. Böylece hem araştırma türü olarak içeriği, hem de kavramın entelektüel erdemler arasındaki ayırıcı özelliği ifade edilmiş olabilir. Şüphesiz, kavramın doğru çevirisinin dilbilimcilerce ve uzman çevirmenlerce yapılarak Türkçe'ye kazandırılmasını beklemek durumundayız. Şimdilik kavramın orijinal halini, yani phronesis ve phronetik'i kullanmak en doğrusu.

8 Foucaultcu güç ilişkileri çözümlemesini Aristocu phronesis yaklaşımına ekleyen 3. sorunun orijinali "hangi güç mekanizmalarıyla kim(ler) kazanıyor, kim(ler) kaybediyor?" şeklindedir. Lisans eğitiminin alt sınıflarındaki tasarım çalışmalarında güç ilişkileri boyutu göz ardı edilebilir.

9 Mekansal Planlar Yapım Yönetmeliği, Madde 26/7.

Nihayetinde son soru, bir yandan nesnel çözümlemeler, bir yandan öngörüler, bir yandan da kazanan-kaybeden incelemesi üzerinden faydanın çözümlemesi sonucunda bu tür bir projeye nasıl müdahale edilmesi gerektiğini düşünmeyi sağlayacak bir zihinsel birikim yaratmış olacaktır.

Bu egzersizi Karadeniz Teknik Üniversitesinde 4. Sınıf bitirme projesi kapsamında her öğrencinin kendi sorun alanına uyarlayarak sorması ve yanıtlaması istenen çalışmalarda planların özellikle bilgi altyapısını ve karar tutarlılığını arttırdığı gözlenmiştir.

Sonuç ve Çağrı

Yukarıda sayılan egzersizlerin, kısa sayılacak bir mesleki ve akademik deneyime sahip şehir plancısının eğitime katkı amacıyla paylaşması olarak değerlendirilmesi beklenmektedir. Şüphesiz bu tür egzersizlerin çok daha etkili, zihin açıcı, yaratıcı örnekleri planlama okullarının akademik kadrolarında mevcuttur ve eğitime aktarılyordur. Başkan Günay'ın tasarım ödevleri üçüncü kuşak şehir planlama öğretmenleri için kendi öğrencilerine aktardığı birer gelenek haline gelmiştir. Semahat Özdemir'in planlama müdahalelerini gerçek kişiler üzerinden soruşturması çok sık başvurulan bir tekniktir. Raci Bademli'nin anahtar sözcük temrini stratejik planlamanın aşamalarını kavramak için mükemmel bir örnektir. Ancak farklı okullardaki planlama öğrencilerinin farklı eğitim pratiklerinden yeterince faydalanmadığı, hatta haberdar olmadığı bilinmektedir. Yaygın ve özgün egzersizlerin derlenerek erişilebilir hale getirilmesinde fayda vardır. Piyasadaki teknik çizim ve tasarım kitaplarının bu boşluğu doldurmaktan uzak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu metin, eğitim teknikleri bakımından zengin menüye sahip değerli akademisyenlere ve mesleki etkinliklerin yanı sıra yayınlarıyla da eğitime önemli katkıda bulunan Şehir Plancıları Odası'na, bu türden bir "mekânsal planlama eğitim teknikleri" derlemesi oluşturmak için bir çağrı olarak görülmelidir.

DERLEME / REVIEW

Kent Planlama ve Kentsel Altyapı İlişkisinin Evrimi

Evolution of the Relationship between Urban Planning and Urban Infrastructure

Savaş Zafer Şahin

Atılım Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Ankara

ÖZ

İklim değişikliği ve ekolojik bozulmanın sebep olduğu felaketler karşısında kentlerin geleceği kent planlaması ile kentsel altyapı arasındaki hassas denge ile doğrudan ilişkili hale gelmiştir. Kentlerdeki risklerin yönetilmesi, mevcut altyapının kapasitesinin yönetimi ve iklim değişikliği karşısında uyumlaştırılması için kent planlama ve kentsel altyapı arasındaki ilişkinin yeniden ele alındığı bütünlük sürdürülebilir kent planlama ve yönetimi yaklaşımları uzun bir süredir tartışılmaktadır. Özellikle son otuz yıldır, dünyanın farklı ülkelerinde çeşitli sebeplerle kent planlaması ile kentsel altyapı yatırımlarının ayrışan bir çizgi izlediği görülmektedir. Neoliberal politikaların etkisi altında kentsel projelerle kent planlama süreci kentsel rantın yeniden dağıtıldığı bir mekanizmaya dönüştürülürken, kentsel altyapı yatırımları da yer yer bu dönüşümün etkilerini siyasi açıdan meşrulaştıracak mega projeler olarak topluma sunulmaktadır. Bu kopuş kaynakların verimli ve etkin kullanılamamasına, kentsel ekosistemin olumsuz etkilenmesine ve kentsel gündelik yaşamın kırılganlaşmasına ve kesintiye uğramasına sebep olmaktadır. Planlama ile altyapıyı yeniden bir arada ele alacak bir çerçevenin geliştirilmesi kaçınılmaz bir ihtiyaç haline almıştır.

Anahtar sözcükler: Bütünlük çerçeve; iklim değişikliği; kent planlama; kentsel altyapı; sürdürülebilirlik.

ABSTRACT

In the face of disasters caused by climate change and ecological degradation, the future of cities has become closely interrelated with the sensitive balance between urban planning and urban infrastructure. Integrated sustainable urban planning and management approaches, where the relationship between urban planning and urban infrastructure is re-examined to manage urban risks, manage the capacity of existing infrastructure, and adapt to climate change have been discussed for a long time. Particularly in the last 2 to 3 decades, in various countries and for different reasons, urban planning and urban infrastructure investments have diverged. Under the influence of neo-liberal policies, the urban planning process has often been transformed into a mechanism of re-distributing urban rents via urban projects, and urban infrastructure investments are presented to society as mega projects to help legitimize the effects of this transformation politically. This dissociation results in an inefficient and ineffective use of resources, a negative effect on the urban ecosystem, and an urban daily life that is fragile and disrupted. The development of a framework that re-integrates planning with infrastructure is an inevitable necessity.

Keywords: Climate change; integrated framework; urban planning; urban infrastructure; sustainability.

Geliş tarihi: 17.10.2017 Kabul tarihi: 04.01.2018

Online yayımlanma tarihi: 10.04.2018

İletişim: Savaş Zafer Şahin.

e-posta: zafer.sahin@atilim.edu.tr

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Kentsel Altyapı ve Şehircilik

Kentlerin oluşumu bağlamında kentsel altyapı ve kent planlama arasındaki ilişkinin karşılıklı olarak birbirine bağımlı ve birlikte evrim şeklinde olduğu söylenebilir. Kent planlama toplumsal yapıdaki değişiklikleri dikkate alarak yeni yerleşim biçimlerinin gelişimini sağlamaya çalışırken kentsel altyapının sağladığı olanaklar bu gelişimin gerçekleşmesini sağlayan en önemli araç olarak ortaya çıkmaktadır. Kentsel altyapı bu anlamda tüm mekânsal ölçekleri, sosyal sınıfları ve disiplinleri çapraz biçimde kesen bir unsurdur (Neuman & Smith, 2010). Ancak, kent planlama süreci ile kentsel altyapı yatırımları arasındaki ilişkinin bir o kadar da sorunlu olduğunu söylemek mümkündür. Kent planlamanın daha çok fiziksel çevreye ilişkin estetik ölçütlerle ifade edildiği antik çağlarda kentlerin gelişimi daha çok kentsel altyapı yatırımlarındaki mühendislik bilgisi tarafından belirlenirken, zaman geçtikçe bu durum değişmiştir. Özellikle aydınlanma sonrası dönemde kentsel altyapıya ilişkin mühendislik dallarının ayrı birer disiplin olarak gelişmesi ve kent planlamanın da farklı akımlar tarafından şekillendirilen bir ihtisas alanı haline gelmesi bu sorunlu ilişkinin temelinde yatmaktadır.

Oysaki kent planlamanın daha çok şehircilik biçiminde ortaya çıktığı ondokuzuncu yüzyılda, mutlakiyetçi monarşilerin iktidarı altında kentlerin inşası, planlanması faaliyetlerinde fiziksel mekânın tasarımı ile kentsel altyapının oluşumunu birbirinden ayırmak pek mümkün görünmüyordu. Örneğin, Benevolo, altyapı kavramını geniş anlamı ile alarak erken kent planlamasına örnek olarak gösterilen Baron Haussmann'ın Paris'te, Ildéfons Cerdá'nın Barselona'da ondokuzuncu yüzyılın ortalarında yürüttüğü planlama çalışmalarını ağırlıklı olarak altyapı planlaması çalışmaları olarak adlandırmaktadır (Benovolo, 1992). Bu tür bir adlandırmada kentsel fiziksel çevrenin mekânsal niteliklerinin altyapı olarak kabullenilmesinin da etkisi bulunmaktadır. Zaten antik kentlerden bu yana, altyapının mekanik sistemlerden çok mekânın tasarımı yoluyla elde edilen yapılar yoluyla oluşturulması bu tür kabullerin oluşumunu şekillendirmiştir. Örneğin Roma Kentlerindeki kanalizasyon yapılarının, su kemerlerinin, yolların, sarnıçların ve daha birçok unsurun yapısal ve estetik nitelikleri öne çıkan yapılar olduğu görülmektedir. Ancak, sanayi devrimi sonrasında bu doğal birliktelik bozulacaktır.

Sanayi Dönemi Sonrasında Kentsel Altyapı ve Kent Planlaması İlişkisi

Altyapının yapısal ve estetik niteliklerinin yanı sıra aynı zamanda mekanik ve işlevsel bir yapı olarak görülmesi için iki temel değişikliğin gerçekleşmesi gerekmiştir. Bunlardan birincisi ölçekte ikincisi de nitelikte yaşanan değişimdir. Kullanılan enerji kaynaklarının su gücüne ve fosil yakıtlara doğru evrilmesi ve özellikle fizik ve kimya alanlarındaki gelişmelerin mühendislik sistemlerinin gelişmesini sağlaması sonucunda inşa edilen alt-yapılarda, geleneksel kentlerdeki altyapıdan çok daha büyük

ölçekli ve iddialı altyapı projelerine girişilmesi mümkün hale gelmiştir. Hatta ulaşım altyapısında görüldüğü gibi demiryollarının kentleri birleştiren bir hale gelmesi, tüm kenti kapsayacak kanalizasyon sistemlerinin kurulması gibi girişimler bu ölçek değişimini gözler önüne sermektedir. Öte yandan bu gelişmeler altyapının aynı zamanda devasa elektro-mekanik sistemlerle desteklenen yapılar haline gelmesine sebep olmuştur. Altyapı ölçeğinin, bilinen yapısal ve estetik olanaklarla yapılabilecekleri aşan bir niteliğe kavuşması inşa edilen yapıların bu tür sistemlerle desteklenmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Hatta kimi durumlarda mekanik sistemler yapısal olarak altyapı kurulması olanaksız yerlere bile altyapı götürülmesini sağlamıştır. Burada ilginç olan, zamanla bu gelişmenin hem altyapı ile kent planlama ve şehirciliğin birbirinden ayrışmasına sebep olması, hem de yerleşmesi olanaksız yerlerin dahi altyapı sistemleri sayesinde şehirciliğe ve kent planlamaya ve dolayısıyla yerleşmeye belli ölçülerde uygun mekânlar haline getirilebilmesidir. Çağdaş altyapı sistemleri ile kent planlama arasındaki bu çelişkili işbirliği aynı zamanda çağımızda yaşadığımız şehircilik sorunlarının en önemlilerinden birisini oluşturmaktadır (Schuler, 1992; Young & Keil, 2010).

Bu çelişkili ilişkinin kökeninde sanayi devrimine koşut olarak ortaya çıkan kentleşme sürecinin yer aldığı söylenebilir. 1800'lü yılların sonunda, sanayileşen batı kentlerinde nüfus miktarındaki ve yoğunluğundaki artışın getirdiği kalabalık, salgın hastalıklar, hava kirliliği, sıkışıklık gibi sorunlar kentlerde çok ciddi bir sefaletin ortaya çıkmasına sebep olurken, bu sorunların aşılmasında altyapı yatırımlarının çok önemli payı olmuştu. Gelişen ulaşım altyapısı kırsal alandan kentlere ulus içi, Avrupa'dan Amerika'ya ulus ötesi göçleri ve malların ve ham maddenin taşınmasını kolaylaştırırken, aynı zamanda kent merkezlerinde yer alan konutların yavaş yavaş kent dışına taşınması da gelişen ulaşım olanaklarıyla mümkün olmuştur. İşyerleri ve konut bölgeleri ayrışırken işyeri-konut arası kent içi yolculuklar yaygınlaşmaya başlamış, elektrik, temiz su, kanalizasyon, yangın söndürme, yağmur suyu toplama sistemleri ile halk sağlığının geliştirilmesi için önlemler alınmaya başlanmıştır. Bu önlemler yer yer bugün bile kullanılan yapılaşma kurallarına dönüşerek orta çağdan bu yana ilk kez kentlerin planlanmasında savunma ve denetim dışında başka bir amaçla kentlerin planlanmasının ve tasarlanmasının yolunu açmıştır.

1900'lü yılların başlarına kadar Birleşik Krallık, Almanya ve çeşitli Avrupa ülkelerinde, temel olarak salgın hastalıklara ve kentsel yaşamı olumsuz etkileyen koşullara sebep olduklarına inanılan pislik ve kokuları kentin dışına taşımaya amaçlayan altyapı yönetmelikleri hazırlanarak uygulamaya geçirilmiştir. Bu uygulamaların en dikkat çekici özellikleri altyapı yatırımlarının kapsamlı araştırmalara dayanması ve nihayetinde sokakların tasarımından altyapının inşasına kadar birçok konuda gelişmiş bir mevzuat oluşturmalarıydı (Krueckberg, 1989). Bu tür çabaların doğrudan bir sonucu olarak kentsel altyapı ve kent

planlaması arasında eşgüdüme dayalı yeni bir şehircilik yaklaşımının doğmaya başladığı ifade edilebilir.

Bu yaklaşımın çarpıcı ve ilk örnekleri Amerika Birleşik Devletlerinde görülmektedir. Neuman ve Smith'e göre bu dönemde, özel sektör tarafından yeni inşa edilecek konut bölgelerinde ve özellikle de banliyölerde kanalizasyon sistemi ve temiz su teminine uygun projelendirme ve planlama şartının getirilmesi, kentin iç havalandırması amacıyla büyük parkların ve yeşil alanların bir standart haline getirilmesi gibi yaklaşımların etkili olmaya başladığı görülmektedir (Kruceberg, 1989). Özellikle Frederick Law Olmsted'in Illinois planlamasında, Haussman'ın Paris ve Cerdà'nın Barselona için yaptıkları planlarda bu bütünlük yaklaşım açık biçimde izlenmektedir (Peterson, 2003).

Bu çabalar her ülkenin kendi içinde yaşadığı deneyimlerle sınırlı değildir. Özellikle 1800'lerin sonlarından itibaren düzenlenen dünya fuarlarının en önemli gösteri malzemelerinden birisi kent planlama ile altyapı yatırımlarının evliliğini görücüye çıkartmaktadır. Bu fuarlar aracılığıyla altyapı hassasiyeti taşıyan bir planlama eyleminin sonuçlarına ilişkin farklı ülke deneyimlerinin paylaşılması olanağı doğmuş, kent planlamanın altyapı ile bütünlük bir eylem olduğu şeklindeki yaklaşım uluslararası bir norm halini almıştır.

Bu normun etkisi altında bir meslek olarak olgunlaşmaya başlayan kent planlaması üzerinde etkili olan diğer bazı akımların da altyapı ile ilişkili olması bakımından ele alınmasında fayda görülmektedir. Kentlerde aşırı nüfus yığılması sonucunda kent merkezindeki işçi konutlarında yaşayanlar için kentin bir sefalet yuvası haline gelmesi, bu sefaletin yer yer isyanlara ve sınıf çatışmalarına sebep olması dönemin düşünürleri arasında önceki yüzyıllardaki ütopyacı idealleri kentlere uygulama fikrinin yayılmasına sebep olmuştur (Ertan, 2004). Sosyal adaletin, eşitliğin ve sınıfsal ayrımların ortadan kaldırıldığı, bireysel ve toplumsal mutluluğun en üst düzeyde yaşanacağı varsayılan model kentler tasarlanmış, bu ütopyacı model kentlerin bazıları da inşa edilmiştir. Bu tasarımların oluşumunda en önemli destekleyici unsurlardan birisi yine altyapı konusundaki gelişmelerdir. Birçok ütopyacı kent modelinde kentin temizlik ve ihtiyaçlarının giderilmesinde üst düzey mühendislik çözümlerinin yer alacağını öngörülmesi bunun bir göstergesi olarak görülebilir. Ayrıca, ütopyacı model kentlerin bir diğer ilginç özelliği sosyal kullanım alanlarının ve kamusal alanların en az fiziksel altyapı kadar önemsenmesi ve kentsel yaşamın varlığını sürdürmesinin bir koşulu olarak görülmesidir. Tapınaklar, kütüphaneler, toplantı salonları ve daha birçok kullanım bu anlamda tasarımlarda yer bulmuştur.

Kentlerin altyapı ile ilişkisini etkileyen diğer bir unsur da "güzel şehir" ve "bahçe şehir" yaklaşımlarıdır. Sanayi devrimi karşısında ortaya çıkan romantik ve nostaljik akımların da etkisiyle, sanayi devriminin kentlerde yarattığı tahribatın önüne ancak

doğaya dönüşle ve doğa ile barışık bir tasarımla geçileceği-ne dair inanış, altyapı çözümlerinden daha çok fiziksel kent tasarımlarını öne çıkaran bir dizi örnek tasarımın kent planlama geleneği içine yerleşmesini sağlamıştır. Bu tasarımların en önde geleni kuşkusuz Ebenezer Howard'ın "bahçe şehir" tasarımıdır (Ward, 1992). Howard'ın estetik unsurların öne çıktığı tasarımında kentsel mekân tarımsal alanlar ve doğal kullanımlarla bir bütün oluşturan yerleşim odakları olarak belirlenmiştir. Bu tür yaklaşımlarda da dönemin altyapı konusunda ulaştığı birikim üstü örtülü olarak da olsa kabul edilmekle birlikte, estetik unsurların daha çok öne çıktığı söylenebilir.

Yirminci Yüzyılda Kentsel Altyapı ve Kent Planlaması

Yirminci yüzyılın başlarına gelindiğinde tüm bu yaklaşımların etkisiyle kent planlama, mühendislik ve mimarlık alanı dışında ayrı ve özerk bir disiplin olarak belirginleşmiştir. Bu belirginleşme kent planlamada kentin sanayileşmeden kaynaklanan sorunlarının çözümünden daha farklı konuların gündeme gelmesine sebep olmuştur. Yeni kentlerin tasarlanması, konut sorununun çözülmesi ve mevcut kentlerdeki estetik ve gelişme sorunlarına yanıt aranması bu sorunların başında gelmektedir. Kent planlama disiplininin uğraş alanının farklılaşması bu dönemde kentsel altyapı yatırımları ile kent planlama arasındaki bütünlüğün bozulmasına sebep olmuştur. Kentsel yapılanmayla ilgili farklı gelecek tasarımlarını ortaya koyan plancılar mühendislerin bu tasarımları mümkün kılacak altyapı çözümlerini bulmaları gerektiğini düşünürken, mühendisler de plancıların var olan altyapı olanaklarını düşünerek kentsel gelişmeyi yönlendirmeleri gerektiğine inanmaktadır. Bu ayrışmanın etkilerini bugün bile görmek mümkündür.

1929'daki Birinci Dünya Ekonomik Buhranına gelinceye kadar geçen dönemde kentsel altyapının kent planlama disiplininin ayrışma süreci hızlanır. Sanayileşmenin dikey örgütlenme aşamasına geçmesi, otomobillerin tüm sınıfların kullandıkları bir ulaşım aracı haline gelmesi, kentlerin gayrimenkul yatırımlarıyla genişlemeye ve yayılmaya başlamaları ve banliyöleşme sürecinin hızlanması kent planlama disiplininin kentsel altyapıdan uzaklaştırarak etkiler yaratmıştır. Halk sağlığı ve estetik kaygılar geri plana itilirken, kent planlama kentsel alan kullanımının dağıtımı, yapılaşma izinleri, arazi fiyatları, arsa politikası gibi yeni uğraş alanlarıyla şekillenmeye başlamıştır. Bu tür bir değişiklik kent planlama uğraşını hukukçular, yerel yöneticiler, bankacılar ve daha birçok farklı meslekle ilişkili olarak kentsel gelişimi yönlendirecek bir disiplin haline getirmiştir. Kent plancıları bir yanda merkezi kentteki çöküntü alanlarını dönüştürmek, bir yanda banliyö yerleşimlerini tasarlamak ve her iki alanı da bir bütün olarak düşünmek kaygılarıyla hareket etmeye başlamışlardır (Davidoff, 2011). Kent planlama disiplini bir anlamda işlevsel birer makine gibi görülmeye başlanan kentlerin arazi ve yapılaşma sürecini tasarlayan ve yönlendiren bir alan olarak görülmeye başlanmıştır. Bu tür bir bakış açısının

da kent içi planlama süreçlerinde kentsel altyapının yeri eskisi kadar vurgulanmamaktadır. Kentler arası ve bölgesel ölçekte planlamada kentsel altyapı önemini “master plan” düzeyinde sürdürmekle birlikte, kentlerin içsel dinamiklerinde kentsel altyapı rutin bir yatırım süreci olarak görülmeye başlanmıştır (Neuman, 2007).

1960'lara gelindiğinde, kent planlamada “sistem” yaklaşımlarının ve “kapsamlı planlama”nın ortaya çıkması ile birlikte kentsel altyapı kısmen de olsa yeniden hatırlanır. Sistem yaklaşımları kentleri ayrıntılı olarak analiz edilmesi gereken karmaşık sosyo-ekonomik sistemler olarak tarif etmektedir. Bu karmaşık sistemin planlanabilmesi için yapılan analizlerden yola çıkılarak tahminlerde bulunulmalı, bu tahminler aracılığıyla alternatif kentsel gelişme senaryoları oluşturulmalıdır. Kapsamlı planlamada uzmanlar bu alternatifler arasından en kılıcı olanı seçmeye çalışırlar. Kent planlamadaki bu paradigma değişikliği kentsel altyapının da analiz edilmesi gereken en önemli verilerden birisi olduğu anlayışını yerleştirmiştir. Ancak, bu dönemde kent planlaması ile kentsel altyapı arasında geçmiştekinden daha farklı bir ilişki kurulmuştur. Kentsel altyapının oluşturulmasında kent planlamasının geliştirdiği nüfus, iktisadi yapı ve sosyal yapı analizlerinin kullanılması ilkesi yerleşmiştir. Özellikle günümüzde de geçerli olan fiziksel kentsel altyapının planlanmasında var olan kent planlarının nüfus dağılımlarının ve tahminlerinin kullanılması bu tür bir ilişkilenenin süre giden doğasını ortaya koymaktadır.

1980'lerin ortalarına kadar kent planlama ile kentsel altyapının zayıf biçimde ilişkilene devam ettiği, bu ilişkilenenin de Keynesci refah devleti politikaları doğrultusunda uygulanan büyük kentsel programlar çerçevesinde kurulduğu görülmektedir. Kent planlama kapsamlı planlama paradigması etrafında kurumsallaşırken kentsel altyapı da bölgesel ölçekte kalkınmanın önemli bir unsuru olarak kurumsallaşmıştır. Her iki alanında kendi içerisinde kurumsallaşması istikrarlı bir ilişkinin devamını sağlamıştır. Kent planları ile belirlenen toplumsal veriler ve gelecek öngörüler altyapı programlamasında kullanılmıştır. Burada Türkiye’de Devlet Planlama Teşkilatının 1980'lerin başındaki yaklaşımları ve 1990'ların başında Avrupa bölgesel kalkınmanın tanımlanması çabaları örnek olarak gösterilebilir (Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 1982; Peterson, 2003) Ancak, dünya petrol krizlerinin gündeme gelen neo-liberal politikalarla birlikte bu ilişki derinden etkilenmiştir.

Yirmi birinci Yüzyılda Kentsel Altyapı ve Kent Planlaması İlişkisi

Devletin iktisadi alana müdahalesinin azaltılmasını, özelleştirmeyi, serbestleşmeyi, kurasızlaşmayı ve kamusal alanın özel sektör ve sivil toplum örgütleri ile birlikte paylaşılmasını ön gören neo-liberal politikaların kent planlama ve kentsel altyapı yatırımları üzerinde yarattığı etkiler kent planlama ve kentsel

altyapı arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasına sebep olmuştur (Newman, 2009). Öncelikle yerel yönetimlere aktarılan kaynakların kısılması yerel alanda kentsel altyapı yatırımlarının gerçekleştirilmesini zora sokarken, kent planlama yerini daha çok piyasa ağırlıklı mekanizmalarla belirlenen bir kentsel gelişme stratejisine bırakmıştır. Bütüncül ve kapsamlı planlama yerini kent parçalarının büyük çaplı kentsel projelerle dönüştürüldüğü gayrimenkul projelerine bırakmaya başlamıştır. Küreselleşme olarak adlandırılan süreçte, yerel yönetimlerin rekabetçi ve yarışan yönetsel birimlere dönüşmeleri gerektiğini iddia eden şekildeki anlayış, kent planlama faaliyetinin de dış sermayeyi çekmek için kültür ve turizm gibi yerel potansiyellerin araçsallaştırılmasında bir kaldıraç olarak kullanılmasını önermektedir. Bu tür bir planlama yaklaşımında halkla ilişkiler, rant paylaşımı, görsel anlatım, sansasyonellik gibi nitelikleri öne çıkarken kent bütünü ile ilişkiler ve kentsel altyapının durumu tamamen göz ardı edilir hale gelmiştir. Kentsel altyapı yatırımları geri plana itilmiş ya da merkezi yönetimlerin ve uluslar arası donör kuruluşlarının tasarrufuna bırakılmıştır. Var olan ulaşım altyapısının ve kentsel altyapının önemli bir kısmının da özelleştirme kapsamına alınması zaman içerisinde kentsel altyapının göz ardı edilmesine, kent içinde altyapının sadece “sürdürülen”, bakımı ve işletmesi yapılmakla yetinilen bir unsur haline dönüşmesine sebep olmuştur. Açıktır ki, kent planlamasının önemsizleşmesi ile birlikte kent planlama ile kentsel altyapı arasındaki ilişki tamamen kopma noktasına gelmiştir.

Bu eğilimin yalnızca bir istisnasını Güneydoğu Asya kentlerinde görmek mümkündür. Güneydoğu Asya’da Kore, Singapur, Tayland gibi bazı örneklerde önceleri batılı yaklaşımları benimseyen ancak daha sonra özgün yeşil altyapı ve kent planlama deneylerinin ortaya çıktığı görülmektedir (Shwayri, 2013; Yokohari, Takeuchi, Watanabe, & Yokota, 2008). Benzer bir paradigmaya dayalı olsa da, ileri teknoloji ve çevreye duyarlılıkla birlikte ele alınan, kent planlama ile kentsel altyapı tasarımının iç içe geçtiği yeni bir yaklaşımla inşa edilen kentsel projeler kent planlama ile kentsel altyapı arasındaki yeni bir ilişkiye işaret etmektedir. Aslında bu örnek yirmi birinci yüzyıla gelindiğinde kent planlama ile kentsel altyapı arasında yeni bir ilişki kurulmasının gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Küresel iklim değişikliğinin etkileri küresel kaynakların daha sürdürülebilir ve etkin kullanımını gerektirirken, insan nüfusunun yarıdan fazlasının kentlerde yaşamaya başlaması kentsel altyapıyı her zamankinden daha önemli hale getirmeye başlamıştır. Kaynakların sürdürülebilir kullanımında, mevcut altyapı sistemlerinin ve gelişen teknoloji ile ortaya çıkan yeni altyapı sistemlerinin yenilikçi bir anlayışla ele alınması kentlerin sürdürülebilir hale getirilmesinde başat öneme sahip olarak görülmektedir. Son dönemde bu tartışmalar “akıllı kent”, “akıllı altyapı” ve “akıllı şebeke” gibi kavramlar altında ele alınmaktadır.

Haynes (2006), küreselleşen dünyada sürdürülebilir kentler için artık altyapının sadece fiziksel altyapı olarak ele alınamayacağını,

Tablo 1. Tarih boyunca kent planlama ile kentsel altyapı ilişkisi

Dönem	Kent planlama paradigması	Kentsel altyapı paradigması	Kent planlama - Kentsel altyapı ilişkisi
Antik Çağdan 1800'lere	Estetik	Mühendislik+Estetik	Ayrışmaz
1800-1900	Sağlıklı kent+ütopya	Aydınlanma sonrası mühendisliği	Bütünleşik
1900-1960	Sağlıklı kent+İşlevsel kent	Sanayi devrimi mühendisliği+Bölgesel sistemler	Ayrışık
1960-1980	Sistem+kapsamlı planlama	Bölgesel sistemler	Yarı bütünleşik
1980-Günümüz	Stratejik planlama+Kentsel projecilik	Büyük altyapı projeleri	Kopuk
Günümüz-?	Sürdürülebilir kalkınma için planlama?	Sürdürülebilir kalkınma için kentsel altyapı	Bütünleşik, bütüncül?

“katı, yumuşak ve akıllı” altyapıların bir bütünü olarak ele alınması gerektiğini, kent planlamanın da bunun ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmektedir. Katı altyapı kentsel sistemin devamını sağlayacak tüm fiziksel, elektro-mekanik ve inşa edilmiş ağ yapıları işaret ederken, yumuşak altyapı bu altyapının devamı için gerekli insan kaynaklarını, kültürü ve kurumsal yapılar için kullanılmaktadır. Akıllı altyapı ise katı ve yumuşak altyapının bir arada işlemesi için gerekli tüm algoritma sistemlerini, yazılımları ve doğrusal olmayan düşünme biçimlerini içermektedir. Bu tür bir yaklaşımın sürdürülebilir kalkınma için kent planlama ve kentsel altyapı arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlayacağı iddia edilmektedir (Amekudzi, Thomas-Mobley, & Ross, 2007).

Gerçekten de bu tür yaklaşımlar ışığında son yıllarda kent planlamanın kentsel altyapıya atıfı yeniden tanımlanmasının faydaları üzerinde durulmaktadır. Örneğin Dodson (2009), Avustralya’da kentsel altyapıya odaklanarak yeniden yapılandırılan kent planlama sürecinin kentsel yapıya müdahale gücünü arttırdığını iddia etmektedir. Benzer biçimde Neuman da (2009), kent planlamanın hem kentsel altyapıya hem de kent planlamasına faydalarının olacağını savlamaktadır. Plancılar hem kentsel altyapının sunumunu geliştirebilir hem de bu yolla kent planlamayı geliştirebilir. Planlama bu yolla stratejik, geniş ufuklu ama aynı zamanda pragmatik bir pratiğe ulaşabilir ve liderlik rolünü üstlenebilir. Ancak bunun olabilmesi için, iklim değişikliği gibi artık gerçekliği tartışılmaz değişimler karşısında kent planlama süreçlerinin de yeniden tanımlanması gerekmektedir (Demuzere et al., 2014). Kent planlama ile kentsel altyapının Haynes ve Neuman’ın vizyonları doğrultusunda yol alıp alamayacağını zaman gösterecektir.

Sonuç

Tarih boyunca kentsel altyapı ile kent planlama süreci ve şehircilik faaliyetleri arasındaki ilişki düşünüldüğünde, kimi zaman birleşik, kimi zaman da ayrışık bir ilişki gözlemlendiği, ancak günümüz dünyasının kentsel sorunlarının artık gerçek anlamda bütünleşik ve bütüncül bir ilişkiye ihtiyaç duyduğu söylenebilir (Tablo 1).

Tarih boyunca kimi dönemler birbirine yaklaşan, kimi dönem-

ler de ayrışan kent planlama ile kentsel altyapı yatırımlarına ilişkin süreçler son yıllarda neo-liberal politikaların da etkisiyle daha keskin bir ayrıma dönüşmüştür. Bu ayrımın pratiği incelendiğinde, kent planlarının parçacı uygulamaları ile kent planlamadan kopan bir kentsel altyapı alanı arasındaki karmaşık ilişkiler ağının kentleri iklim değişikliği gibi süreçlerin etkisi karşısında giderek daha fazla kırılganlaştırdığı görülmektedir. Sürdürülebilir kalkınma için kentsel altyapı ile ilişkili olarak planlama kavramı ve kentsel altyapı ile planlama arasındaki ilişkinin bütünselliği ve bütüncüllüğü tartışılmakla birlikte, henüz ayrışmanın anlamlı bir çerçevede giderilebilmesi için gerekli adımların atılabildiğini söyleyebilmek zor görünmektedir.

Ancak, bu bozulmanın maliyetini, yarattığı eşitsiz kentsel çevreyi, kent planlama ve kentsel altyapı üzerindeki olumsuz etkilerini inceleyebilmek için her kent bağlamında mekânsal analizlerin gerçekleştirilmesi, kentin farklı bölgelerindeki süreçler ele alınması gerekmektedir. Bu şekilde daha belirgin bir resmin elde edilmesi mümkün olacaktır. Böylelikle kent planlama ile kentsel altyapı arasındaki ilişkinin hakkıyla anlaşılmasının gelecek yıllarda sürdürülebilir kentsel yaşam çevrelerinin oluşumunda başat öneme sahip olduğu kavranabilecektir. Bu tür bir kavrayış da hem daha etkin kent planlama süreçlerinin hem de daha yenilikçi ve verimli kentsel altyapı sistemlerinin ortaya çıkmasına katkıda bulunacaktır. Ancak bu şekilde, iklim değişikliği ve toplumsal dönüşüm karşısında dayanıklı kentler oluşturmanın yolu açılabilir.

KAYNAKLAR

- Amekudzi, A. A., Thomas-Mobley, L., & Ross, C. (2007). Transportation Planning and Infrastructure Delivery in Major Cities and Megacities. *Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board*, 1997(1997), 17–23. <https://doi.org/10.3141/1997-03>
- Benovolò, L. (1992). *History of the City*. In S. Kostof (Ed.), *The City Assembled: Elements of Urban Form through History*. Boston MA: Little, Brown and Company.
- Davidoff, P. (2011). Advocacy and Pluralism in Planning. *Journal of the American Institute of Planners*, 1965. *The City Reader*, 5(March 2012), 435–445. <https://doi.org/10.1080/01944366508978187>
- Demuzere, M., Orru, K., Heidrich, O., Olazabal, E., Geneletti, D., Orru, H., ... Faehle, M. (2014). Mitigating and adapting to climate change: Multi-functional and multi-scale assessment of green urban infrastructure. *Journal of Environmental Management*, 146, 107–115. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2014.07.025>
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT). (1982). *Türkiye’de yerleşme merkezlerinin kademelemesi: Ülke yerleşme merkezleri sistemi*. Ankara.
- Dodson, J. (2009). The ‘Infrastructure Turn’ in Australian Metropolitan Spatial Planning. *International Planning Studies*, 14(2), 109–123. <https://doi.org/10.1080/13563470903021100>
- Ertan, K. A. (2004). 20.Yüzyıl Kent Ütopyaları. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 13(3), 5–21. Retrieved from [http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/3e3116a8027ba9c_ek.pdf?dergi=Cagdas Yerel Yonetimler Dergisi](http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/3e3116a8027ba9c_ek.pdf?dergi=Cagdas%20Yerel%20Yonetimler%20Dergisi)
- Krueckberg, N. (1989). Introduction to Planning History in the United States Title. In S. K. Schultz (Ed.), *Constructing Urban Culture: American Cities and City Planning 1800-1920*. Philadelphia: Temple University.
- Neuman, M. (2007). Multi-scalar large institutional networks in regional planning. *Planning Theory and Practice*, 8(3), 319–344. <https://doi.org/10.1080/14649350701514645>
- Neuman, M. (2009). Spatial planning leadership by infrastructure: An American view. *International Planning Studies*, 14(2), 201–217. <https://doi.org/10.1080/13563470903021241>
- Neuman, M., & Smith, S. (2010). City planning and infrastructure: Once and future partners. *Journal of Planning History*, 9(1), 21–42. <https://doi.org/10.1177/1538513209355373>
- Newman, P. (2009). Markets, experts and depoliticizing decisions on major infrastructure. *Urban Research & Practice*, 2(2), 158–168. <https://doi.org/10.1080/17535060902979063>
- Peterson, J. A. (2003). *The Birth of City Planning in the United States 1840-1917*. JHU Press.
- Schuler, R. E. (1992). Transportation and Telecommunications Networks: Planning Urban Infrastructure for the 21st Century. *Urban Studies*, 29(2), 297–310. <https://doi.org/10.1080/00420989220080331>
- Shwayri, S. T. (2013). A Model Korean Ubiquitous Eco-City? The Politics of Making Songdo. *Journal of Urban Technology*, 20(1), 39–55. <https://doi.org/10.1080/10630732.2012.735409>
- Ward, S. V. (Stephen V. (1992). *The Garden city : past, present, and future*. E & FN Spon.
- Yokohari, M., Takeuchi, K., Watanabe, T., & Yokota, S. (2008). Beyond greenbelts and zoning: A new planning concept for the environment of asian mega-cities. In *Urban Ecology: An International Perspective on the Interaction Between Humans and Nature* (Vol. 47, pp. 783–796). Elsevier. https://doi.org/10.1007/978-0-387-73412-5_50
- Young, D., & Keil, R. (2010). Reconnecting the disconnected: The politics of infrastructure in the in-between city. *Cities*, 27(2), 87–95. <https://doi.org/10.1016/J.CITIES.2009.10.002>

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Türk Otomotiv Endüstrisinde Dayanıklılık, Perçin Etkisi ve Üretim Zincirlerinin Değişen Coğrafyası*

Resilience, the Rivet Effect, and the Changing Geography of Production Chains in the Turkish Automotive Industry

Yiğit Evren, Adem Sakarya

Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

ÖZ

Bu yazıda, perçin etkisi kavramı üzerinden Türk otomotiv yan sanayisinin dayanıklılığına ilişkin niceliksel ve mekânsal bir okuma yapılıyor. Yazıda sektörün dayanıklılığı ikincil veriler üzerinden yan sanayi firmalarının birincil tedarik ağı içinde kalabilme becerileri bağlamında ele alınıyor. Çalışmamızın ampirik çerçevesini Türk ekonomisinin motoru olarak kabul edilen Marmara Bölgesi'ndeki dört otomotiv odağı (Bursa, İstanbul, Kocaeli, Sakarya) oluşturuyor. Yaptığımız analizler perçin hipotezinin bu bölgedeki mekânsal etkilerinin homojen olmadığını gösteriyor. Ekonomik coğrafya ve bölge planlama perspektifinden değerlendirdiğimizde bu dört odağın birbirinden, üretim organizasyonu, büyüklük ve tarihsel gelişim süreçleri bakımından olduğu kadar, ana-yan sanayi bağlantılarının yoğunluk ve mekânsal tercihleri bakımından da farklılaştığını ve her odağın kendi yapısal özellikleri ve gelişme yörüngeleri doğrultusunda perçin ekonomilerine farklı tepkiler verdiğini söyleyebiliriz.

Anahtar sözcükler: Dayanıklılık; perçin etkisi; üretim zincirleri; kümelenme; otomotiv endüstrisi.

ABSTRACT

This article focuses on the Turkish automotive industry and examines the sector's resilience using secondary data. The empirical investigation is based on the concept of the rivet effect and its impact on firm survival within the first tier supply chain of local original equipment manufacturers that operate in the Marmara region. This region is considered the industrial heartland of the Turkish economy and is an example of a mega-city region comprising multiple clusters: Bursa, İstanbul, Kocaeli, and Sakarya. The study findings indicate a spatially uneven impact of the rivet hypothesis in the region. From the perspective of economic geography and regional planning, it is clear that these co-located automotive clusters differ from each other not only with respect to production organization, size, and historical evolution, but also with reference to the density and spatial composition of their supplier-customer linkages.

Keywords: Resilience; rivet effect; production chains; clusters; automotive industry.

*Bu makale, Doç. Dr. Yiğit Evren'in danışmanlığında Adem Sakarya tarafından yürütülen, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde hazırlanan doktora çalışmasından üretilmiştir.

Geliş tarihi: 12.09.2017 Kabul tarihi: 26.12.2017

Online yayımlanma tarihi: 11.04.2018

İletişim: Adem Sakarya.

e-posta: ademsakarya@yahoo.com.tr

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Giriş

Bölgesel dayanıklılık, ekonomik coğrafya ve planlama yazında son yıllarda sıklıkla tartışılan kavramlardan biri oldu. Psikoloji ve ekoloji disiplinlerinden ödünç alınarak, mühendislik ve işletme gibi pek çok bilim dalı tarafından yaygın bir biçimde kullanılmaya başlayan dayanıklılık, bir nesnenin, canlı ya da cansız bir varlığın veya bir sistemin mevcudiyetini ve işlevini değişen koşullara rağmen devam ettirebilmesine işaret ediyor. Bu koşullar örneğin, psikolojide bireylerin baş etmek durumunda kaldıkları travmatik olaylar olabilirken (Luthar ve Becker, 2000), çevre ve acil durum yönetimi alanında bir sel veya deprem şeklinde karşımıza çıkabiliyor (Lee ve diğ., 2013). Özetle, hepimiz belirsizliklerle dolu, son derece değişken ve çeşitli rahatsızlıklarla kuşatılmış bir dünyada yaşıyoruz ve hayatta kalma şansımız bu koşullara ne ölçüde dayanabildiğimizle ve nasıl tepki verdiğimizle yakından ilişkili.

Bölge planlama açısından ise dayanıklılık, ağırlıklı olarak ekonominin kavramlarıyla birlikte ele alınıyor (Simmie ve Martin, 2010; Boschma, 2015); yerel ekonomilerin, piyasa, çevre ve rekabetçilik bağlamında doğan şok ve krizler karşısında, gerekli hallerde ekonomik yapılarında ve sosyo-kurumsal düzenlerinde uyum sağlayıcı değişiklikler yaparak, dayanabilme veya gelişme yörüngelerini toparlayabilme becerisi olarak tanımlanıyor (Martin ve Sunley, 2015: 13). Bu çerçeveden bakıldığında dayanıklı olma iddiasındaki bölgelerin önünde kabaca iki seçenek var; ya mevcut gelişme yörüngelerini onararak koruyacaklar, ya da fiziksel, beşeri ve çevresel öz kaynaklarını daha verimli kullanmalarına olanak sunan daha yeni ve sürdürülebilir bir gelişme yörüngesine geçiş yapacaklar. Her iki durumda da dayanıklı kalabilmenin anahtarı yerel ekonominin yapısal özelliklerinde gizli.

Örneğin bir bölgenin ekonomik açıdan farklı sektörleri barındırması, o bölgenin bir kriz anında ekonomik tabanını korumak ve uyum sağlamak için ihtiyaç duyacağı hareket alanına da sahip olduğu anlamına geliyor. Martin ve Sunley'in (2015) yapısal çeşitlilik (structural diversity) olarak tanımladığı bu kurgu, şayet bilgi ve beceri açısından birbirine yakın ve ilişkili sektörlerden oluşuyorsa (related variety) aynı bölge içinde krizden etkilenmeyen sektörlerin devreye girme olasılığı artıyor, dolayısıyla şokun yerel işgücü piyasasındaki etkileri daha hafif hissedilebiliyor. Benzer bir biçimde, çok sayıda sektörde uzmanlaşma sağlayabilmiş bölgeler (diversified specialization) krizleri görece hızlı ve daha az kayıpla atlatabiliyorlar. Diğer taraftan, ekonomik tabanını parçalara ayırabilen bölgelerde (modularity), birbirine zayıf bağlanmış sektörler şoku sistem içine hapsederek yayılma riskini azaltabiliyorlar. Bu parçaların

yerini doldurabilecek alt parçaların varlığı da (redundancy) dayanıklı kalabilmek için bölgelere bir fırsat sunuyor.

Yerel ekonominin dirençlilik düzeyini etkileyen bir diğer önemli yapısal özellik de perçin etkisi (rivet effect). Perçin etkisi, bir bölgenin ekonomik peyzajında tek ya da az sayıda firmanın başat rol oynaması durumuna işaret ediyor. Bu firma(lar) büyüklükleri ve üretim sürecini organizasyonel açıdan düzeyde parçalayabilmeleri bakımından bölgedeki diğer firmalardan farklılaşıyor; oluşturdukları yerel üretim zinciri sayesinde yerel ekonomi üzerinde güçlü bir çarpan etkisi yaratarak yönlendirici olabiliyorlar. Bu noktada, perçin firmanın dayanıklı kalması, bir bakıma onun tedarikçilerinin, dolayısıyla bölgenin de dayanıklı olması anlamına geliyor. Pozitif perçin etkisi olarak tanımlanan bu durum (Martin ve Sunley, 2015: 29) tersi olması (örneğin perçin firmanın geçici olarak üretimini durdurması, bölgedeki faaliyetlerine son vermesi, ya da bölge dışına taşınması) halinde yerel ekonomi için olumsuz sonuçlar doğabiliyor.

Bu yazıda, perçin etkisi kavramı üzerinden Türk otomotiv yan sanayisine ilişkin niceliksel ve mekânsal bir okuma yapmayı amaçlıyoruz. Çalışmamızda bu sektörün dayanıklılığını, yan sanayi firmalarının birincil tedarik ağı içinde kalabilme becerileri bağlamında tartışıyoruz. Bir yan firmanın, ana firmasının üretim zincirinin ilk katmanındaki pozisyonunu zaman içinde koruyarak varlığını sürdürmesi, bir bakıma, müşterisinin ondan beklentilerini karşılayabilecek beceriye sahip olduğu anlamına geliyor. Otomotiv endüstrisinde ana firmaların ayakta kalabilmek için sürekli yenilik yapmak durumunda olduklarını göz önüne aldığımızda, bu konumdaki yan firmaların değişen koşullara uyum sağlayabilme kapasitelerinin, diğerlerine kıyasla daha yüksek olduğunu varsayabiliriz.¹

Bu varsayım ışığında, araştırmamızın ampirik odağını Marmara Bölgesi'ndeki otomotiv yan sanayi firmalarının Türkiye'deki ana üreticilerle kurdukları üretim zincirleri oluşturuyor. İstanbul, Bursa, Kocaeli ve Sakarya otomotiv kümelerini içine alan bu bölge, Türk otomotiv sanayisinin en önemli merkezi olmasının yanı sıra, perçin ekonomilerinin olumlu ve olumsuz pek çok özelliğini de beraberinde taşıyor. Evrimci bir perspektiften baktığımızda, bir tarafta açılan ana firmaların bu dört ilde uzmanlaşmış bir yan sanayinin kök salarak gelişmesinde etkili olduklarını görüyoruz. Diğer taraftan, sektörün geçirdiği krizler ve bu süreçte yaşanan firma kapanmaları, yan sanayinin dayanıklılığını tehdit ediyor. Bu noktada yanıtını aradığımız araştırma soruları şunlar: son on yılda Marmara Bölgesi'ndeki otomotiv yan sanayi sektörü pozitif ve negatif perçin etkisi karşısında nasıl bir tepki verdi? Bu süreçte, üretim zincirleri-

¹ Konuyu tersten okuduğumuzda da aynı derecede ihtiyatlı olmakta fayda var. Bir yan firmanın, içinde faaliyet gösterdiği sektörün birincil tedarik ağında "gözden kaybolması", mutlak suretle o firmanın kapandığı anlamına gelmiyor. Bu kapsamdaki yan firmaların başka sektörlerden müşteriler bulması veya üretim zincirinin alt katmanlarında yer tutarak "dayanıklı" kalması da gerçekleşmesi yüksek olasılıklar arasında. Dolayısıyla, kapsamlı bir dayanıklılık analizi için kuşkusuz çok daha fazla göstergenin (hem niceliksel, hem de niteliksel) sorgusuna ihtiyaç var.

nin niceliksel ve mekânsal yapısında ne tür değişiklikler oldu? Yazının bundan sonraki kısmında önce perçin etkisi ve üretim zincirleri üzerine bir kavramsal çerçeve çizeceğiz. Ardından araştırma yöntemimizi ve bulgularımızı sunacağız. Yazımız bu bulguların üretim zincirleri araştırmaları ve dayanıklılık söylemi bağlamında yaptığı katkıyı aktaracağımız sonuç bölümüyle tamamlanacak.

Otomotiv Endüstrisinde Perçin Etkisi ve Üretim Zincirleri

Perçin hipotezinin kökeni 1990'lı yılların ortalarına dayanıyor. Martin ve Sunley tarafından dayanıklılık söyleminin kavram setlerinin arasına dâhil edilmesinden yaklaşık yirmi yıl önce, Ann Markusen'in (1996) sanayi kümeleri tipolojisi çalışmasında bu kavrama yer verildiğini görüyoruz. Markusen doğrudan perçin sözcüğünü kullanmasa da, kavramın tarif ettiği endüstriyel kurguyu merkezci sanayi odağı (hub-and-spoke industrial district) adı altında kavramsallaştırmış.² Hub-and-spoke, İngilizce'de bir mil göbeği ve bunu tekerleğe bağlayan çubuk veya tellerin oluşturduğu bütün anlamına geliyor. Markusen'in analojisinde büyük ölçekli firma(lar) yerel ekonomiyi döndüren mil ile temsil edilirken, çubuklar bu firma veya firmalara bağlı üretim zincirlerini ifade ediyor. Mil görevi üstlenen ana firma(lar) bu zincir üzerinden bir merkezci kuvvet uygulayarak yan sanayilerinin de aynı bölgede yer seçmesini teşvik ediyor. Merkezci sanayi odaklarında perçin firmalar üretim organizasyonlarının bir kısmını bölge dışındaki ana ve yan firmalarla bağlantılı olarak gerçekleştirirler de, çoğu kez asıl yükü yerel tedarikçiler çekiyor. Bu firmalarla kurulan uzun dönemli yoğun ticari ilişkiler, zaman içinde kemikleşerek kalıcı hale gelebiliyor; böylelikle bölgede bir sanayi kültürü inşa edilmiş oluyor.³

Merkezci sanayi odaklarının tanımadığı ekonomik peyzajın izlerine otomotiv sektörünün yer seçim örüntüsünde sıklıkla rastlayabiliyoruz. Otomotiv endüstrisi, küresel ölçekte karmaşık bir katma değer zincirinin gerektirdiği kıtalararası mekânsal işbölümü, uzmanlaşma ve standartlaşmayı başarıyla organize ederken (Dicken, 2011; Veloso ve Kumar, 2002), yerel ölçekte, çok özel durumlar hariç, genellikle ana firma etrafında kümelenen yan sanayiler şeklinde bir mekânsal desen çiziyor. Toyota'nın Japonya'daki ana üretim üssünün bulunduğu Toyota City (Park, 1996) ve Amerikan otomotiv endüstrisinin tarihsel başkenti olarak kabul edilen Detroit (Klepper, 2002) bu durumun en bilinen örnekleri arasında sayılıyor. Peki, aynı üretim zincirini paylaşan firmaların mekânsal açıdan bir arada bulunmasını gerekli kılan nedenler ne? Oldukça eskimiş bir tartışma olmasına rağmen, kısaca açıklamakta fayda var (Evren, 2009).

Birinci neden, tam zamanında ikmal sisteminin (Just-in-Time stock inventory system) yaygınlaşması ve giderek klasik lojistik yönetiminin yerini almaya başlaması ile ilgili. Bu sistem, ana

firmaların yan sanayilerine ısmarladıkları modüler parçaların depolama yapmaksızın üretim bandına gireceği sırada teslim almasına dayanıyor. Bu sistemde az sayıda parçanın sık aralıklarla teslimatı gerçekleştiriliyor. Süreç içinde ortaya çıkabilecek olası bir gecikme veya aksaklık, ana firmadaki üretim bandının durması anlamına geleceğinden, yan firmaya büyük sorumluluk düşüyor. Dolayısıyla, tam zamanında ikmal sistemini uygulayan ve özellikle koltuk gibi büyük hacimli parçaları üreten yan sanayiler yer seçim kararlarını verirken ana firmaya hızlı ve kolay erişebilecek bir yeri tercih ediyorlar (Simpson ve diğ. 1998) ve bu karar perçin coğrafyanın ortaya çıkışında etkili oluyor.

Mekânsal yakınlık için ikinci neden olarak standartlaşmamış ürünlerin teslimi gösteriliyor. Kaliforniya Okulunun yazarları tarafından 1980'lerde ortaya atılan bu görüşe göre, çoğu kez bir defaya mahsus üretilen veya bir sonraki teslimatın belirsiz olduğu ürünlerin üretimi, firmaları müşterisi oldukları diğer üretici firmalara yakın konumlanmaya zorluyor (Storper ve Christopherson, 1987). Sezonluk üretilen tekstil ürünleri, film endüstrisi için tasarlanan bazı özel ürünler (kostüm ve dekorlar) veya içeriği her teslimde farklılaşan yüksek teknoloji gerektiren mallar bu tür ürünler arasında gösteriliyor. Otomotiv sektöründe bu durumun tipik örneğini Formula1 yarış arabalarında kullanılan aksamaları üreten yan sanayiler oluşturuyor (Henry ve diğ., 1996). Burada, perçin coğrafyanın oluşmasındaki en önemli unsur, kuşkusuz ana firmaların aynı yan sanayi ile bir kez daha çalışma ihtimalinin, yan firma yer seçim kararı üzerindeki baskısı. Dolayısıyla, bu tip ürünleri üreten yan firmalar için o piyasada "göz önünde" ve "kolay erişilebilir" olmak aslında bir dayanıklılık stratejisi.

Son olarak, örtük bilgi transferinin gerçekleştiği üretim zincirleri de firmaları bir arada bulunmaya teşvik ediyor (Sternberg ve Tamas, 1999). Tasarım sürecinin neredeyse tamamında ve üretim sürecinin özellikle ilk aşamalarında ortaya çıkabilecek pürüzlerin giderilmesi için, ana firmalar ile yan firmalar arasında düzenli aralıklarla yapılacak buluşmalar, hem üretim zincirinde "ticari nitelikli olmayan karşılıklı bağımlılıklar" yaratıyor (untraded interdependency) hem de perçin coğrafyaları gerekli kıyor.

Otomotiv endüstrisinde gözlenen bir diğer eğilim ise, ana firmaların doğrudan çalıştıkları yan firmaların sayısını azaltmaları ve bu firmalara tasarım, ürün geliştirme ve kalite yönetimi konularında daha fazla yetki ve sorumluluk vermeleri (Humphrey ve Memedovic, 2003; Maurer ve diğ. 2004; Pires ve Neto, 2008; Dicken, 2011). Bu eğilim, tepe noktasında ana firmanın, onun altında ise yan sanayi firmalarının bulunduğu

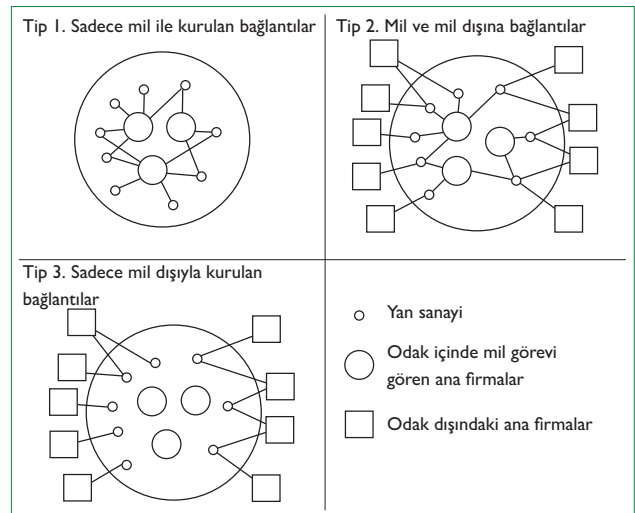
² Türkçe'de "hub-and-spoke industrial district" terimi için "göbek ve ispit modeli" şeklinde bir karşılık kullanıldığını da tanıklık ediyoruz (Kaygalak, 2011).

³ Bu noktada 1990'ların, esnek uzmanlaşma paradigmasının etkisinde küçük ve orta ölçekli sanayi bölgelerinin başarılı örneklerinin ön plana çıkartıldığı yıllar olduğunu da hatırlatalım. Bu bağlamda Markusen'in büyük ölçekli firmalar çevresinde gelişen yığılma ekonomilerinin, en az esnek uzmanlaşmış bölgeler kadar dayanıklı kalabildiklerini ve uzun dönemli ekonomik büyüme sağladıklarını ortaya koyarak, dönemin ekonomik coğrafya yazınına radikal bir katkı yaptığını vurgulayalım.

piramit biçimli organizasyonel şemanın üst katmanlarında geçmişe kıyasla daha az sayıda, ancak çok daha güçlü ve uzun süreli ilişkiler kurulması anlamına geliyor. Dicken'in "0,5'inci sıra" tedarikçi ağının ortaya çıkışı olarak tanımladığı bu durum (iç panel, bütün aydınlatma sistemi gibi) modüler parça üretiminde uzmanlaşmış yeni nesil yan sanayilere işaret ediyor. Bu yan sanayiler sadece ana firmaların üzerindeki iş yükünü almakla kalmıyorlar, piyasa koşullarının tetiklediği risklere de ortak oluyorlar.

Üretim zincirlerinin yapısı ve coğrafyası üzerine yapılmış araştırmaları incelediğimizde, yöntem açısından, genellikle ana firma eksenli bir bakış açısının benimsendiğini gözlemliyoruz (Klepper, 2002; Ivarsson ve Alvstam, 2005; Boschma ve Wenting, 2007; Price ve Wang, 2012). Daha açık bir anlatımla, yan sanayilerin dayanıklı kalabilmek için dâhil oldukları alternatif üretim zincirleri planlama, coğrafya ve hatta işletme yazınında çoğunlukla görmezden geliniyor; yan sanayilerden çıkan çoklu ileri bağlantılar (multiple forward linkages) yeterince analiz edilmiyor. Bu noktada, Türk otomotiv sektöründe tek bir ana firma ile çalışmanın yan sanayiler tarafından ciddi bir risk olarak görüldüğünün de altını çizelim (Evren, 2002). Bu tespitler, çalışmamızın ampirik çerçevesi açısından özel bir önem taşıyor. Zira pek çok yan firma, uzmanlık alanları ve kapasiteleri ölçüsünde, otomotiv sektörü içinden (ve elbette sektör dışından) başka ana firmalarla çalışmayı krizlere hazırlıklı olmak açısından oldukça önemsiyor. Buradan hareketle, araştırmamızda üretim zincirleri yazınında egemen olan ana akım geleneğin dışına çıkıyor ve ana firmalar yerine, yan sanayileri merkeze alan (dolayısıyla amacımıza uygun) bir tipolojiyi esas alıyoruz (Evren, 2009).

Bu tipolojide yan sanayi firmaları, ana üretici firmalarla kurdukları ileri bağlantıların coğrafyası bakımından birbirlerinden farklılaşıyorlar (Şekil 1). Tip 1 olarak tanımlanan grupta, sadece içinde yer seçtikleri merkezci sanayi odağındaki ana üretici(ler) ile çalışan yan sanayiler yer alıyor. Bu firmalar, hipotetik olarak, ya perçin firmaların (odak dışına parça temininin gerektirdiği maliyetleri karşılayamayacak kadar) küçük ölçekli yan sanayileri, ya da bu ana firmaların (başka coğrafyalardan müşteri aramaya ihtiyaç duymayan) en önemli tedarikçileri. Gerekçe her ne olursa olsun, perçin firmaların Tip 1 yan sanayiler üzerinde belirgin bir çekim gücü bulunuyor. Tip 2'de hem odak içinde, hem de dışında yer seçmiş birden fazla ana firma ile çalışan yan sanayiler bulunuyor. Bu firmaların, ileri bağlantılarını dar bir coğrafyaya hapsedmek yerine, görece uzak mesafelerdeki müşterilerden gelen fırsatları da değerlendirebilecek şekilde yayarak inşa ettiklerini söyleyebiliriz. Tip 3 ise, bir sanayi odağında yer seçtiği halde, o odağın perçin firmalarıyla çalışmayan, buna karşılık odak dışındaki ana firmalara parça üreten yan sanayi firmalarını kapsıyor. Önceki gruplardan farklı olarak bu gruptaki yan sanayilerin bölgelerindeki perçin firmaların görünür etki alanına doğrudan girmemelerine rağmen, yaratılan

Şekil 1. Çoklu ileri bağlantıların coğrafyası bakımından yan firma tipolojisi (Evren, 2009)

pozitif dışsallıklardan dolayı olarak faydalanarak ulusal tedarik zincirine eklemlediklerini varsayabiliriz.

Yöntem

Martin ve Sunley'e (2015) göre sistematik ve kapsamlı bir dayanıklılık analizi için şu dört sorunun yanıtına ihtiyaç var. (1) Neye karşı dayanıklılık? [Sektörü veya bölge ekonomisini etkileyen kriz veya şokların tespiti] (2) Neyin dayanıklılığı? [Şok karşısında sektörün veya yerel ekonominin değişen yapısının ortaya konulması] (3) Hangi yolla dayanıklılık? [Dayanıklı kalma mekanizmaları ve süreçlerinin analizi] (4) Hangi sonuçla dayanıklılık? [Şok karşısında sektör veya bölge için gelinen noktanın –başarı veya başarısızlığın- analizi]. Araştırmamızın ampirik çerçevesini bu dört konu etrafında kurguladık. Çalışmamız ikincil kaynaklara, özellikle de Otomotiv Sanayi Derneği (OSD) kayıtlarında yer alan ana firmalara ait niceliksel verilere ve istatistiklere dayanıyor (Tablo 1). Bu kapsamda iki aşamalı bir analiz gerçekleştirdik.

İlk aşama, Türk otomotiv sektöründe ana firma düzeyinde faaliyet gösteren üretim birimleri esas alınarak oluşturulan çeşitli sektörel göstergelerin zaman serileri analizlerinin yapılmasını kapsıyor. Hem ülke bütünü, hem de Marmara Bölgesi için ayrı ayrı hazırlanan bu analizler, şokların tespiti ve sektörün değişen yapısı hakkında yorum yapmamıza olanak tanıdı; bölgenin ülke bütününden bu bağlamda farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymamıza yardımcı oldu.

İkinci aşama ise, Marmara Bölgesi'ndeki dört otomotiv odağında kurulan bağlantıların niceliksel analizlerini içeriyor. Her bir odak için toplam ve ortalama bağlantı sayılarının hesaplanarak Tip 1, Tip 2 ve Tip 3 için bir sorgulamanın yapıldığı bu aşamada, OSD'nin elektronik ortamda 2006 ve 2013 yılları için yayınladığı otomotiv yan sanayi veri tabanından yararlan-

Tablo 1. Analiz kapsamında kullanılan veri setleri

Analiz aşamaları	Kullanılan veri seti	Veri kaynağı	Verinin aralığı	Analiz kapsamı
1. Aşama	Üretilen araç adedi Ciro İhracat İstihdam	Otomotiv Sanayi Derneği (OSD) Capita 1500 çalışması	2000-2013 arası	Basit endeks kullanılarak hazırlanan zaman serisi analizleri
2. Aşama	Ana firmalara bağlı birinci yan sanayi tedarik ağı	OSD yan sanayi kataloğu	2006 ve 2013 yılı	Tedarik zincirinin mekânsal analizi ve iki farklı dönem üzerinden karşılaştırılması

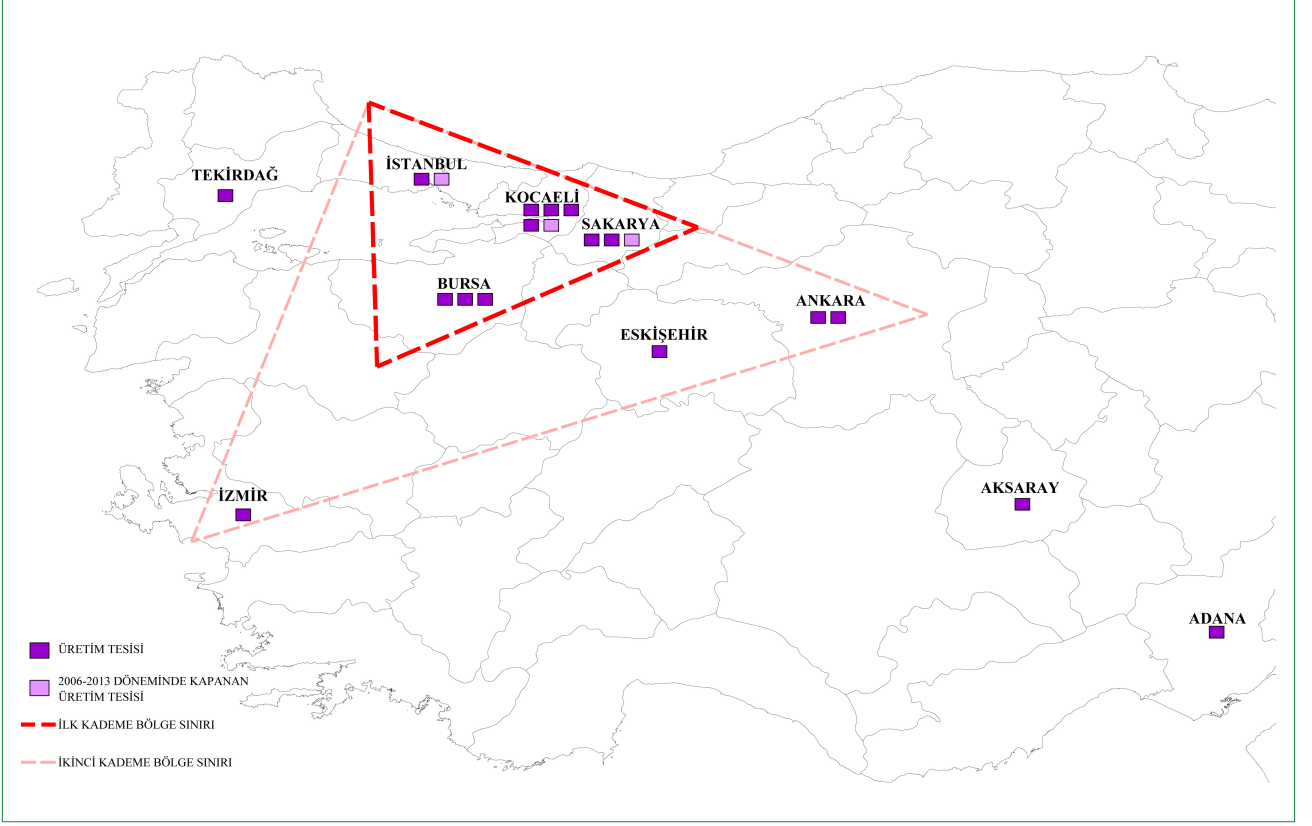
dık. Bu aşamada karşılaştığımız en büyük zorluk, söz konusu veri tabanındaki bilgilerin ayıklanarak analize elverişli hale getirilmesi oldu. Bu bağlamda, yan sanayi firmalarının merkez ofis adreslerinin ayıklanarak üretim yerlerinin tespiti, farklı illerde birden fazla üretim yeri olan ana firmaların çalıştıkları yan sanayi listelerinin fabrika adreslerine göre yeniden düzenlenmesi gibi hazırlıklar, analiz öncesi ham veri üzerinde yaptığımız çalışmalar arasında yer aldı.

Marmara Bölgesi'nde Otomotiv Sektörü

Türkiye'de 2013 yılı itibarıyla faaliyet gösteren 15 ana firmaya ait 17 üretim tesisi toplam 10 farklı ilde yer alıyor ve bu tesislerin 11'i Marmara Bölgesi'nde yer seçmiş. Bu durum, kapasite, üretim, istihdam ve hatta ihracat bakımından Marmara Bölgesi'ni Türk otomotiv endüstrisinin en önemli merkezi yapıyor. Öyle ki, 2015 yılı göstergeleriyle Türkiye'de araç üretimi için kurulu kapasitenin %94'ü Marmara Bölgesi'nde bulunuyor. Bu bölgedeki ana firmalar 2013 yılında, ülkedeki toplam ana firma istihdamının %81'ini yaratarak, ülke toplam araç üretiminin %94'ünü ve sektör ihracatının %89'unu gerçekleştirmiş. Marmara Bölgesi aynı zamanda yan sanayilerin yer seçimi ve üretim zincirinin coğrafyası bakımından da çok önemli bir yer. 2013 verilerine göre Türkiye'deki ana firmaların birincil tedarik ağında toplam 1029 yan firma yer alıyor ve bunların %74'ü Marmara Bölgesi'nde faaliyet gösteriyor. Bu firmaların ana üreticileriyle kurdukları bağlantıların toplam sayısı ise 2865. Bu bağlantıların coğrafyası, iç içe girerek kademelenen iki üçgensel bölge (Ökten ve diğ., 1998) içinde gerçekleşiyor. Buna göre, bağlantıların %46'sı ilk kademe bölgede (İstanbul-Bursa-Sakarya üçgeni) kurulurken, %75'i bu üçgeni de içine alan ikinci kademe bir bölgede (İstanbul-İzmir-Ankara üçgeni) kuruluyor. Kalan bağlantılar ise ülkenin diğer kısımlarına yayılmış durumda. Marmara Bölgesi'ne daha yakından baktığımızda, otomotiv sektörünün yer seçim dinamikleri bakımından, bu bölgenin homojen olmadığını, tersine, birbirinden farklı özelliklere sahip alt odakların oluşturduğu bir "çoklu küme" yapısının hâkim olduğunu görüyoruz (Şekil 2).

Bu mega-kentsel bölge içinde Bursa, kuşkusuz bölgenin ve Türkiye'nin en önemli otomotiv merkezi konumunda bulunuyor. Bursa'da otomotiv sektörünün temeli 1966 yılında Peugeot-Karsan minibüs fabrikası ile atılmış (Yaşar, 2013). Ancak, sektördeki esas gelişme, Türkiye'nin ilk otomobil fabrikaları olan Tofaş-Fiat ve Oyak-Renault'un 1971 yılında faaliyete geçmesi ile gerçekleşmiş. Bu iki firma, yıllar içinde kalite ve kapasite konusunda kendilerini geliştirip, üretimde yerli katkı oranlarını kademeli olarak artırarak, Bursa'da ana sanayi ile birlikte yan sanayinin de gelişmesinde, dolayısıyla kentin bir merkezci sanayi odağına dönüşmesinde, önemli bir rol oynamış (Evren, 2009). 2015 yılı itibarıyla, Türkiye'de otomotiv sanayinde kurulu toplam kapasitenin %49,2'si (815.000 araç/yıl) Bursa'da bulunuyor. 2013 yılında Oyak-Renault, Tofaş ve Karsan tarafından (414.511'i binek otomobil olmak üzere) toplam 588.794 araç üretilmiş ve bunun %74'ü özellikle Avrupa Birliği içindeki çeşitli ülkelere ihraç edilmiş (OSD, 2013; OSD, 2015). Bu, ülke genelinde üretilen her 100 araçtan 49'unun ve her 100 otomobilden 65'inin Bursa'da üretildiği ve büyük bir oranda yurtdışına satıldığı anlamına geliyor. Yan sanayiler bakımından bir değerlendirme yaptığımızda ise, 2013 yılı verilerine göre, Bursa'da Türk otomotiv sektörünün tedarik ağının birincil katmanında çalışan 208 adet yan sanayinin mevcut olduğunu görüyoruz.

İkinci önemli odak Kocaeli. 2013 yılı verilerine göre Kocaeli'nde 4 ana firma üretim tesisi bulunuyor. Bunlar, Hyundai, Honda, Ford ve Anadolu Isuzu. Bu firmalara ait üretim tesisleri Türkiye'deki toplam araç üretiminin %34'ünü, 2015 yılına göre de otomotiv sektöründeki kurulu kapasitenin %38'ini karşılıyor. Bursa'ya kıyasla daha küçük olmasına karşın Kocaeli en az onun kadar dış bağlantıları güçlü bir odak. Öyle ki 2007 yılında Askam- Chrysler fabrikasının kapanmasına karşın, Türkiye'nin araç üretiminde gerçekleştirdiği ihracatın %28'ini tek başına bu bölge karşılıyor. Dahası Kocaeli'nde ihracattan elde edilen gelirin toplam ciro içerisindeki oranı %59. Ülke araç üretiminin üçte birinden fazlasını oluşturan Kocaeli 121 (%11) birin-

Şekil 2. Türkiye otomotiv sanayi ana firma üretim tesisleri dağılımı (2013)

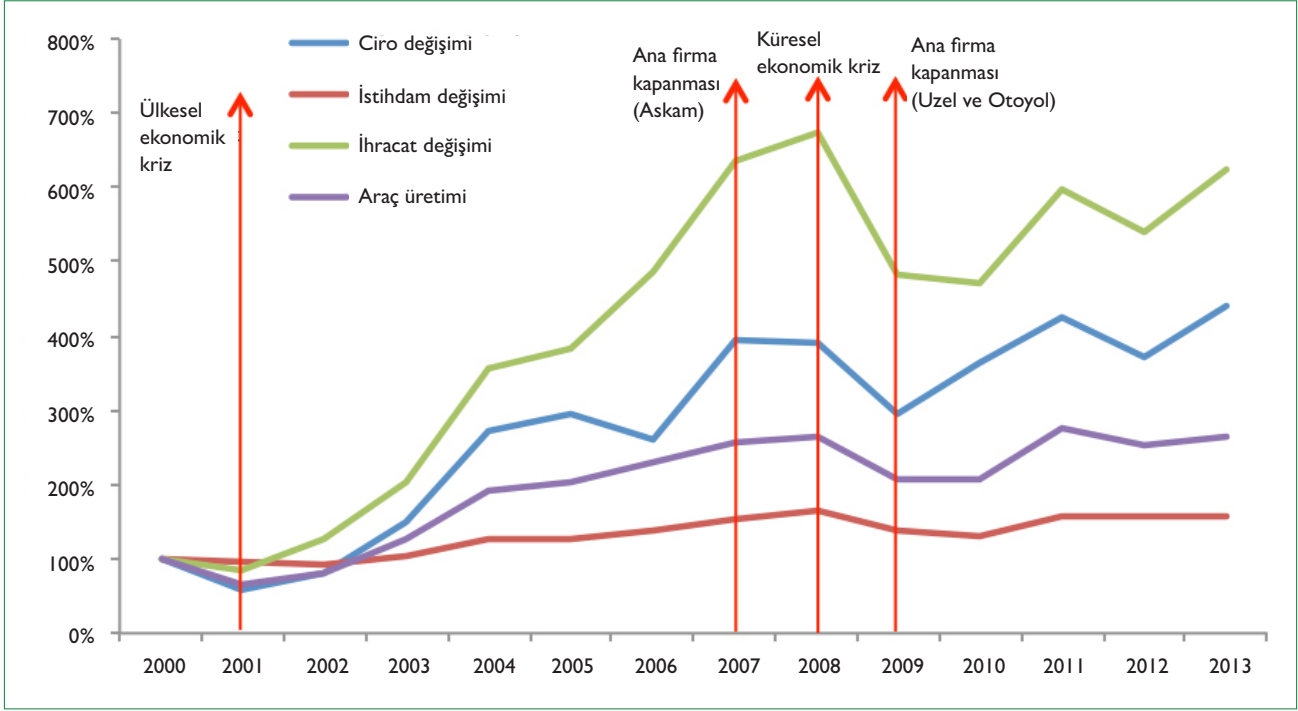
cil yan sanayi firmasına ev sahipliği yapıyor. Bu bölgede ayrıca otomotiv yan sanayi konusunda uzmanlaşmış Taşıt Araçları Yan Sanayi Derneği'nin (TAYSAD) kurduğu bir ihtisas organize sanayi bölgesi de mevcut.

Üçüncü odak Kocaeli'nin hemen doğusunda bulunan Sakarya. Bu odakta iki ana firmaya ait üretim tesis var; 1963 yılında kurulan Otokar ve 1994 yılında faaliyete geçen Toyota. Bu tesisler Türkiye'deki toplam araç üretiminin %9,2'sini ve toplam otomobil üretiminin de %16,1'ini gerçekleştiriyor (2013). Marmara Bölgesi'ndeki diğer odaklarla karşılaştırıldığında birincil yan sanayi açısından en düşük yerel birim sayısına sahip (24) Sakarya 2015 yılı verilerine göre ülkedeki araç üretim kapasitesinin %9'unu bünyesinde barındırıyor.

Dördüncü odak ise son yıllarda kentleşme açısından olduğu kadar, yerel ekonomik yapı ve otomotiv sektörü bakımından da önemli değişimler geçiren İstanbul. İstanbul'da ana sanayi olarak sadece tek bir üretim tesis var (Mercedes otobüs fabrikası) ve bu tesis Türkiye'de üretilen toplam araç adedin sadece %0,3'ünü ve 2015 yılına göre de kapasitenin %0,2'sini karşılıyor. Buna karşılık İstanbul'da Marmara Bölgesi'ndeki diğer üç odaktaki toplam yan sanayi sayısı kadar (379) birincil tedarikçi bulunuyor.

Bulgular

Marmara Bölgesi otomotiv endüstrisinin tarihsel gelişim sürecini incelediğimizde, son 15 yılda bu sektörün küresel ve yerel dinamiklere bağlı olarak ortaya çıkan bir dizi kriz ve şokla mücadele etmek durumunda kaldığını gözlemliyoruz (Şekil 3). Bu süreçte en önemli dönüm noktasını hiç kuşkusuz Türkiye ekonomisini derinden etkileyen 2001 krizi oluşturuyor. O dönemde ana firmaların, daralan iç pazardaki kayıpları ihracat ile dengeleme çabalarının olduğunu ve bu çabaların sonucunda sektörün kalite problemlerini kısmen çözümlenerek dışa açılma konusunda daha cesaretli adımlar attığını biliyoruz. Öyle ki Türkiye'de 2005 yılında 8.098 milyon dolar olarak gerçekleştirilen araç ihracatı takip eden 2 yıl içerisinde %65 artarak 13.380 milyon dolar seviyesine erişiyor. Aynı dönemde araç üretimi ve istihdamda da sırasıyla %20 ve yüzde %17'lik artışlar yaşanıyor. Ancak, 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizle birlikte bu olumlu tablo kesintiye uğruyor ve 2009 yılında başta ihracat olmak üzere, üretim, ciro ve istihdamda bir önceki yıla göre %35'lere varan düşüşler gözleniyor. Bu kriz ortamında 2007'de Kocaeli'nde Askam, 2009 yılında ise İstanbul'da Uzel ve Sakarya'da Otoyol, üretim faaliyetlerine son vererek kapanıyorlar. Bu durum Marmara Bölgesi'nde negatif perçin ekonomilerinin oluşmasında tetikleyici rol oynuyor. Öte yandan, 2010 sonrasında toparlanmaya başlayan

Şekil 3. Marmara Bölgesi otomotiv sanayi ana üretici firmaları bütünü ekonomik göstergelerde yaşanan değişim (OSD, 2013- 2015; Capital500, 2013 verilerinden hazırlanmıştır)

Türk otomotiv endüstrisinin, salt bir üretim üssü olmaktan çıkıp bir küresel otomotiv ihracatçısı olma yolunda önemli adımlar attığına da tanıklık ediyoruz (Berzin, 2010). Ford'un Kocaeli Gölçük'teki ürettiği transitvanların ABD'de oldukça iyi bir satış performansı yakalaması ve 2010'da Detroit Otomobil Fuarı'nda Kuzey Amerika Yılın Ticari Aracı seçilmesi, küresel krizin ardından Renault'un, Clio aracının yeni modelini Bursa fabrikasında üretme kararı alması ve Tofaş'ın ar-ge merkezinin faaliyete geçmesi bu konudaki gelişmelere örnek olarak gösterilebilir. Bu bağlamda ana firmaların gerçekleştirdikleri yatırımları da pozitif perçin etkisi olarak değerlendirmek yanlış olmaz.

Tam da bu noktada, sektörün (ve ölçeği itibarıyla aynı zamanda ülke genelini temsil eden Marmara Bölgesi otomotiv endüstrisinin) 2008 kriz öncesindeki gelişme yörüngesini hala tam olarak yakalayabildiğini söylemek pek mümkün değil. Diğer taraftan, yapılan ar-ge projelerinin yenilik düzeylerinin ulusal seviyede kaldığını, dünya çapında ses getirecek bir projenin olmadığını, gerçekleşen projelerin çoğunlukla verimlilik odaklı kaldığını ve sektörün dünya standartlarında üretim yapabilmesine rağmen hala yabancı sermayeli ana üretici firmalara bağımlı bir gelişme yörüngesi izlediğinin altını çizelim (Bürken, 2014).

Peki yaşanan tüm bu süreç Marmara Bölgesi'ni nasıl etkiledi ve otomotiv yan sanayi sektörü pozitif ve negatif perçin etkisi karşısında nasıl bir tepki verdi? Araştırmamızın sonucunda iki bulguya ulaştık. İlk bulgu yan sanayinin dayanıklılık düzeyine işaret ediyor. Bölgede üç ana firmanın kapanmasına rağmen, yan sanayi sayısında önemli bir değişiklik olmamış. 2006 yılında

birincil tedarik zincirinde 769 firma mevcutken, bu sayı 2013 yılında 732 olarak gerçekleşmiş. Öte yandan yan sanayilerin ana üreticilerle kurmuş oldukları bağlantı sayısı %17,3 azalmış. Benzer bir biçimde, yan sanayi başına düşen ortalama bağlantı sayısı da bölge genelinde %13 azalarak 2,8'den 2,4'e gerilemiş (Tablo 2, Tablo 3, Tablo 4). Bu gelişmelere ek olarak firmaların yan sanayi tiplerine dağılımı bakımından da bir takım değişiklikler var; Tip1 ve Tip2 firmaların oranı azalırken, Tip3 firmaların sayısında yaklaşık %27'lik bir artış söz konusu. Bu tablo Marmara Bölgesi otomotiv yan sanayilerin dayanıklı kalabilmek için buldukları odak dışından müşteri bulma eğilimine girdiklerine işaret ediyor.

İkinci bulgu perçin etkisinin mekansallığı ile ilgili. Daha açık bir anlatımla, firma kapanmaları ve yeni yatırımların neredeyse eş zamanlı yaşandığı sektörel değişim süreci, bölgenin her yerinde aynı şekilde iz bırakmıyor; her odak kendi yapısal özellikleri ve gelişme yörüngeleri doğrultusunda perçin ekonomilerine farklı tepkiler veriyor. Örneğin Bursa'da yan sanayi sayısında önemli bir değişiklik olmamasına karşın, bu odağın gücü ve ana firmaların yapmış olduğu yatırımların etkisinde Tip1 firma sayısı yaklaşık 1,5 katına çıkıyor. İstanbul'da ise tam tersi bir durum söz konusu. İstanbul'da sanayi sektöründen hizmet sektörüne geçişle birleşerek etkisi çok daha yoğun hissedilen negatif perçin süreci, bu odakta yan sanayi tabanının hızla erimesine neden olmuş; 2006'da 429 olan firma sayısı %12 azalarak 2013'te 379'a gerilemiş. Firma sayısının 1996 yılında 786 olduğunu göz önüne aldığımızda (Ökten ve Evren, 2007) bu erimenin hızı hakkında daha net bir resme ulaşabiliyoruz. Tip1 firma sayısında en fazla azalışın yaşandığı İstanbul'da, yan

Tablo 2. 2006 yılı Bursa - İstanbul - Kocaeli - Sakarya otomotiv sanayi kümelerinde birincil yan sanayilerin tiplere göre dağılımı (OSD, 2013 ve OSD, 2015 verilerinden hazırlanmıştır)

	Tip1		Tip2		Tip3		Toplam adet	Toplam bağlantı sayısı	Firma ort. bağlantı sayısı
	Adet	Oran (%)	Adet	Oran (%)	Adet	Oran (%)			
Bursa	29	13	93	43	93	43	215	651	3.0
İstanbul	74	17	143	33	212	50	429	1065	2.5
Kocaeli	10	11	44	46	41	43	95	363	3.8
Sakarya	11	37	12	40	7	23	30	59	2.0
Toplam (4 küme)	124	16	292	38	353	46	769	2138	2.8
Türkiye toplam	221	21	359	34	482	45	1062	2805	2.6
4 küme toplamının, Türkiye içerisindeki payı (%)	56		81		73		72	76	

Tablo 3. 2013 yılı Bursa-İstanbul - Kocaeli - Sakarya otomotiv sanayi kümelerinde birincil yan sanayilerin tiplere göre dağılımı (OSD, 2013 ve OSD, 2015 verilerinden hazırlanmıştır)

	Tip1		Tip2		Tip3		Toplam adet	Toplam bağlantı sayısı	Firma ort. bağlantı sayısı
	Adet	Oran (%)	Adet	Oran (%)	Adet	Oran (%)			
Bursa	44	21	71	34	93	45	208	586	2.82
İstanbul	22	6	62	16	295	78	379	782	2.06
Kocaeli	18	15	47	39	56	46	121	356	2.94
Sakarya	13	54	6	25	5	21	24	44	1.83
Toplam (4 küme)	97	13	186	26	449	61	732	1768	2.42
Türkiye toplam	218	21	230	22	581	57	1029	2365	2.3
4 küme toplamının, Türkiye içerisindeki payı (%)	44		81		77		71	75	

Tablo 4. 2006 - 2013 yılları arasında Bursa - İstanbul - Kocaeli - Sakarya otomotiv sanayi kümelerinde birincil yan sanayi tiplerinde yaşanan değişim (%) (artışın olduğu değerler renkle ifadelendirilmiştir) (OSD, 2013 ve OSD, 2015 verilerinden hazırlanmıştır)

	Tip1	Tip2	Tip3	Toplam adet	Toplam bağlantı sayısı	Firma ort. bağlantı sayısı
Bursa	52	-24	0	-3	-10	-7
İstanbul	-70	-57	39	-12	-27	-18
Kocaeli	80	7	37	27	-2	-23
Sakarya	18	-50	-29	-20	-25	-8
Toplam (4 küme)	-22	-36	27	-5	-17	-13
Türkiye toplamındaki değişim	-1	-26	21	-3	-16	-13

sanayiler Tip3 stratejiye geçiş yapmak durumunda kalmışlar. Bu durumun İstanbul otomotiv yan sanayii için bir başarı mı yoksa bir başarısızlık öyküsü mü olduğu konusu hiç kuşkusuz kapsamlı bir niteliksel analiz gerektiriyor (Sakarya ve Evren, 2015).

Kocaeli'ne baktığımızda ise bambaşka bir tablo ile karşılaşırız. Burası, otomotiv ana firmaların birincil tedarik ağlarına katılan yan sanayi sayısını arttıran bölgedeki tek odak. 2006 yılında Kocaeli'nde bu nitelikte 95 adet yan sanayi varken, 7

yıl içinde bu sayı %27 artarak 121'e çıkmış. Bununla birlikte, bölgedeki tüm odaklar toplam bağlantı sayılarını azaltırken, Kocaeli'nde bu değer neredeyse sabit kalmış. Askam'ın kapanmasına karşılık hem diğer ana firmaların hem de yan sanayilerin yatırımlarının artarak devam ettiği Kocaeli bu gelişim yörüngesini bir ölçüde coğrafi konumuna borçlu. Komşusu İstanbul'dan sanayinin desantralizasyonu ve rakibi Bursa'nın sanayi gelişiminde erişmiş olduğu doygunluk, geniş yer arayışında olan otomotiv endüstrisinin gözünde Kocaeli'nin cazibesini daha da artırıyor. Bu tabloyu yan sanayilerin üç tipe dağılımlarıyla değerlendirdiğimizde ise Kocaeli'nin bu açıdan önemli strateji değişikliğine gitmek durumunda kalmadığını, dolayısıyla üretim zincirlerinin coğrafyası bakımından istikrarlı bir gelişim yörüngesi izlediğini söyleyebiliriz. Son olarak ölçek bakımından diğer odakların çok gerisinde kalan Sakarya için topladığımız verilerden anlamlı bir sonuç çıkarmanın çok da mümkün olmadığını belirtelim.

Sonuç

Otomotiv sektörü planı ve coğrafyacılar bölgelerin yapısını anlamak ve değişim sürecini ortaya koymak bakımından bereketli bir ampirik çerçeve sunuyor. Hiç kuşku yok ki bu altlığı verimli bir şekilde değerlendirmek için bu sektörün DNA'sına kodlanmış küresel ağ ilişkilerini ve güç mücadelesini dışlamayan ve özellikle nicel ve nitel açıdan birbirini besleyen kapsamlı araştırmalara ihtiyacımız var (Wasti ve diğ. 2006; Özatağan, 2010; Özatağan, 2011). Çalışmamızda bu saptamanın bilincinde olarak, risk almak pahasına da olsa, salt ikincil kaynaklara dayalı ve betimleyici bir analiz gerçekleştirdik. Sunduğumuz bu dar çerçeve bile bizlere sanayi odaklarının karmaşıklığı hakkında önemli ipuçları sundu. Daha da önemlisi bölge planlama ve ekonomik coğrafyanın deterministik yaklaşımlarının geçerliliğini bir kez daha sorgulanır hale getirdi.

Öyle ki, dayanıklılık tartışmalarında en fazla eleştiri alan kavramların başında "çoklu denge" söylemi geliyor. Özetle vurgulanan şu: şayet şok, bir sistemin geri dönebilme veya onu absorbe edebilme becerisinden fazla ise, sistem alternatif bir denge konumuna geçer. Özellikle ana akım iktisat ve yeni ekonomik coğrafya dayanıklılığı "ardışık dengeler" şeklinde ele alıyor. Burada temel problem, çoklu denge olgusunun bir ampirik olasılık yerine, bir ön koşul olarak kabul edilmesi. Oysa ilişkisel ve evrimci ekonomik coğrafyada vurgulandığı üzere ekonomide önceden belirlenmiş bir denge durumu olamaz (Bathelt ve Glückler 2011; Boschma, 2015). Çünkü ekonomik sistemler açık uçludur. Şok ve krizler karşısında her ekonomik sistem benzer bir coğrafyayı paylaşırsa da, kendi yapısal özellikleri, tarihten gelen gelişme yörüngeleri ve kurumsal bağlamları etkisinde farklı tepkiler verebilir (Martin ve Sunley, 2015). Tıpkı Marmara Bölgesi'ndeki dört otomotiv odağında gözlemlediğimiz gibi.

Araştırmamız mega-kentsel bölgelerde aynı sektörde uzman-

laşmış çoklu küme davranışlarına ilişkin bir takım ipuçları da sunuyor. Marmara Bölgesi'ndeki dört sanayi odağı, her ne kadar kendi içlerinde bağımsız görünse de, aslında birbirleriyle ilişki içinde olan ve bir bakıma birbirini tümleyen sistemler halinde çalışıyor. Bu odaklardan birinde fitili yakılan bir şok dalgası diğerini de etkileyebiliyor. Bölgeyi bütüncül bir sistem olarak ele aldığımızda, İstanbul merkezli yaşanan negatif perçin etkisinin kısmen bölge içindeki diğer odaklar tarafından tolere edildiğini ve odaklardaki yan sanayilerin Bursa ve Kocaeli bağlantılarını devreye sokarak dayanıklı kalmaya çalıştıklarını söylemek mümkün. İstanbul'daki yan sanayilerin Tip3 stratejiye kayış yapmaları da bunun somut bir göstergesi niteliğinde. Son olarak, araştırmamız Marmara Bölgesi için yapılacak planlama çalışmalarına da ışık tutuyor. Bölgesel ölçeklerde alınacak kararlarda Bursa'nın otomotiv endüstrisi yan sanayi bakımından bir olgunluğa ulaştığını, İstanbul'daki küçülme ve değişim sürecinin devam edeceğini, bunun yanında Kocaeli- Sakarya aksındaki gelişme baskısının artacağını göz önünde bulundurmakta fayda var.

KAYNAKLAR

- Bathelt, H. ve Glückler, J. (2011). *The Relational Economy: Geographies of Knowing and Learning*, Oxford University Press.
- Berzin, C.J. (2010). Turkey's automotive industry: Driven to grow, Perspectives on Business and Economics, Lehigh University Lehigh Preserve, 13-21.
- Boschma, R., A. ve Wenting, R. (2007). The spatial evolution of the British automobile industry: Does location matter?, *Industrial and Corporate Change*, 16(2): 213-238
- Bürken, S. (2014). *Technology Development in Turkish Automotive Industry. A Case of Middle Technology Trap*. Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Capital500 (2015). Türkiye'nin En Büyük 500 Şirketi, <https://www.capital.com.tr/listeler/capital-500> [Erişim tarihi 14 Ağustos 2017]
- Dicken, P. (2011). *Wheels of Change: The Automobile Industry*. Dicken, P. (Ed.), *Global Shift: Mapping the Changing Contours of the World Economy içinde (331-366)*, Sage Publishing.
- Evren, Y. (2002). Supply networks in the car industry: Do peripheral economies perform specific tasks? Lessons from the Turkish Car Industry", *International Planning Studies*, 7, 283-302.
- Evren, Y. (2009). Sanayi odaklarının oluşumunda üretim zincirlerinin rolü: Bursa örneği, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu II Bildiriler Kitabı*, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.
- Henry, N., Pinch, S. ve Russell, S. (1996) In pole position? Untraded interdependencies, new industrial spaces and the British motor sport industry. *Area*, 28: 25-36.
- Humphrey J. ve Memedovic O. (2003). The global automotive industry value chain: What prospects for upgrading by developing countries. *Sectoral Studies Series*, United Nations Industrial Development Organization (UNIDO)
- Ivarsson, I. ve Alvstam, C., G. (2005). The effect of spatial proximity on technology transfer from TNCs to local suppliers in developing countries: The case of AB Volvo in Asia and Latin America, *Economic Geography*, 81(1): 83-11.
- Kayalak, İ. (2011). Türkiye'de Sanayi Kümelenmesi: Uşak Örneği. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Klepper, S. (2002). The capabilities of new firms and evolution of the US automobile industry. *Industrial and Corporate Change*, 11(4) :645-666.
- Lee, A. V., Vargo, J. ve Seville, E. (2013). Developing a tool to measure and compare organisations' resilience. *Natural Hazards Review*, 14: 29-41.
- Luthar, S. ve Becker, B. (2000). The construct of resilience: a critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 7: 543-562.
- Martin, R. ve Sunley, P. (2015). On the notion of regional economic resilience: conceptualization and explanation, *Journal of Economic Geography*, 15: 1-42.
- Otomotiv Sanayi Derneği (OSD), (2013). *Otomotiv Sanayi Derneği Aylık Rapor*
- Otomotiv Sanayi Derneği (OSD), (2015). *Otomotiv Sanayi Kataloğu*
- Ökten, A. ve Evren, Y. (2007). Sanayi kümelenmesi olgusuna firma eksensli bir bakış. 12. Ulusal Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi, Bölge Bilimi Türk Milli Komitesi ve İTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.
- Ökten, A., Şengezer, B., Çamlıbel, N. ve Evren, Y. (1998) Spatial implications of the organization of production in the automotive industry in Turkey, *European Regional Science Association (ERSA) Congress*, Vienna.
- Özatağan, G. (2010). Shifts in value chain governance and upgrading in the European periphery of automotive production: evidence from Bursa, *Turkey, Environment and Planning A*, 43, 885- 903.
- Özatağan, G. (2011). Dynamics of value chain governance: Increasing supplier competence and changing power relations in the periphery of automotive production—Evidence from Bursa, *Turkey, European Planning Studies*, 19:1, 77-95.
- Park S.O. (1996). Network and embeddedness in the dynamic types of new industrial districts. *Progress in Human Geography*, 20: 476-493
- Pires S.R.I. ve Neto M.S. (2008). New configurations in supply chains: the case of a condominium in Brazil's automotive industry. *Supply Chain Management: An International Journal*, 13(4): 328- 334.
- Price A.D. ve Wang Z. (2012). Explaining an industry cluster: The case of U.S. car makers from 1895- 1969, *The Federal Reserve Bank of Richmond, Economic Brief*, no: 12-10.
- Boschma, R. (2015). Towards an evolutionary perspective on regional resilience, *Regional Studies*, 49:5, 733-751.
- Sakarya, A. ve Evren, Y. (2015). Tedarik zincirlerinde başarısızlığın coğrafyası: İstanbul otomotiv kümesinde değişimin mekânsal izleri. 15. Ulusal Bölge Bilimi ve Planlama Kongresi, Bölge Bilimi Türk Milli Komitesi ve KTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.
- Simmie, J. ve Martin, R. (2010) The economic resilience of regions: towards an evolutionary approach. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 3: 27-43.
- Simpson, M., Sykes, G. ve Abdullah, A. (1998). Case study: transitory JIT at proton cars, Malaysia. *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management* 28(2): 121-142.
- Sternberg, R. ve Tamasy, C. (1999). Munich as Germany's No1 high technology region: empirical evidence, theoretical explanations and the role of small firm/large firm relationships. *Regional Studies*, 33(4): 367-377.
- Storper, M. ve Christopherson, S. (1987). Flexible specialisation and regional industrial agglomerations: the case of the US motion picture industry. *Annals of the Association of American Geographers*, 77(1): 104-117.
- Veloso F., ve Kumar F. (2002). The automotive supply chain: Global trends and Asian perspective. *ERD Working Paper No. 3*
- Wasti, S. N.; M. K. Kozan ve A. Kuman (2006). Buyer- supplier relationships in the Turkish automotive industry, *International Journal of Operations and Production Management*, 26, 947-970.
- Yaşar, O. (2013). Türkiye'de otomotiv ana ve yan sanayi ve Marmara Bölgesi'nde kümelenme. *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(6): 779-805.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Bölgesel Gelişmişlik Düzeyinin Belirlenmesine İlişkin Veri Seti Sorunsalı: Eleştiri ve Öneriler

Data Set for the Determination of Regional Development Level: Criticism and Recommendations

Sinem Dedeoğlu Özkan, Dilek Beyazlı

Department of Urban and Regional Planning, Karadeniz Technical University Faculty of Architecture, Trabzon

ÖZ

Sosyal ve ekonomik olanaksızlıklar ve farklılıklar ülkeler arasında olduğu gibi bölgeler hatta iller arasında dengesiz gelişmeye sebep olmaktadır. Bu farklılıklarının giderilmesine yönelik uygun politikaların oluşturulması için öncelikle bölgesel gelişmişlik düzeyinin il/bölge ya da alt bölge ölçeğinde doğru belirlenmesi ve nedenlerinin tartışılması gerekir. Ülkemiz için, farklı düzeydeki istatistikî bölgeler için gelişmişliği tartışabilmek/karşılaştırabilmeyi sağlayabilmek için günün toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerini/değişimlerini göz önüne alan gelişmişliği en iyi ifade eden yeni bir veri seti önerisinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır. Bu amaca ilişkin olarak, ülkemizde 1980'den bugüne yapılan tüm gelişmişlik düzeyi çalışmalarında kullanılan değişkenlere yönelik çalışma kapsamında önerilen 3S (sıralama, sınıflama, seçme) yaklaşımı sistematik bir değerlendirme sağlamıştır. Böylelikle, bölgesel gelişmişlik düzeyi çalışmalarında kullanılacak değişkenler, nedenleri ile belirlenerek üzerinde uzlaşmış bir veri seti oluşturulması öngörülmüştür. Periyodik, karşılaştırmaya olanak veren bulgularla bölgelerin farklılıkları ve benzerliklerinin ortaya konulması, gerçekçi sıralama ve sınıflamalarının yapılması, sonuçta düzey farklılıklarını azaltacak bölgesel politikaların oluşturulması beklenmektedir.

Anahtar sözcükler: Gelişmişlik düzeyi, sosyo-ekonomik göstergeler, bölgesel farklılıklar, gösterge-değişken, sınıflama-sıralama- seçme.

ABSTRACT

Social and economic inequalities and differences lead to unbalanced development between regions and provinces, as well as between countries. In order to establish the appropriate policies to eliminate these differences, it is necessary to first accurately determine the level of development on a provincial/regional or sub-regional scale and to discuss the causes. The aim of this study was to present a new dataset proposal that takes today's social, economic, and technological changes into account to describe development in order to be able to discuss and compare different regions. With this in mind, a systematic assessment of the 3S (sorting, classification, selection) approach was proposed within the scope of the study for variables used to study development in our country since 1980. Variables that can be used in studies of the level of regional development and the reasons for their use were determined, and a conventional data set was created. The regular comparison of comparable findings will enable an accurate view of the differences and similarities between regions, a realistic sorting and classification, and regional policies that will ultimately reduce differences in the level of development.

Keywords: Development level; socio-economic indicators; regional differences; indicator-variable; classification-sorting-selection.

Bu makale KTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü "Bölgesel Gelişmişlik Düzeyi Tartışmalarında Yeni Yöntem Arayışı" başlıklı yüksek lisans tezinden hazırlanmıştır.

Geliş tarihi: 14.08.2016 Kabul tarihi: 15.03.2018
Online yayımlanma tarihi: 13.04.2018
İletişim: Sinem Dedeoğlu Özkan.
e-posta: snmdeoglu@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Giriş

Küreselleşen dünyada doğal, sosyal, ekonomik, kültürel ve teknolojik kaynakların mekân üzerinde eşit/dengeli dağılımları söz konusu olmadığından gelişme de dengeli bir şekilde yaşanmaktadır. Diğer bir deyişle; gelişme sürecine yön veren sosyal ve ekonomik faktörlerin yeryüzünde zaman ve mekân bakımından farklı yoğunluklarda dağılımı bölgelerarası gelişmişlik düzeylerinin farklılaşmasına neden olmaktadır. Bunun sonucunda da ortaya çıkan gelişmişlik düzeyi farklılıkları ülkeler arasında olduğu gibi ülkelerin farklı bölge düzeylerinde de kendini göstermektedir.

Geçmişten günümüze var olan bölgesel gelişmişlik farklılığı kavramı 18. yüzyılda endüstri devrimi ile ortaya çıkmış, II. Dünya Savaşı sonrasında daha da giderek önemi artmıştır. Bugüne gelindiğinde, hemen hemen her istatistikî bölge biriminde farklı düzeylerde yaşanmakta ve gelişmekte olan ülkelerde gelişen ülkelere kıyasla daha derin hissedilmektedir. Çarpık/dengesiz gelişmeye yönelik sorunların içerdiği sosyal ve ekonomik olumsuzluklar, gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan ülkemizde de bölgeler hatta iller arasında gelişmişlik farklılıklarına yol açmaktadır.

Gelişmişlik düzeyi farklılıklarının giderilmesine yönelik öngörülen politikaların ve planların başarılı olabilmesinin ön koşulu, bölgesel gelişmişlik düzeyinin doğru belirlenmesidir. Bu kapsamda, ülkemizde ve evrensel düzeyde, ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından ülkelerin veya ülke içindeki farklı bölge düzeylerinin bölgesel gelişmişlik düzeylerini ortaya koyan ve karşılaştıran pek çok araştırma yapılmış ve bu araştırmalarda ekonomik, sosyal ve kültürel göstergelerden seçilen ölçütler kullanılmıştır. Çalışmalarda kullanılan gösterge ve değişkenlerin çeşitliliği, bu konuda yeni bir tartışmayı beraberinde getirmektedir. Doğru gösterge seçimi ve yöntemle, doğru değerlendirmelerin ancak mümkün olacağı ortadadır.

“Gelişme” olgusunu tek bir göstergeye indirmenin güçlüğü, son elli yılda kalkınma anlayışında yaşanan değişimlerle birlikte geçmişten günümüze tartışılan bir konudur. 1970’ler öncesinde gelişmişlik kriteri olarak sadece Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) değişkeni yeterli iken günümüzde kullanılan sosyo-ekonomik kriterlerinin sayısı ve niteliği artırılmıştır. Çünkü GSYİH, gelişme kavramını sadece ekonomik boyutta ele almakta olup, bölgesel gelişmişlikte sosyal boyutu eksik bırakmaktadır. Bu yüzden, son dönemlerde yapılan araştırmalarda niteliksel verilere ağırlık verildiği ve gelişmişliğin sosyal boyutunun da önemli bir değerlendirme kriteri olduğu görülmektedir. Ülkemizde planlı dönemden bugüne bölgesel gelişmişlik düzeyine ilişkin yapılan araştırmalar incelendiğinde genel olarak yöntem ve göstergeler bazında benzerliğin ya da aynılığın olduğu izlenmektedir. Bu kapsamda çalışma, ülkemiz bölge planlama yazınında yer alan araştırmalarda kullanılan gösterge ve değişkenlerin, bölgesel

gelişmişlik düzeyini yansıtmadaki yeterlilikleri, değişen planlama paradigmalarına ve toplumsal gelişmelere uyumu, bölgesel gelişmeyi tanımlayan bileşenleri ne kadar yansıttıkları konusunda değerlendirmelerin yapılmasını amaçlamaktadır. Böylelikle, ülkemiz için bölgesel gelişmişlik düzeyini belirleyen, günün toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerini/değişimlerini göz önüne alan, bölgesel gelişmişlik bileşenlerini en iyi ifade eden/ölçebilen gösterge ve değişkenlerin belirlenmesi çalışmanın temel çıktısı olacaktır.

Gelişmişlik düzeyinin belirlenmesine ilişkin çalışmanın sayıtları şunlardır:

- Gelişme kavramının bileşenleri/boyutlarının doğru tanımlanması, ölçme aşamasında kullanılması gereken gösterge ve değişkenlerin doğru belirlenmesine, maliyetin (zaman-emek) azaltılmasına, sonrasında kalkınma planları ile ortaya koyulan politikaların şekillenmesine katkı sağlayacaktır.
- Ülkeler/bölgeler/iller veya ilçeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının temel nedenlerinin ortaya koyulması sırasında evrensel düzeyde geçerli ölçütlerin de sürece katkısı, ülkeler arası değerlendirmeleri yapabilmek için gereklidir.
- Tüm bu veri setinin ülke planlama sistemi için gerekliliğinin ortaya konulması, gerekli verinin hazırlanması için kurumsal baskıyı oluşturacaktır.

Dolayısıyla, öncelikle gelişmişlik kavramını tüm bileşenleri ile tartışan, çalışmaya yön veren teorik çerçevenin belirlenmesi, ülkemiz bölge planlama pratiğindeki deneyimlerin ve çıkarımların ortaya konulması, çalışmanın kapsamı itibarıyla gerekli ve değerlidir.

Kavramsal Çerçeve

Geçmişten günümüze kadar uzanan “büyüme”, “kalkınma” ve “gelişme” kavramları, denk oluşumları içerdiği düşüncesiyle, eşanlamlarda kullanılmamıştır. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, ekonomik ihtiyaçlar ve halkın yoksun bırakılması hususunun önemi ile iktisadi geride kalmış ülkelerin ekonomik kalkınma çalışmaları hızla büyümüştür (Hall, 1983; Das, 1999). 1970’li yıllara kadar, kişi başı gayri safi milli hasıla (GSMH) gelişmenin başlıca göstergesi iken bu ortalama gelir rakamlarının insani gelişimi ölçmede yetersiz olduğu iddiaları ortaya çıkmıştır (Cahill ve Sanchez, 2001). Sonuç olarak, 1970’lerde, diğer sosyo-ekonomik değişkenlere karşı dikkat artmış, kalkınmanın yaşamın diğer alanlarındaki sosyal, kültürel, çevresel ve mekânsal boyutlarla dengelenmesi gerektiği öne çıkarılmıştır. Bir yönüyle “sürdürülebilir gelişme” anlayışının yolunu açan bu gelişmeler kalkınma anlayışını “iktisadi büyüme”den “toplumsal gelişme”ye doğru yönlendirmiştir. Bu yaklaşım, özellikle 1970’li yıllardan sonra, kalkınma ve modernleşme literatürüne de yansyarak, söz konusu kavramların saydamlaşmasının yolunu açmıştır. Bugüne gelindiğinde, söz konusu olguların farklılıkları genel kabul görmektedir (DPT, 2003).

Kalkınma kavramı çoğu zaman iktisadi kalkınma (kişisel verim ve gelir artışı), sosyal kalkınma (daha dengeli bir gelir dağılımı ve birçok hizmetlerden herkesin yararlanması) ya da iktisadi ve sosyal kalkınma kavramları ile birlikte akla gelir/tartışılır. Kalkınma, üretimin ve kişi başına gelirin artışı yanında sosyo-ekonomik ve kültürel yapının da değiştirilmesi ve geliştirilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla sosyal, kültürel, politik ve psikolojik etkenlerle yakından ilişkilidir. Kalkınma kavramı, üretim ve istihdam yapısının dönüştürülerek üretim hacmi, fiziki kapasite ve ulusal geliri arttırmanın yanı sıra gelirin toplum kesimleri ve bölgeler arasında adil dağılımı, beslenme ve sağlık koşullarının iyileşmesi, eğitim-öğretim olanaklarının artması gibi sosyal ve kültürel göstergelerdeki değişimi de içermektedir (Kafalı, 2002; Demir, 2011).

Diğer yandan ise bir ekonomik gelişmeye veya aktiviteye atıfta bulunmadığı gibi, toplumda yaşanan sosyal değişimlerin genel bir süreci anlamına da gelmemektedir. Çünkü ülkeler ve toplumlar her zaman bir değişim süreci içerisindeyler. Bu süreç içerisinde kaynakların dağılımı, üretim teknikleri, kurumsal yapı, toplumsal değerler, insanların tutum ve davranışları değişmekte ve belirli bir yön içerisinde gelişmektedir. Bu yüzden kalkınma, sosyal değişim sürecini etkilemek için yapılan olumlu müdahalelerle çok yakından ilişkili olup bulunulan durumdan ya da bir önceki konumdan hareket ederek, değişime girmeyi öneren dinamik bir kavramdır (Oakley ve Garforth, 1985) ve bir ülkenin yapısal niteliklerinin olumlu yönde değişimidir (Geray, 1991; Tolunay ve Akyol, 2006).

Son 20 yıllık dönemde yeni kalkınma anlayışı ile öne çıkan konular; bölgesel dengesizlikler (Puga ve Venables, 1998; Rapley, 2001; Gezici ve Hewings, 2003; Barrios ve Strobl, 2009), insan sermayesi (Mercer, 2002), teknolojik yenilikler, kurumsal yapıların kalkınmadaki rolleri (Lucas, 1993; Easterly, 2002), cinsiyet konuları (Chant ve Guttmann, 2002; Dedeoğlu, 2004), yoksulluk (Sen, 1982), iklim değişikliği ve afetler (Pelling vd., 2002) ile kalkınmanın sürdürülebilirliği konularıdır (Ersoy, 2012).

Sosyo-ekonomik gelişme ise; kişi başına gelirin artırılması şeklinde özetlenebilecek ekonomik büyüme kavramıyla birlikte, yapısal ve insani gelişmeyi içine alan sosyal değişkenleri kapsamaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2013; DPT, 2003). Çünkü bireysellikten (bireysel aktör/şirket) öte ulusların ve bölgelerin bir özelliği olan ekonomik gelişme (Rutten ve Boekema, 2007) öte yandan da sosyal, kültürel ve politik yapının gelişme süreçlerine bağlıdır (Amin ve Thrift, 1994). Bu bağlamda, sosyal kalkınmanın ekonomik kalkınma olmadan var olamayacağından yola çıkılarak, “sosyal kalkınma” yerine “sosyo-ekonomik kalkınma” teriminin kullanılabilceği belirtilmektedir (Ersoy, 2012).

Gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkede, çeşitli bölgelerin/ illerin aynı düzeyde gelişme göstermedikleri, gelişmişlik düzeyindeki farklılıkların beraberinde sosyoekonomik sorunları

arttırdığı yapılan araştırmalarla ortaya konulmaktadır. Kalkınma sürecinde, sosyoekonomik kalkınmanın ülkelerin her yerinde göreceli olarak dengeli gerçekleşmediği, kıt kaynakların etkin şekilde kullanılması amaçlanarak emeğin yeterliliği, pazarın büyüklüğü, teşebbüs gücü, coğrafi konum, hammadde birikimi gibi sosyoekonomik birtakım faktörlerin etkisiyle, ülke içinde bazı yörelerin daha hızlı gelişme sağladığı ve sonuçta alansal kutuplaşmalar olduğu görülmektedir. Ülkeler gibi ulusal ekonomiler içinde gelişmiş ve geri kalmış gibi farklı gelişmişlik düzeyinde bölgelerin veya yörelerin oluşması toplumda istihdam olanakları, gelir ve refah dağılımı açısından çeşitli dengesizliklere yol açmaktadır (DPT, 1996; Albayrak, 2013).

Ülkemizde 1960'lı yılların başından bu yana, “bir taraftan milli gelirin en üst düzeye çıkarılması”, diğer yandan “bölgeler arası eşitsizliklerin azaltılması” olmak üzere iki ana hedef tanımlanmıştır (Gezici ve Hewings, 2004). Bu hedefler doğrultusunda bölgesel gelişme politikaları “Kalkınma Planları” bağlamında gerçekleştirilmiştir ancak istenen düzeyde sonuçlar elde edilememiştir. Bunun nedenlerinden birisi bölgesel az gelişmişliğin nedenleri üzerinde değil sonuçları üzerinde odaklanılmasıdır. Yoksulluk ve gelir dağılımındaki dengesizlikler, yerelde kurumsal kapasitenin gelişmemesi, işgücü niteliğinin düşük olması, köyden kente göç, iller arasındaki nüfus hareketleri gibi konular gerçekte ülkemizin iktisadi yapısındaki temel sorunların sosyal alana yansımaları ile oluşmaktadır (Yeldan vd., 2012).

Sonuç olarak; gelişme ile ilgili bazı temel kavramların tartışılması, ülkemiz ölçeğinde yaşanan deneyimlerin ve sonuçlarının değerlendirilmesine imkân sağlamaktadır. Bu bağlamda planlama yazınından gelen kalkınma tanımlarının yanı sıra planlı dönemdeki tüm kalkınma planlarının içerdiği bölgesel politikalar, bölgesel gelişmişlik yaklaşımları incelenerek metodolojik çerçeve oluşturulmuştur (Tablo 1).

1960'lardan günümüze kalkınma planları ile ortaya konulan anlayış; 1990'lara kadar eşitlik, sosyo-ekonomik bütünleşme, çok yönlülük, mekân örgütlenmesi, kaynakların mobilizasyonu, çevresel etki irdelemesini öne çıkarırken, son 20 yıllık dönemde küreselleşme, Avrupa Birliği (AB) entegrasyonu, rekabet edebilirlik, yenilikçilik, yakınsama, girişimcilik, katılım, markalaşma ve sürdürülebilirlik konularına eğilim göstermiştir.

Metodolojik Çerçeve

Bölgesel gelişmişlik düzeyini belirlemede günün toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerini/değişimlerini göz önüne alan, gelişmişliği en iyi ifade eden gösterge ve değişkenlerin belirlenmesi hedeflenmiştir.

Belirlenen hedef doğrultusunda, çalışmanın metodolojik kısmını ülkemizde ve evrensel düzeyde bölgesel gelişmişlik düzeyini ölçmede/karşılaştırmada kullanılan endeks/gösterge ve

Tablo I. Planlı dönem bölgesel gelişme süreci

Dönem	Kalkınma Planları	Planlama Özellikleri	Planlarda Bahsedilen Özel Tanımlar	Bölge Planları
1960+	1.5 yıllık plan 1963-1967	-Büyüme kutupları -Bölgesel planlama	-Tamamlayıcılık, eşitlik, ekonomik bütünleşme	Doğu Marmara Planı Çukurova Planı Antalya Projesi
1970+	2.5 yıllık plan 1968-1972	-Dolaylı bölgesel planlama	-Modernleşme, çok yönlülük	Zonguldak Projesi Keban Projesi
	3.5 yıllık plan 1973-1977	Sektör-il planlama	-Yaşam düzeyi, sosyo-ekonomik bütünleşme	Çorum-Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi
1980+	4.5 yıllık plan 1979-1983	Sektör-bölge ilişkisi	-Mekân örgütlenmesi, toprak/insan ilişkisi -kaynakların mobilizasyonu	Bingöl-Muş Kırsal Kalkınma Projesi Yozgat Kırsal Kalkınma Projesi
	5.5 yıllık plan 1985-1989	-Bölge planlama -Fonksiyonel bölgeler	-Envanter çalışmaları, bölge gelişme şemaları, kar ortaklığı belgesi, proje ofisi, çevresel etki irdelemesi, kaynak kullanımının rasyonelleştirilmesi	Güneydoğu Anadolu Projesi
1990+	6.5 yıllık plan 1990-1994	-Bölge planlama	-AB entegrasyonu, uluslararası standartlara uygunluk, cazibe merkezleri, metropoliten alan	
	7.5 yıllık plan 1995-1999	-Bölge planlama -Sürdürülebilirlik	-Rekabet gücü, küreselleşme, uluslararası bağımlılık, sürdürülebilir kalkınma, sektörel uzmanlaşması, çağdaş yaşam koşulları, çevrenin dünya standartlarına yükseltilmesi	Zonguldak Bartın Karabük Bölgesel Gelişme Projesi
	8.5 yıllık plan 2001-2005	-Stratejik bölge planlama -Kümelenme -İl gelişme planları	-Sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, yaşam kalitesi iyileştirme, fırsat eşitliği, kültürel gelişme, katılımcı planlama, kaynak kullanımının etkinleştirilmesi, AB bölgesel politikalarına uyum	Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Projesi Doğu Anadolu Projesi
	9.kalkınma plan 2007-2013	-Rekabet gücü -Kümelenme -İçsel gelişme -Yerel dinamikler	-Yerindenlik, rekabet, yakınsama, girişimcilik, yenilik (e-ticaret)	Ordu Giresun Kırsal Kalkınma Projesi
	10.5 yıllık plan 2014-2018	-Bölgesel Gelişme -Kümelenme -Rekabet gücü	-Rekabet edebilirlik, yenilikçilik, sosyal-ekonomik bütünleşme, erişilebilirlik, girişimcilik, sosyal uyum, markalaşma/coğrafi işaretler, kaliteli yaşam	

değişken setlerinin sistematik bir biçimde tartışılması oluşturmaktadır. Ülkemiz istatistikî bölge birimleri için yapılan/erişilebilen 46 bilimsel çalışmanın ilki 1980 yılında Hacıhasanoğlu'nun

il ölçeğinde gerçekleştirdiği gelişmişlik sıralaması çalışmasıdır. Süreç içerisinde benzer nitelikteki çalışmalar farklı istatistikî bölge birimleri düzeyinde yapılmış, 1990 yılı sonrasında bu ça-

İşmaların sayısında artış yaşanmıştır. Çalışmaların kapsamı incelendiğinde genellikle il ve bölge düzeyinde yapılmış olduklarına, ilçe düzeyinde sadece 1996 ve 2004 yılında DPT'nin ve 2008 yılında Şimşek vd.'nin yaptığı çalışmalara rastlanmıştır. Öte yandan yaklaşık 20 yıllık bir periyod boyunca genel olarak araştırmaların aynı amaca hizmet ettiği görülürken 2000'li yıllara gelindiğinde çalışmaların niteliğinde farklılaşmanın yaşandığı dikkat çekmiştir. Artık, sadece bölgesel gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi ve sıralamasının yapıldığı çalışmaların yanı sıra bölgesel gelişmişlik ile ekonomik etkinliğin, ulaşım altyapısının, göçlerin, istihdamın, ölüm oranlarının, kaynak kullanım etkinliğinin, gelir–refah ilişkisinin, elektrik tüketiminin, afetlerden zarar görebilirliğinin ilişkilerini de sorgulayan çalışmalar da yapılmıştır. Çalışmaların niteliğinde yaşanan bu değişim/dönüşüm kullanılan göstergelerin çeşitliliğini de etkilemiştir. Örneğin 2000'li yılların başında, çalışmalarda gösterge başlıkları temelde “Demografik, İstihdam, Eğitim, Sağlık, Altyapı, Diğer, İnşaat, Mali, Sanayi, Tarım” iken Albayrak'ın 2013 yılında yaptığı çalışmada “Coğrafi”, Kalkınma Bakanlığı'nın 2013 yılında yaptığı çalışmada “Rekabetçi ve Yenilikçi Kapasite, Erişilebilirlik, Yaşam Kalitesi”, Şener vd.'nin 2014 yılında yaptığı çalışmada “İstihdam, Gelir ve Sosyal Güvenlik, Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Hizmet ve Sosyal Yardım, Konut ve Altyapı, İyi Yönetişim, Afet Yönetimi” göstergeleri eklenmiştir.

Gösterge ve değişkenlerdeki çeşitlilik ve karmaşa, bölgesel gelişmişlik düzeyinin belirlenmesini zorlayıcı en temel husustur. Bölgesel gelişmişliğin bileşenlerinin doğru ölçütlerle ortaya konulması, bir yandan çalışmaların maliyetini (zaman-emek) azaltırken diğer yandan da izlenebilir ve ölçülebilir periyodik değerlendirmelere olanak sağlayacaktır. Bu bağlamda yazar tarafından önerilen 3S yöntemi; değişkenlerin sıralanması, sınıflanması ve seçim aşamalarından oluşmaktadır. Yöntemin aşamaları; gösterge bazlı değişkenlerin sıralanması; değişkenlerin benzerliklerine göre sınıflandırılması ve sınıflara göre en çok tekrar edilen değişkenler arasından en uygununu seçme işlemidir. Seçim aşamasıyla birlikte bölgesel gelişmişlik düzeyini belirlemede kullanılacak nihai gösterge ve değişken seti elde edilir. Böylelikle, ülkemiz için farklı düzeydeki istatistiki bölge birimleri için gelişmişliği tartışabilmek/karşılaştırabilmeyi sağlayabilmek amacıyla yeni bir veri seti önerisinde bulunulmuştur.

Önerilen 3S yöntemi; zaman içerisinde gelişmişliğin ölçümü için kullanılan gösterge ve değişkenlerde yaşanan değişimi ve her defasında farklı sayılarda ve türde kullanılmalarının yarattığı karmaşayı tüm boyutları ile ortaya koyması nedeniyle tanımlayıcı bir çalışmadır. Sonrasında önerdiği gösterge ve değişken seçimi ile de gelecek çalışmalar açısından yol belirleyici ve birleştirici olmayı hedeflemektedir. Böylelikle, bölgesel gelişmişlik düzeyini belirlemede bugüne dek kullanılan tüm veri setlerini eleştirel bir şekilde değerlendirerek sonrasında ortaya konan öneri veri setinin oluşturulma sistematığına odaklanan, konuya ilişkin öneriler geliştirmeyi amaçlayan bir çalışmadır.

Bu amaçla, “veri setinin büyüklüğü ve içeriği ne olmalıdır?” araştırma sorusuna cevap verilmeye çalışılacaktır. Gelişmişlik düzeyi ölçütlerin belirlenmesinde kullanılan 3S yönteminin birinci aşaması olan sıralama aşamasında; analitik çalışmalarda gelişmişlik düzeyini belirlemek için kullanılan tüm değişkenlerin listelenmesi söz konusudur. Listeleme sırasında çetele tabloları oluşturularak değişkenlerin kullanım frekansları da ortaya konulur. Bu aşama ile gözden kaçan hiçbir değişken olmaması ve bu değişkenlerin objektif bir şekilde sunulması öngörülür. İkinci aşama; değişkenlerin gösterge ve alt gösterge gruplarına göre sınıflanmasını ve son aşamada da en uygun değişkenin seçilmesi işlemlerini kapsamaktadır. Bu durum, Kalkınma Bakanlığının yaptığı SEGE-2011 araştırması haricinde incelenen diğer araştırmalarda kullanılan değişkenlerin seçim nedenlerinin ortaya konulmamış olması nedeniyle bile, geliştirilen 3S yönteminin önemini ortaya koymaktadır.

3S Yöntemi: Değişkenlerin Sıralanması

1980'lerden bugüne ülkemizin farklı/aynı istatistiki bölge birimleri için yapılan 46 analitik çalışma ve evrensel düzeyde kullanılan 18 endekste yer alan ölçütler; gösterge ve değişken bazında değişimin izlenmesi amaçlanmıştır (Tablo 2).

DPT tarafından 2003 yılında yapılan “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması”, diğer pek çok araştırmacının referans aldığı, özellikle gösterge tanımlamasının benimsendiği temel çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, DPT, 2003 çalışmasının göstergeleri kullanılarak bölgesel gelişmişlik düzeyine ilişkin 46 analitik çalışmada kullanılan değişkenler listelenmiş ve kullanım frekanslarına göre sıralanmıştır. “Demografik, İstihdam, Eğitim, Sağlık, Altyapı, Diğer, İnşaat, Mali, Sanayi ve Tarım” gösterge gruplarına ülkemizde ve evrensel düzeydeki gelişmişlik ve gelişmişlik bileşenlerine yönelik endekslerde kullanılan değişkenler de dâhil edilerek ilgili olan aynı gösterge başlığı altında bütün değişkenlerin sıralaması yapılmıştır. Gerçekleştirilen sıralama adımı ile literatürde kullanılan tüm değişkenlerin bir arada izlenmesinin yanı sıra en çok tekrarlanan değişkenler ve frekansları belirlenmiştir.

3S Yöntemi: Değişkenlerin Sınıflanması

Ülkemizde ve evrensel düzeyde gelişmişliği ölçmede kullanılan tüm gösterge ve değişkenlerin sıralanıp değerlendirilmesi sonrasında 3S yönteminin “sınıflama” adımına geçilmiştir. İlk adımda sıralanan değişkenlerin ne denli benzer olduğu ve bu durumun karmaşa yarattığı görülmüş; aynı soruyu soran, aynı sonuca ulaşan ve aynı amacı taşıyan değişkenlerin elendiği sınıflama tabloları oluşturularak veri seti özetlenmiştir. Oluşturulan bu sınıflama tabloları ile benzer değişkenler bir üst başlık altında yeniden gruplanmış böylelikle gelişmişliğin farklı boyutları ve onları ölçmede kullanılan değişkenlerin incelenmesine imkân sağlanmıştır.

Tablo 2. Bölgesel gelişmişlik düzeyine ilişkin araştırmalar ve üretilen endeksler

Türkiye'deki Bölgesel Gelişmişlik Düzeyi Araştırmaları	Dünya'da ve Türkiye'de Kullanılan/Üretilen Endeksler ve Gösterge Setleri
Hacıhasanoğlu, B. (1980) DPT, (1996) DPT, (1998)	Fiziksel Yaşam Kalitesi Endeksi (Physical Quality of Life Index - PQLI) Şener, Ü., vd., 2014
Şahin, M. vd. (2002) DPT, (2003) Özgür, E. vd. (2003) DPT, (2004)	Toplumsal Cinsiyeti Güçlendirme Ölçütü (Gender Empowerment Measure -GEM) UNDP, 1995
Atan, M. vd (2004) Urfaloğlu, F. vd. (2004) Göçer, K. (2004) Albayrak, A. S.(2005)	Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (Gender Inequality Index - GII) UNDP, 2010 Daha İyi Yaşam Endeksi OECD, 2013
Özdemir, A. İ. vd. (2005) Kaygısız, Z. vd. (2005) Sandal, E. vd. (2005) Zeybek, H. İ. (2006)	OECD Bölgelerindeki Gelişmeyi İnceleyen Birleşik Endeks OECD, 2011
Ersungur, Ş. M. vd. (2007) Doğan, A. (2007) Doğan, A. (2007) Öz, B. vd. (2008)	Bölgesel Performans Göstergeleri Sánchez-Domínguez, A., vd. 2014 İnsani Gelişme Endeksi (İGE) UNDP, 2014
Gölbaşı Şimşek, G. vd. (2008) Lorcu, F. vd. (2009) Bülbül, S. vd. (2010) Düzakın, E. vd. (2010) Ağır, H. vd. (2010) Yılancı, V. (2010) Yakar, M. vd. (2010) Öncel, A. vd. (2011)	Eşitsizliğe Uyarlanan İGE (EUİGE) UNDP, 2014 Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi (TCEE) UNDP, 2014 İnsani Yoksulluk Endeksleri (Human Poverty Index – HPI) / Çok Boyutlu Yoksulluk Endeksi UNDP, 1997/UNDP, 2010
Kılıç, İ. vd. (2011) Dağdemir, Ö. vd. (2011) Demir, D. (2011) Demiray Erol, E. (2011) Demiray Erol, E. (2011) Yılmaz, Ü. (2011)	İller Arası Rekabet Endeksi Alkin, K., vd., 2007 Rekabet Endeksi EDAM, 2009 Bölgesel Rekabet Gücü Albayrak, A.N., vd., 2010
Baday Yıldız, E. vd. (2012) Eraydın, K. vd. (2012) Özceylan, D. vd. (2012) Çemrek, F. (2012) Albayrak, A. S. vd. (2013) Dağdemir, Ö. (2013)	Türkiye İçin Bölgesel Girişimcilik Endeksi Önerisi Meydan, M.C., 2013 TR 52 Bölgesi İlçeleri Sosyal Gelişmişlik Endeksi Mevlana Kalkınma Ajansı, 2011
Saatçioğlu, C. vd. (2013) Saraç, H. vd. (2013) Kalkınma Bakanlığı, (2013) Kalkınma Bakanlığı, (2013):(SEGE 2011) Yakar, M. (2013) Girit, İ. (2013) Gül, H. E. vd. (2014) Şener, Ü. vd. (2014) Gökdoğan Gül, T. (2014)	Sosyal Gelişme Endeksi Sökmen, A., TEPAV, 2014 Yaşam Kalitesi Göstergeleri Türkiye Bilimler Akademisi Raporları Tekeli,İ. vd, 2003 Öncelikli Yaşam Kalitesi Göstergeleri Temel Hizmetlerde Kapasite Geliştirilmesi Projesi URL-I

Toplamda yaklaşık 1000 adet farklı değişkeni içeren gösterge tabloları 3S yönteminin ilk iki aşamasını gösterecek şekilde çalışma kapsamında özetlenmiştir. Her bir gösterge altında oluşturulan sınıflamalar, en çok tekrar eden değişkenler ve evrensel düzeyde gelişmişliği ölçmede kullanılan, zaman içerisinde önem kazanan değişkenler ile örneklenmeye çalışılmıştır. Tablolar düzenlenirken gösterge bazlı değişken sayıları ifade edilmiş, koyu renkle gösterilen değişkenler en çok tekrar edenleri, diğerleri ise zaman içinde değişim gösteren değişkenleri yansıtmaktadır. Her bir gösterge içeriği incelenecek olunursa;

- Demografik göstergeler kapsamında yaklaşık 70 adet sıralanan farklı değişkenden faydalanılmış ve 4 alt sınıf oluşturulmuştur. Gösterge sınıfları genel olarak nüfus oranlarını, nüfusun yaş gruplarına göre dağılımını, nüfusun mekânsal açıdan (kentsel/kırsal) sorgulamasını kapsayan nüfus oranları, bağımlılığı, hareketliliği ve gelişimi/değişiminden oluşmaktadır. Değişkenler arasında “Şehirleşme Oranı” ve “Nüfus Yoğunluğu”, çalışmalarda en çok kullanılan (25 çalışma) değişken olarak ön plana çıkmaktadır (Tablo 3).
- İstihdam göstergeleri kapsamında yaklaşık 100 adet sıralanan farklı değişkenden faydalanılmış ve 4 alt sınıf oluşturulmuştur. Sınıflar genel olarak faal nüfusun sektörlere göre dağılımını ifade eden sektörel çeşitliliği, cinsiyete/yaş grubuna/egitim düzeyine ve kentsel/kırsal durumuna göre çeşitlilik gösteren işsizlik oranı/işgücüne katılım oranını, ayrıca sosyal güvenlik kurumları güvencesi kapsamındaki nüfusu içinde barındıran değişken gruplarından oluşmaktadır. “Sanayi sektöründe çalışanların toplam istihdama oranı” değişkeni 18, “İşsizlik oranı” değişkeni ise 15 çalışmada ge-

lişmişlik düzeyini ölçmede kullanılan önemli değişkenlerdir (Tablo 4).

- Eğitim göstergeleri kapsamında yaklaşık 140 adet değişken yer almaktadır ve sınıflama aşamasında değişkenlerden 6 alt sınıf oluşturulmuştur. Sınıflar; okuryazar oranlarının bulunduğu eğitimden yoksunluğu, eğitim programlarına katılım oranlarını, her bir eğitim düzeyinde bulunan öğretmen ve öğrenci sayılarını, eğitimde ihtisaslaşmayı, başarı oranlarını ve son olarak da özellikle toplumsal cinsiyet eşitliğini ölçen endekslerde yer alan eğitimde fırsat eşitliğini vurgulayan değişkenlerden oluşmaktadır. Eğitim göstergeleri arasında “Okur-yazar nüfus oranı” değişkeni 25, “Lise okullaşma oranı” ve “Üniversite okullaşma oranı” değişkenleri ise 22 çalışmada kullanılarak ön plana çıkmaktadır (Tablo 5).
- Sağlık göstergeleri kapsamında yaklaşık 100 adet değişken ile 2 alt sınıf oluşturulmuştur. Sınıflar genel olarak sağlık hizmetlerinin yeterliliğini gösteren “.. kişiye düşen hekim/diğ hekim/uzman doktor/ hemşire/ eczane/hastane yatağı sayısı” gibi değişkenlerden ve yaş gruplarına göre ölüm oranları ile ortalama yaşam süresini, doğurganlığı içeren hayat kalitesi değişkenlerinden oluşturulmuştur. Sınıflar içerisinde bulunan “Hekim Sayısı” değişkeni 28 ve “Hastane Yatağı Sayısı” değişkeni 23 çalışmada tekrarlanarak en çok kullanılan/tercih edilen değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo 6).
- Altyapı göstergeleri kapsamında yaklaşık 80 adet değişken yer almakta olup değişkenler 4 alt sınıfta gruplanmıştır. Altyapı göstergelerinin ilk sınıfını, yeterli içme suyu/kanalizasyon/elektriğe sahip nüfus ile katı atık dönüşüm oranı gibi değişkenler oluşturmaktadır. Bu alt sınıf dışında, ulaştırma, sosyal iletişim ve son olarak da erişebilirliği tanımlayan sınıflar oluşturulmuştur. “Devlet ve il yolları asfalt yol oranı” ve “Yeterli içme suyu götürülen nüfus oranı” değişkenleri çalışmalarda en çok kullanılan değişkenler (14 çalışma) olarak ön plana çıkmaktadır (Tablo 7).
- Diğer göstergeler kapsamında yaklaşık 200 adet değişken söz konusu olup 12 alt sınıf oluşturulmuştur. Sınıflama adımında en çok çeşitlilik gösteren ve gelişmişliğin farklı boyutlarını temsil eden gösterge alt sınıfları bu başlık altında toplanmıştır. Değişken çeşitliliğinin olması, gerek son dönemlerde yapılan analitik çalışmalarda kullanılan göstergelerin farklılaşmasından gerekse endekslerin gelişmişliğin farklı boyutlarını da içermesinden kaynaklanmaktadır. Değişkenler arasında yalnızca sosyal ya da ekonomik gelişmişliği temsil etmeyen hibrit değişkenlerin, aslında yaşam standardının/refahın birer ölçütü olduğu görülmektedir. Bu bağlamda oluşturulan alt sınıflar, araştırmaların pek çoğunda yer alan başta ulaşım ve erişim olmak üzere, sosyal içermeyi, katılımı/sosyal bütünleşmeyi, yerleşimlerin coğrafi konumunu, suç düzeyini, kirliliği, toplumsal eşitliği, iyi

Tablo 3. Demografik göstergelerin sınıflaması

Demografik (70 değişken)	
Nüfus (Oranları)	Nüfusun Gelişimi (Değişimi)
-Nüfus yoğunluğu	-Doğurganlık oranı ve hızı
-Ortalama hane halkı büyüklüğü	-Şehirleşme oranı
-Toplam nüfus	-Yıllık ortalama nüfus artış hızı
-Göçmen nüfus oranı	
-Özürlü/engelli oranı	
-Sokakta yaşayan çocuk	
-Sokakta yaşayan nüfus	
-Zarar görebilir yaş grubu	
Nüfus Bağımlılığı	Nüfus Hareketi (Göç)
-Nüfus bağımlılık oranı	-Net göç hızı

Tablo 4. İstihdam göstergelerinin sınıflaması

İstihdam (100 değişken)	
Sektörel Çeşitlilik	İşgücüne Katılım
-Faal nüfusun sektörler göre dağılımı -Mali kurumlar sektöründe çalışanların toplam istihdama oranı -Sanayi sektöründe çalışanların toplam istihdama oranı -Tarım sektöründe çalışanların toplam istihdama oranı -Ticaret sektöründe çalışanların toplam istihdama oranı -Dış rekabete açık ekonomi dallarındaki istihdam -Hizmet sektöründe çalışanların toplam istihdama oranı -İnşaat sektöründe çalışanların toplam istihdama oranı -Ulaştırma sektöründe çalışanların toplam istihdama oranı -Ziraat sektöründe çalışanların toplam istihdama oranı	-İşgücüne katılım oranı -İstihdam oranı (% olarak 15-64 yaş) -1000 kişi başına teknik eleman -Çalışan çocuk sayısı -Profesyonel mesleklerde ve işlerde çalışan kadınların oranı -Tarlada çalışan kadın sayısı -Yükseköğrenime sahip işgücü -1000 kişi başına teknik eleman -Çalışan çocuk sayısı -Engellilerin istihdam edilme oranı %
İşsizlik Oranı	SGK Güvencesindeki Nüfus
-İşsizlik oranı -İlkokul mezunu işsiz sayısı -Üniversite mezunu işsiz sayısı	-Emekli aylığı alan toplam kişi sayısı -İşsizlik sigortasından yararlanan nüfus (yaş ve cinsiyet bağlamında) -Sağlık sigortası kapsamındaki nüfus oranı -Sosyal Güvenlik kapsamındaki insan sayısı/oranı (Emekli Sandığı, SSK, Bağ-Kur) -Toplam aktif sigortalı sayısı

yönetişimi, enerjiyi, sosyal olanakları, turizmi, iletişimi, afeti temsil eden ilgili değişkenler kapsamında oluşturulmuştur. Öte yandan, “Kişi başına elektrik tüketim miktarı” değişkeni 22, “...Kişiye düşen özel otomobil sayısı” değişkeni ise 19 farklı çalışmada kullanılarak en çok tercih edilen değişkenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Tablo 8).

- İnşaat göstergesi kapsamında yaklaşık 20 değişken yer almaktadır. En az değişkeni barındıran bu göstergede yapı oranları ve yapı kalitesi 2 alt sınıf olarak tanımlanmıştır. “Borulu su tesisatı bulunan daire oranı” ve “Daire sayısı” değişkenleri çalışmaların altısında tercih edilen değişkenler olarak öne çıkmaktadır (Tablo 9).
- Mali göstergeler, gösterge sınıfları içinde en çok değişken (250 değişken) barındıran ve 6 alt sınıfa indirgenebilen göstergedir. Genel olarak bölge/il ya da ilçede paranın varlığını/dolaşımını belirten mali kaynakları, gelir eşitsizliğini, sektörel gelişimi, ithalat ve ihracat miktarlarını, yatırımları ve o yörede bulunan mevduatı ifade eden değişkenlerden oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra, özellikle son dönemdeki araştırmalarda sıkça kullanılan “patent, faydalı model, marka, yeni teknoloji girişimleri, endüstriyel tasarım başvuru sayıları” ile ilgili değişkenlerden rekabetçilik/girişimcilik alt

sınıflaması oluşturulmaktadır. “Kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla” değişkeni 27 ve “Kişi başına kamu yatırımları miktarı” değişkeni 24 çalışmada tercih edilen değişkenler olarak öne çıkmaktadır (Tablo 10).

- Sanayi göstergesi kapsamında yaklaşık 40 değişken yer alıp 6 alt sınıf oluşturulmuştur. Sanayi göstergesi temelde organize sanayi ve imalat sanayi parsel ve işyeri sayılarını içerecek şekilde iki alt sınıfa ayrılmıştır. Sonrasında ise sanayi sektöründe çalışan sayısını, sanayide kullanılan enerjiyi/güç kapasitesini, sanayi sektörünün yarattığı katma değeri ve sanayiye ilişkin gerçekleştirilen ithalat ve ihracat oranlarını içeren değişkenler ayrı ayrı sınıflanmıştır. “Kişi başına imalat sanayii elektrik tüketimi” değişkeni 19, “İmalat sanayi işyeri sayısı” değişkeni 16 çalışmada kullanılmıştır (Tablo 11).
- Tarım göstergesi kapsamında yaklaşık 100 değişken sıralanmış ve 4 alt sınıf oluşturulmuştur. Tarımsal üretim değerlerini, tarımsal alet ve makineleri, ekilen/işlenen/sulanan tarım alanları ile hayvancılığı içeren değişkenler alt sınıfları oluşturmaktadır. “Kırsal nüfus başına tarımsal üretim değeri” ve “Tarımsal üretim değerinin Türkiye içindeki payı” değişkeni 13 farklı çalışmada kullanılarak en çok tercih edilen değişkenler olarak öne çıkmaktadır (Tablo 12).

Tablo 5. Eğitim göstergelerinin sınıflaması

Eğitim (140 değişken)	
Eğitimden Yoksunluk	İhtisaslaşma
-Okur-yazar nüfus oranı -İşlevsel okuma yazma becerisi sınırlı nüfus -Okuma yazma bilmeme oranı (yetişkinler arası okuma yazma bilmeme oranı)	-Bilimsel ve teknik makale sayısı -Endeksli yayın sayısı -Kişi başı akademik yayın sayısı -Meslek edindirme amaçlı yaygın eğitim programlarından yararlananların sayısı oranı -Yüksek lisans öğrenci sayısı -Yüksek lisans ve doktora sahibi nüfusun 30+ yaş nüfusa oranı
Eğitim Programlarına Katılım	Eğitimde Yeterlilik / Kalite
-İlkokullar okullaşma oranı -Lise okullaşma oranı (kız/erkek) -Mesleki ve teknik lise okullaşma oranı (kız/erkek) -Üniversite bitirenlerin 22+ yaş Nüfusa Oranı -Üniversite okullaşma oranı (20-24 yaş nüfusun %si) (25-64 yaş nüfusun yüzdesi) (kız/erkek) -Yükseköğretim ve üzeri mezunların oranı -İlköğretimde 8. sınıfa erişim oranı -Kadın yükseköğretim bitirenlerin oranı -Ortalama eğitim süresi (kız-erkek)	-30 öğrenciyi geçen sınıflarda eğitim gören öğrenci oranı -Öğretim elemanı sayısı (öğretim üyesi sayısı) -Halk kütüphanesi sayısı -Mesleki eğitim kurslarına katılan nüfus oranı -Okul alt yapısı (tuvalet, su, kütüphane, vb)
Eşitsizlik	Başarı Oranı
-Eğitimde fırsat eşitliği	-İlin YGS ortalama başarı puanı -Öğrencilerin başarı oranı (PISA, OKS, ÖSS, vb) -Uluslararası sıralamalara giren üniversite sayısı

3S Yöntemi: Değişkenlerin Seçimi

İncelenen çalışmalar kapsamında yaklaşık 1000 farklı değişken, bölgesel gelişmişlik düzeyini belirlemede kullanılmıştır. Önerilen 3S yöntemi ile sıralanan, sonrasında sınıflanan değişkenler arasından en uygun değişkeni seçme işlemi son aşamayı oluşturmaktadır. Bu aşamada, özellikle kalkınma planlarının bölgesel gelişme hedeflerinin yanı sıra AB'ye entegrasyon sürecinde karşılaşılan uluslararası standartları yakalayabilen, gelişmişliği günümüzde en iyi ifade eden gösterge ve değişkenlerin seçimi ile veri setinin oluşturulması amaçlanmıştır.

Gelişmişlik düzeyini ölçmede kullanılacak değişken sayısı belirlenirken, evrensel düzeyde kullanılan endekslerdeki değişken sayısı kadar az olmaması, analitik çalışmalarda ağırlıklı olarak çok değişkenli analiz tekniklerinde kullanılan veri azaltma metotları ile elenen değişken sayısı kadar fazla olmaması ilkesi

benimsenmiştir. Veri setinin büyüklüğü, değişkenlere yönelik uygun veri bulabilme kolaylığına bağlı olarak değişebilir. Ancak, burada kritik olan değerlendirme veri setinin detayı ile son ürünün kullanım amacı ile ilgilidir. Son ürün planlamayı biçimlendirecek bir durumu anlatmalı, ancak özel alanlar içinde kullanılabilir olmalıdır. Çalışmanın çok yönlü ve faydalı bir çıktıya dönüşebilmesi beklentisinin yanı sıra en az maliyet hedefi de taşımaktadır.

Bu bağlamda, gelişmişliğin temel bileşenlerini içeren sosyal, ekonomik ve refah göstergeleri olmak üzere 3 ana başlık altında veri seti önerisi oluşturulmuştur. Gelişmişliğin sosyal boyutunu demografik, eğitim, sağlık göstergeleri; ekonomik boyutunu ekonomik kaynak, işgücü, olanak/erişim göstergeleri; Maslow'un temel ihtiyaçlar teorisinden faydalanılarak oluşturulan refah boyutu ise fizyolojik ihtiyaçlar, güvenlik ve kendini gerçekleştirme göstergeleri oluşturmaktadır.

Tablo 6. Sağlık göstergelerin sınıflaması

Sağlık (100 değişken)	
Sağlık Hizmetlerinin Yeterliliği	Hayat Kalitesi
-... Kişiyeye düşen hekim sayısı	-Bebek ölüm oranı - hızı - sayısı
-... Kişiyeye düşen diş hekimi sayısı	-Çocuk ölüm oranı/hızı
-... Kişiyeye düşen eczane sayısı	-1-5 yaş altı ölüm oranı
-... Kişiyeye düşen hastane yatağı sayısı	-Ortalama yaşam süresi (kadın-erkek-genel)
-Hastane sayısı	-Bulaşıcı hastalık sebepli ölümler
-... Kişiyeye düşen hemşire sayısı	-Bulaşıcı hastalıklar, HIV/AIDS
-... Kişiyeye düşen uzman doktor sayısı	-Dış mekân hava kirliliği dolaylı ölüm
-Aile hekimi başına düşen kişi sayısı	-Doğum kontrol talebinin karşılanması
-Aile planlamasından yararlanan doğurganlık yaşındaki kadınların oranı	-Düşük doğum ağırlıklı bebek oranı
-Sağlık personeli yardımıyla yapılan doğum oranı	-Gebeliği önleyici modern yöntem kullanım oranı
-Uzman sağlık personeli tarafından yapılan doğumların oranı	-Gıda eksikliği
	-Kişi başına tüketilen kalori
	-Obezite oranı
	-Rutin aşılama oranı
	-Sürekli tedavi gerektiren kronik hastalıklar oranı
	-Tamamen aşıllı çocukların oranı
	-Yetersiz beslenme

Gelişmişlik Düzeyi Sosyal Göstergeleri

En genel anlamda, sosyal yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacını taşıyan sosyal gelişme kavramı, gelişmişlik düzeyinin saç ayaklarından ilkinin oluşturmaktadır. Bu kapsamda, DPT'nin 2003 yılında önerdiği sosyal boyut altındaki "demografik, istihdam, eğitim, sağlık, altyapı ve diğer" göstergeleri içinden "demografik, eğitim ve sağlık" göstergeleri gelişmişliğin sosyal boyutu içinde değerlendirilmiştir. Diğer boyutlar ise ekonomi ve refah boyutu içerisinde tanımlanmıştır.

Demografik göstergeler içerisinde "Nüfus Yoğunluğu, Şehirleşme Oranı ve Net Göç Hızı" değişkenlerine yer verilmiştir. İncelenen analitik çalışmalarda en çok kullanılan değişkenler arasında olmaları, günün toplumsal koşullarına ve çağın şartlarına uygun veri bulabilme kolaylığına sahip olan bu değişkenler; gelişmişliğin demografik boyutunu yansıtmaktadır.

Eğitim göstergeleri "YGS Başarı Puanı Ortalaması, Kadın Eğitim Süresi, Üniversite Okullaşma Oranı" değişkenleri ile tanımlanmıştır. İncelenen çalışmalarda en çok kullanılan değişkenler "Okuryazar Nüfus Oranı, İlköğretim/Lise/Mesleki Teknik Lise/Üniversite Okullaşma Oranı" olmasına rağmen günümüz koşullarında zorunlu eğitimin varlığından dolayı gelişmişlik

düzeyinin okuryazar nüfusu ya da ilköğretim okullaşma oranı ile ölçümünün yetersiz kaldığı düşünölmektedir. Temel eğitim sonrası eğitim sürecinin devamlılığı ve kalitesini de aktaracak şekilde "Üniversite Okullaşma Oranı" değişkeni eğitim göstergesi olarak belirlenmiştir. Evrensel düzeydeki endekslerde kullanılan değişkenlerde eğitimde fırsat eşitliğini ifade eden değişkenlerin ön planda olması nedeniyle, sıralanan değişkenler arasında bu hususu ifade eden bir değişken olarak "Kadınların Eğitim Süresi" değişkeni olarak seçilmiştir. "YGS Başarı Puanı Ortalaması" değişkeni ise geçmişten günümüze yapılmış gelişmişlik araştırmalarında değişim gösteren, özellikle evrensel düzeydeki çalışmalarda çok kullanılan bir gelişmişlik ölçütü olduğu için çalışmaya dâhil edilmiştir.

Sağlık göstergeleri içinde yer alan "1000 Kişiyeye Düşen Hekim Sayısı, 1000 Kişiyeye Düşen Hastane Yatak Sayısı ve Çocuk Ölüm Oranı" değişkenleri analitik çalışmalarda en çok kullanılan sağlık ölçütleridir. Az gelişmiş bölgelerde çocuk ölümleri oranının ülke ortalamasının üstünde olması ve The Millennium Development Goals (United National, 2014) raporunda verilen hedefler arasında da bulunan "çocuk ölümlerini azaltmak" hedefi doğrultusunda "5 Yaş Altı Çocuk Ölüm Oranı" değişkeni endekslerde kullanılan değişkenler arasından seçilerek çalışmaya dâhil edilmiştir.

Tablo 7. Altyapı göstergelerin sınıflaması

Altyapı (80 değişken)	
Erişebilirlik	Sosyal iletişim
<ul style="list-style-type: none"> -Çok modlu erişilebilirlik endeksi -İlin en yakın havaalanına uzaklığı -Toplu taşıma hizmetlerinin gelişmişlik düzeyi 	<ul style="list-style-type: none"> -... Kişiyeye düşen cep telefonu aboneliği -... Kişiyeye düşen internet aboneliği -... Kişiyeye düşen bilgisayar sayısı -... Kişiyeye düşen fiber kablo hattı sayısı -... Kişiyeye düşen TV sayısı -Geniş bant internet abone sayısı -Hane başına geniş bant abone sayısı
Altyapı	Ulaştırma
<ul style="list-style-type: none"> -Kanalizasyona sahip nüfus oranı -Kırsal nüfus içinde içme suyuna sahip nüfus oranı -Yeterli/güvenli/sağlıklı/belediye içme suyu götürülen nüfus oranı -... Kişiyeye düşen günlük atık su miktarı -Çöplerin katı atıkların yok edilmesi, depolanması ve geri dönüşüm oranları -Elektrik bağlantısı olan hane oranı -Hastane ve kimyasal atıkların gerektiği biçimde toplanma oranları -Katı atıkların ne kadarının toplandığı ve dönüştürüldüğü -Yüzde olarak kaynaklardan su çekimi 	<ul style="list-style-type: none"> -Devlet ve il yolları asfalt yol oranı -Kırsal yerleşmelerde asfalt yol oranı -Hava trafiğine açık havalimanı varlığı -İlde liman olup olmadığı -İlin demiryolu ağına bağlı olup olmadığı -İlin otoyol ağına bağlı olup olmadığı -Km² başına demiryolu uzunluğu

Gelişmişlik Düzeyinin Ekonomik Göstergeleri

En genel anlamda; bir ekonomide nüfus başına düşen üretim hacminde meydana gelen reel artış olarak ifade edilen ekonomik gelişme kavramı, hem ulusal hem de uluslararası büyümenin etkin bir şekilde nasıl oluşturabileceğine ilişkin makroekonomik ve mikro ekonomik faktörleri inceler.

Planlı dönem boyunca temel sorunlar arasında yer alan “kaynakların ve gelirin adil dağılmaması” sorununun çözümüne yönelik sanayileşme, dış kaynaklara bağlılığının azaltılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi gibi ana başlıklar altında kalkınma planlarının hedefleri belirlenmiştir. Bu bağlamda ekonomik boyut, gelişmişliğin diğer temel göstergelerini oluşturmaktadır. DPT, 2003 gelişmişlik düzeyi çalışmasında sunulan gelişmişliğin ekonomik boyutu; “Sanayi, İnşaat, Tarım, Mali” göstergeleri ile sosyal boyut altındaki “Altyapı ve İstihdam” göstergeleri, öneri veri setinde “Ekonomik Kaynak, İşgücü, Olanak/Erişim” göstergeleri şeklinde yeniden yorumlanmıştır.

Ekonomik kaynak göstergeleri mali kaynakları ve sektörel payları içine alan değişkenlerden oluşmaktadır. Bu gösterge altında seçilen “Kişi Başına GSKD” değişkeni ekonomik göstergeler arasında en çok kullanılan değişken olup bu özelliği nedeniyle

çalışmaya dâhil edilmiştir. Yine, çok tekrar edilen bir diğer değişken olan; “Kişi Başına Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla” yerine ise evrensel çalışmalarda öne çıkan endekslerde bölgesel eşitsizlik düzeyini tek bir sayı ile ifade ederek çeşitli gelir bölüşümlerinin karşılaştırılmasına olanak veren “Gini Katsayısı” değişkeninin seçilmesi uygun bulunmuştur. Öte yandan bireysel veya hane halkı gelirleri için yeterli verilerin olmadığı ülkelerde gelirin fonksiyonel dağılımının uygun bir ölçüt olduğu ve gelir bölüşümünün hane halkından ziyade sektörlere göre ölçülmesinin bazı amaçlar doğrultusunda daha faydalı olabileceği savunulmaktadır (Öztürk ve Göktolga, 2010). Bu sebepten sektörel dengesizlikleri özetleyen bir gelir bölüşümü ölçütü olan “Kuznets Katsayısı” değişkeni seçilmiştir.

İşgücü göstergeleri belirlenirken kalkınma planlarında yer alan rekabetçilik, girişimcilik, yenilik, yaratıcılık gibi olguların gelişmişlik üzerindeki etkilerinin izlenebileceği değişkenlerin seçimi ön görülmüştür. Ülkemizin orta gelir seviyesinden çıkıp üst gelir grubunda yer alan ülkeler arasına girememesinin önemli nedenlerinden birisi işgücünün nitelik düzeyine bağlı olarak işgücü verimliliğinin düşük olmasıdır (Yeldan vd., 2012). Bu bağlamda, gelişmişliğin temel ölçütlerinden olan işgücünün ölçülebilmesi için ekonomik göstergelerden “Üniversite Mezunu İşsiz Oranı” değişkeni seçilmiştir.

Tablo 8. Diğer göstergelerin sınıflaması

Diğer (200 değişken)	
Ulaşım-Erişim	Katılım
-... Kişiyeye düşen motorlu kara taşıtı sayısı -... Kişiyeye düşen özel otomobil sayısı	-Faal dernek sayısı -Sivil toplum örgütleri sayısı, üye sayısı ve oran (dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek kuruluşları) -Siyasi temsil oranı
Enerji	Emniyet
-Kişiyeye başına elektrik tüketim miktarı -Kişiyeye başı mesken elektrik tüketimi -Kişiyeye başına konut elektrik tüketimi -Tarımsal sulamada kullanılan elektrik	-...Kişiyeye başına düşen kayıtlı suç sayısı -İntihar hızı -Töre cinayetlerinin sıklığı
Özgürlük-çeşitlilik	Sosyal İçerme
-Azınlıklara yönelik ayrımcılık ve şiddet -Basın özgürlüğü endeksi -Bireysel seçimlerde özgürlük -Dini hoşgörü -Eşcinsellere karşı hoşgörü -Göçmenlere karşı hoşgörü -Hareket özgürlüğü -İbadet özgürlüğü -Kadına saygılı muamele -Kişisel mülkiyet hakkı -Modern kölelik, insan kaçakçılığı ve çocuk evlilikleri -Toplumsal güvenlik ağları -Yolsuzluk	-Yeşil karta sahip nüfus oranı -Açlık sınırı altında yaşayan nüfusun sosyal yardımlardan yararlanma oranı -Engelli maaşı alanların oranı (maaş alan engelli sayısı/toplam engelli sayısı) -Sosyal güvenlik kapsamı dışında kalan nüfusun toplam nüfusa oranı -Yaşlılık maaşı alanların oranı (maaş alan yaşlı sayısı/yaşlı nüfus) -Yoksulluk sınırı altında yaşayan nüfusun sosyal yardımlardan yararlanma oranı
Eşitlik	Kirlilik
-Kadına yönelik aile içi şiddete maruz kalan kadın sayısı -Kadınların belediye ve il genel meclislerinde, TBMM'de temsil oranı (üyelerin % kaçını kadın) -Parlamentodaki kadınların oranı -Sendika ve STK'larda kadın oranı -Toplumda orta sınıfların büyüklüğü -Toplumsal eşitsizlik göstergesi	-Hava kirliliği -Akarsuların kalitesi -Arazi kullanmada ormanlık alan oranı -Deniz plajlarının su kalitesi -Kişiyeye başına düşen yeşil alan -Ses kirliliği düzeyi
Afet	İletişim
-Afetlerle ilgili STK'lardaki gönüllü sayısı -Zorunlu deprem sigortası sahipliği	- 1000 kişiyeye düşen gazete sayısı -Kişiyeye başına gazete tirajı -Kişiyeye başına telefon kontör değeri
Coğrafi Konum	Sosyal Olanaklar
-365-ortalama donlu gün sayısı -Deniz kıyısı (1=var, 0=yok) -Denizden yükseklik -İklim türü (0=karasal, 1=ılıman)	-Dinlenme ve eğlence hizmetlerinin gelişmişliği -Kişiyeye başına sinema sayısı -Yıl içinde sinemaya gidenlerin sayısı

Tablo 9. İnşaat göstergelerinin sınıflaması

İnşaat (20 değişken)	
Yapı Oranları	Yapı kalitesi
-Bina sayısı	-Borulu su tesisatı bulunan daire oranı
-Daire sayısı	-Deprem, sel vb. afetlere dayanıklı olmayan konut oranı
-Büyükölçü (Oda başına düşen hane halkı sayısı)	-Merkezi ısıtma bulunan konutların oranı
-Kaçak olan konut oranı	-Tadilatla ihtiyaç olmayan binaların toplam binalara oranı
-Yasal statüsü olmayan konutların oranı	

Tablo 10. Mali göstergelerinin sınıflaması

Mali (250 değişken)	
Mali Kaynaklar	GSYİH-GSMG-GSKD
-Banka şube sayısı	-Kişi başına düşen gayri safi milli hasıla
-Kırsal nüfus başına tarımsal kredi miktarı	-Kişi başına gayri safi katma değer
-Kişi başına banka kredisi (miktarı)	-Kişi başına genel bütçe gelirleri
-Kişi başına banka mevduatı	-Kişi başına kamu yatırımları miktarı
-Kişi başına sınai, ticari ve turizm kredileri miktarı	-Açlık sınırının altında gelire sahip hane oranı
-Toplam banka kredileri içindeki pay	-Gelir dağılımı ve eşitsizliği
-Toplam banka mevduatı içindeki pay	-Gini katsayısı
-ATM sayısı	-Günlük 1,25 ile 2 doların altında gelire geçen nüfus
-Bin kişiye düşen internet bankacılığında aktif bireysel müşteri sayısı	-İmalat Sanayinde Ücretle Çalışanlara Yapılan Ödemeler
-Bin kişiye düşen internet bankacılığında aktif kurumsal müşteri sayısı	-Ortalama gelirin yüzde 50'sinden daha azına sahip ve günlük 4 ile 11 doların altında bir gelire geçen nüfus
-İnteraktif bankacılık müşteri sayısı	-Yoksulluk oranı
-Pos sayısı	
Dışa Açıklık	Rekabet-Girişim-Yenilik
-... Kişiye düşen ihracat miktarı	-Yaratıcılık
-... Kişiye düşen ithalat miktarı	-Yüksek teknoloji girişimler içinde ilin payı
-İlde gümrük olup olmadığı	-... Kişiye düşen marka başvuru sayısı
	-... Kişiye düşen faydalı model başvuru sayısı
	-... Kişiye düşen patent başvuru sayısı
	-Endüstriyel tasarım sayısı
Yatırım	Mevduat
-Kişi başına açılan şirket sayısı	-Kişi başına gelir ve kurumlar vergisi miktarı
-Kişi başına teşvik belgeli yatırım tutarı	

Ayrıca girişimciliğin, rekabetin ve yeniliğin ölçülebilmesi amacıyla en çok tekrar eden değişkenlerden “İşveren ve Kendi Hesabına Çalışan Oranı (Tarım Dışı)” değişkeni ile ülkemizde ve evrensel düzeyde özellikle son dönemde çok kullanılan

“Marka Başvuru Sayısı, Patent Başvuru Sayısı, Faydalı Model Başvuru Sayısı ve Endüstriyel Tasarım Sayısı” değişkenlerinin bir arada ağırlıklandırılarak hesaplandığı “Yenilik Yoğunluğu” değişkeni önerilmiştir.

Tablo 11. Sanayi göstergelerin sınıflaması

Sanayi (40 değişken)	
OSB	İmalat Sanayi
-Organize sanayi bölgesi parsel sayısı	-İmalat sanayi işyeri sayısı
-OSB doluluk oranı	-Küçük sanayi sitesi doluluk oranı
Sanayi İstihdamı	İmalat Sanayi Enerji Tüketimi
-İmalat sanayii yıllık çalışanlar ortalama sayısı	-İmalat sanayii kurulu güç kapasite miktarı
-İmalat sanayinde yılda çalışılan işçi-saat toplamı	-Kişi başına imalat sanayii elektrik tüketimi
Katma Değer	Çıktı-Girdi
-Kişi Basına imalat Sanayii Katma Değeri	-İmalat sanayi girişim sayısı
	-Toplam imalat sanayi ihracatı
	-Toplam imalat sanayi ithalatı

Tablo 12. Tarım göstergelerin sınıflaması

Tarım (100 değişken)	
Tarımsal Üretim Değerleri	Tarımsal Alet-Makineler
-Kırsal nüfus başına tarımsal üretim değeri	-Tarımsal alet ve makineler (traktör)
-Tarımsal üretim değerinin Türkiye içindeki payı	-Tarımsal alet ve makineler (gübre dağıtma makinesi)
-Bitkisel üretim değeri	-Tarımsal alet ve makineler (pulluk)
-Buğday üretim verimi (kg/hektar)	-Tarımsal alet ve makineler (su pompası)
-Hayvansal üretim değeri	-Tarımsal alet ve makineler (süt sağım makinesi)
Tarım Alanı	Hayvancılık
-Ekilen tarım alanlarının Türkiye geneline oranı	-Hayvan varlığı
-Sulanan tarım alanların Türkiye geneline oranı	-Toplam gübre kullanımı

Olanak-erişim göstergeleri, istatistiki bölge birimlerinin kendi içindeki koşullarından/olanaklarından, konumlarından kaynaklanan pozitif etkileri ifade etmektedir. Bu gösterge ile erişim ve haberleşmenin yanı sıra mali olanaklılık da ifade edilmektedir. Ülkemizde ve evrensel düzeyde yapılan gelişmişlik araştırmalarında ulaşım ve haberleşme göstergeleri olarak sosyal iletişimi yansıtan “Genişbant Abone Oranı” değişkeni en çok kullanılan değişkenlerden olup olanak-erişim göstergeleri kapsamında değerlendirilmiştir. Aynı nedenle, “Kişi Başına Banka Mevduatı” değişkeni de mali olanaklılığı tanımlayıcı değişken olarak belirlenmiştir. “Çok Modlu Erişebilirlik Endeksi” ise Kalkınma Bakanlığının 2013 yılında yaptığı Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023 araştırmasında kullanılmış olup erişebilirliği en iyi yansıtan ve ulaşımın pek çok farklı türünü aynı anda değerlendirebilen bir değişken olarak tercih edilmiştir.

Gelişmişlik Düzeyi Refah Göstergeleri

Ülkemiz bölgesel gelişmişlik düzeyini farklı ölçek ve kapsamda inceleyen çalışmaların çoğunda ve onların referans olarak kullandığı DPT, 2003 gelişmişlik sıralaması çalışmasında da gelişmişlik düzeyinin refah boyutuna ilişkin göstergeler bulunmamaktadır. Sonrasında, Kalkınma Bakanlığının 2013 yılında gerçekleştirdiği ve en güncel çalışma olarak kabul edilen SEGE-2011 çalışmasında ise 9 temel değişkeni içine alan “Yaşam Kalitesi” göstergesi yer almaktadır. Bölgesel gelişmişlik düzeyine ilişkin yapılan araştırmalarda görülmüştür ki gelişmişlik genellikle sosyal ve ekonomik boyut olarak ele alınıp, yaşam kalitesinin ölçümü için gerekli olan refah boyutu çoğu kez eksik bırakılmıştır. Kalkınma olgusunun, 20. yüzyılın son çeyreğinde “yaşam kalitesi” ile ölçülmeye başlanması, “toplumsal/

bireysel refah seviyesinin yükselmesi” amacı taşıyan yaşam kalitesi göstergeleri, gerek OECD’nin gerekse de oluşturulan gelişmişlik endekslerinin öncü değişkenleri arasındadır. Bu bağlamda, önerilen gelişmişlik düzeyi ölçütlerinin 3. boyutunu oluşturan “Refah Boyutu” Maslow’un ihtiyaçlar teorisinden faydalanılarak belirlenmiştir.

Maslow’a göre belirli bir kategorideki gereksinimler tam olarak karşılanmadan kişi bir üst düzeydeki kategorinin gereksinimlerini algılayamaz (Maslow, 1954). Bu bağlamda gelişmişlik düzeyinin refah boyutunun ölçütleri olarak “Fiziksel İhtiyaçlar, Güvenlik ve Kendini Gerçekleştirme” göstergeleri tanımlanmıştır.

Fizyolojik ihtiyaçlar göstergeleri; Maslow teorisine göre “nefes, besin, su, cinsellik, uyku, denge ve boşaltım” ihtiyaçlarını içermekte olup bu gösterge altında “Yeterli İçme Suyu Götürülen Nüfus Oranı, Yoksulluk Sınırı Altında Kalan Nüfus Oranı ve Hava Kirliliği Oranı” değişkenleri seçilmiştir. Kalkınmanın temel hedeflerinden olan beslenme ve yiyecek tüketimlerinin iyileştirilmesi, altyapı sorunlarının giderilmesi, bu bağlamda az gelişmiş bölgelerde var olan altyapı ve düşük beslenme düzeyi sorunlarının çözülebilmesi doğrultusunda gelişmişlik araştırmalarında en çok kullanılan altyapı göstergelerinden “Yeterli İçme Suyu Götürülen Nüfus Oranı” değişkeni seçilmiştir. Kalkınma kavramının temel boyutlarından olan “yoksulluk” ölçütü, asgari düzeyde günlük yaşamlarını sürdürülebilen nüfusu belirleyebilmek ve The Millennium Development Goals (United National, 2014) raporunda verilen hedefler arasında yer alan “Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak” hedefi doğrultusunda “Yoksulluk Sınırı Altında Kalan Nüfus Oranı” değişkeni seçilmiştir. Değişken özellikle yaşam kalitesi endekslerinde, ayrıca günümüz gelişmişlik araştırmalarında da sıkça kullanılmakta olup ne kadar ekonomik boyutu ifade eden bir değişken olsa da aslında yemek, içmek, beslenmek kadar insanların hayatta kalabilmeleri için gerekli temel ihtiyaçlardan biri olduğundan fizyolojik ihtiyaçlar içerisinde değerlendirilmiştir. Kalkınma kavramı çevreye duyarlılığın gelişmesini benimsemekte olup bu kapsamda gerek ülkemizde gerekse evrensel düzeyde yapılan gelişmişlik araştırmalarında “sürdürülebilir kalkınma” kavramı göz önünde tutulmuştur. The Millennium Development Goals (United National, 2014) raporunda verilen hedefler arasında yer alan “çevresel sürdürülebilirliği sağlamak” hedefi, çevreye karşı duyarlılığı bir kez daha vurgulamaktadır. “Hava Kirliliği Oranı” değişkeni, bu kapsamda doğrudan insanların yaşam hakkını ilgilendiren bir ölçüt olup özellikle yaşam kalitesi endekslerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Güvenlik göstergeleri, insanların özgürlüklerinin, adalet duygusunun artması, gelişmişliğin ahlaksal açıdan sorgulanması ve sosyal uyumun sağlanması gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda “vücut, iş, kaynak, etik, aile, sağlık, mülkiyet güvenliği” ihtiyaçlarını içeren Maslow teorisinin güvenlik gereksinimi ile ilgili göstergeleri “Kadına Şiddet Oranı, Kişi Başına

Suç Oranı, Yeşil Kart Sahipliği Oranı” olarak seçilmiştir. “Kişi Başına Suç Oranı, Yeşil Kart Sahipliği Oranı” değişkenleri yapılan araştırmalarda en çok kullanılan değişkenler oldukları için; “Kadına Şiddet Oranı” değişkeni ise toplumsal bir sorun olarak her geçen gün büyüyen ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği endekslerinde sıklıkla kullanılan değişken olarak çalışmaya dâhil edilmiştir.

Kendini gerçekleştirme göstergeleri, 1979 yılında dahi Seers tarafından da ifade edilen “insani potansiyelin gerçekleşmesi kalkınmanın temel ölçüsüdür” (Seers, 1979) olgusunu vurgulamaktadır. Maslow’a göre “erdem, yaratıcılık, doğallık, problem çözme, önyargısız olma, gerçeklerin kabulü” kendini gerçekleştirme gereksiniminin kabulleri olup bu gösterge içerisinde “Kadın Temsiliyet Oranı, İntihar Oranı ve STK/Dernek Oranı” değişkenleri belirlenmiştir. “Kadın Temsiliyet Oranı” değişkeni daha çok toplumsal cinsiyet eşitsizliği endekslerinde kullanılmakta olup “İntihar Oranı” değişkeni geçmişten günümüze gelişmişlik göstergelerinden değişim gösteren değişkenler arasındadır. “STK/Dernek Oranı” ise katılımın, katılımcı demokrasinin temel ölçütü olarak çalışmaya dahil edilmiştir.

Türkiye’de Gelişmişlik Endeksi Ölçütlerinin Üretimine Dair Değerlendirme ve Öneriler

Çalışma kapsamında önerilen veri setindeki değişkenlerin bir kısmının, kurumlar tarafından üretilmemesi/toplanmaması, var olan kimi verilerin Türkiye geneline ilişkin olması, kimi verilerin (özellikle ekonomik veriler) ise günümüzde güncellenmemiş olması sorunları ile karşılaşmıştır.

Ülkemizde istatistik kurumu tarafından üretilmeyen “Kadın Eğitim Süresi”, “Çok Modlu Erişebilirlik Endeksi” ve “Yenilik Yoğunluğu” gibi değişkenlerin araştırmacılar tarafından üretilmesi beklenir. “Kadın Eğitim Süresi” değişkeni TÜİK tarafından hesaplanan her bir eğitim düzeyinde bulunan kadın nüfusu verilerinin toplam kadın nüfusuna oranlanması ile üretilir. “Çok Modlu Erişebilirlik Endeksi” değişkeni karayolu, havayolu, denizyolu ve demiryolu ağı bakımından erişilebilirlik endeksinin tamamının birlikte ele alınmasıyla ve bu dört alt bileşenin eşit olarak ağırlıklandırılmasıyla hesaplanabilir. “Yenilik Yoğunluğu” değişkeni; Türk Patent Enstitüsü tarafından hesaplanan Marka Başvurusu, Patent Başvurusu, Faydalı Model Başvurusu ve Endüstriyel Tasarım değerlerinin eşit olarak ağırlıklandırılmasıyla hesaplanır.

Mevcut verilerle doğrudan ya da yeniden üretilerek elde edilemeyen iki değişken (Kuznets Katsayısı, Yoksulluk Sınırı Altında Kalan Nüfus Oranı) söz konusudur. Bu değişkenlerin üretilmesi, doğru değerlendirme için elzemdir; ancak üretilinceye kadar yerine, en iyi alternatifler olarak “Sektörlerin katma değer payı” ve “Yoksulluk Endeksi” değişkenleri önerilmiştir. Bunun dışında tüm değişkenlerin “sayı” değil “oran” olarak dönüştürülmesi önerilmiştir.

Sonuç olarak Türkiye’de gelişmişlik düzeyini ölçebilmek adına, günün toplumsal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerini/değişimlerini göz önüne alan, gelişmişliği en iyi ifade eden 9 gösterge altında seçilen 27 değişkenden oluşan veri seti ve elde edilecekleri kurum/kuruluşlar Tablo 13’de özetlenmiştir. Son verirken; yapılan bu çalışma sonucunda ülkemizde 1980’den günümüze dek yapılan çalışmalara ilişkin genel olarak eksiklikler tanımlanmış ve önerilerde bulunulmuştur: Çalışma; “gelişmişlik düzeyinde yaşanan/yaşanacak değişimlerin izlenmesi, sosyo-ekonomik “politikaların oluşturulması, sonuçlarının izlenmesine ve akabinde gelişmişlik farklılıklarının

azaltmasına katkı verebilmek” iddiasının ilk aşamasının yani bölgesel gelişmişlik düzeyinin saptanması ve gelişmenin izlenmesi için gerekli olan doğru veri setinin belirlenmesinin nasıl gerçekleştirilebileceğine yönelik yeni bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Bu aşamanın başarısı sonraki süreçlerin de sağlıklı yürütülebilmesi için kilit rol oynamaktadır.

Tablo 13. Gelişmişlik düzeyi gösterge ve değişken tablosu

Gösterge	Değişken	Elde Edilecek Kurum/Kuruluş
Sosyal		
Demografik	Nüfus yoğunluğu	TÜİK
	Şehirleşme oranı	TÜİK
	Net göç hızı	TÜİK
Eğitim	YGS başarı puanı ortalaması	Sorgun Rehberlik ve Araştırma Merkezi
	Kadın eğitim süresi	Hesaplanacaktır
	Üniversite okullaşma oranı	TÜİK
Sağlık	1000 Kişiye düşen hekim sayısı	TÜİK
	1000 Kişiye düşen hastane yatak sayısı	TÜİK
	5 yaş altı çocuk ölüm oranı	TÜİK
Ekonomik		
Ekonomik Kaynaklar	Gini katsayısı	TÜİK
	Kişi başına GSKD	TÜİK
	Kuznets katsayısı	Hesaplanacaktır
İşgücü	Üniversite mezunu iş gücü	TÜİK
	İşveren ve kendi hesabına çalışanların toplam istihdama oranı	TÜİK
	Yenilik yoğunluğu	Hesaplanacaktır
Olanak-Erişim	Çok modlu erişebilirlik endeksi	Hesaplanacaktır
	Genişbant internet abone oranı	TÜİK
	Kişi başına banka mevduatı	Türkiye Bankacılık Sistemi
Refah		
Fizyolojik İhtiyaçlar	Yeterli içme suyu götürülen nüfus oranı	TÜİK
	Yoksulluk sınırı altında kalan nüfus oranı	Hesaplanacaktır
	Hava kalitesi oranı	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı
Güvenlik	Kadına şiddet oranı	Jandarma Genel Komutanlığı
	Kişi başına suç oranı	TÜİK
	Yeşil kart sahipliği oranı	Sağlık Bakanlığı
Kendini Gerçekleştirme	Kadınların temsiliyet oranı	TEPAV
	İntihar hızı	TÜİK
	Dernek oranı	Dernek Dairesi Başkanlığı

KAYNAKLAR

- Ağır, H. ve Kar, M. (2010). Türkiye'de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi İlişkisi: Yatay Kesit Analizi, *Sosyoekonomi Dergisi*, 12, 149-176.
- Albayrak, A.N. ve Erkut, G. (2010). Türkiye'de Bölgesel Rekabet Gücü Analizi, *Megaron*, 3,137-148.
- Albayrak, A.S. (2005). Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Çok Değişkenli İstatistik Yöntemlerle İncelenmesi, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1, 154-177.
- Albayrak, A.S. (2013). Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin En Önemli Belirleyicileri ve İllerin 2012 Yılı Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi, Rize*.
- Alkin, K., Bulu, M. ve Kaya, H. (2007). İller Arası Rekabet Endeksi: Türkiye'deki İllerin Rekabetçilik Seviyelerinin Göreceli Olarak Ölçülmesi İçin Bir Yaklaşım, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 221-235.
- Atan, M. Özgür, E. ve Güler, H. (2004). Çok Değişkenli İstatistiksel Analizler ve Vza İle İllerin Gelişmişlik Düzeylerinin Karşılaştırılması, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6, 2, 25-42.
- Amin, A. ve Thrift, N. (1994). *Globalization, Institutions and Regional Development in Europe*, Oxford University Press, Oxford, pp:1-22.
- Baday Yıldız, E. Sivri, U. ve Berber, M. (2012). Türkiye'de İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2010), *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 39, 147-167.
- Barrios, S. ve Strobl, E. (2009). The Dynamics of Regional Inequalities, *Regional Science and Urban Economics*, 39(5), pp:575-591.
- Bülbül, S. ve Köse, A. (2010). Türkiye'de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Çok Boyutlu Ölçekleme Yöntemi ile İncelenmesi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39, 1, 75-94.
- Cahill, M. B. ve Sanchez, N. (2001). Using Principal Components to Produce an Economic and Social Development Index: An Application to Latin America and the U.S., *Atlantic Economic Journal*, 29 (3), pp. 311-329.
- Chant, S. ve Gutmann, M.C. (2002). 'Men-Streaming' Gender? Questions for Gender and Development Policy in The Twenty-First Century, *Progress in Development Studies*, 2(4), pp:269-282.
- Çemrek, F. (2012). Türkiye'deki İllerin Gelir ve Refah Düzeyi Değişkenleri Arasındaki İlişkinin Kanonik Korelasyon Analizi ile İncelenmesi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7, 2, 197-215.
- Dağdemir, Ö. (2013). Eskişehir Ekonomisinin Genel Görünümü: Bölgesel Göstergelerle Bir Değerlendirme, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 1-30.
- Dağdemir, Ö. ve Acaroğlu H. (2011). Türkiye'de Bölgesel Gelir Dağılımının İller Düzeyinde Analizi: 1990-2006, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, 1, 39-56.
- Das, A. (1999). *Socio-Economic Development in India: A Regional Analysis*, *Development and Society*, 28 (2), pp. 313-345.
- Dedeoğlu, S. (2004). Dünya Ekonomisi ve Hayatta Kalmanın Feminizasyonu: Toplumsal Cinsiyet, Kalkınma ve Küreselleşme, *Dedeoğlu S. ve Subaşat, T. (Der)*, *Kalkınma ve Küreselleşme, Bağlam Yayıncılık*, Ankara, 87-111.
- Demir, D. (2011). Türkiye'deki İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri: İstatistiksel Bir Analiz (1990-2010), *Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Demiray, Erol, E. (2011). Türkiye'de Bölgelerin Gelişmişlik Farklılıklarının Giderilmesine Yönelik Politikaların Analizi, *Doktora Tezi*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- Doğan, A. (2007). Sivas İli Ekonomisinin Makro-Ekonomik Göstergeler Açısından Türkiye ve İç Anadolu Bölgesindeki Yeri, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi, Yerel Ekonomiler Özel Sayısı*, 40-52.
- DPT, (1996). *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması*.
- DPT, (1998). *İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (1996)*, Yeniden Düzenlenmiş İkinci Basım.
- DPT, (2003). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)*.
- DPT, (2004). *İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*.
- Düzakın, E. ve Bulğurcu, B. (2010). Kalkınmada Öncelikli İllerin Ekonomik Etkinliklerinin Değerlendirilmesi, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14, 1, 1-18.
- Easterly, W. (2002). *The Elusive Quest For the Growth: Economists' Adventures and Misadventures in the Tropics*, MIT Press.
- EDAM, Deloitte Türkiye, (2009). *Türkiye İçin Bir Rekabet Endeksi*.
- Eraydın, K. Gül, E. Çevik, B. ve Demir, E. (2012). Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması, *Türkiye İş Bankası, İktisadi Araştırmalar Bölümü*.
- Ersoy, M. (2012). *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*, Ninova Yayınları.
- Ersungur, Ş. M. Kızıltan, A. ve Polat, Ö. (2007). Türkiye'de Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması: Temel Bileşenler Analizi, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21, 2, 55-66.
- Geray, U. (1991). *Ekonomi*, İ.Ü. Orman Fakültesi Yayınları, İstanbul Üniversitesi, Yayın No: 3633, Orman Fakültesi, Yayın No:408, İstanbul, Türkiye.
- Gezici, F. ve Hewings, G.J.D. (2003). *Spatial Analysis of Regional Inequalities in Turkey*, 43rd Congress of European Regional Science, Jyväskylä, Finland.
- Gezici, F. ve Hewings, G.J.D. (2004). *Regional Convergence and The Economic Performance of Peripheral Areas in Turkey*, *The Applied Regional Science Conference (ARSC) / Blackwell Publishing Ltd.*, Vol: 16, No:2.
- Gökdoğan, Gül, T. (2014). Türkiye İçin İstihdamın Belirleyicileri: İBBS2 Bölge Düzeyi, Mekânsal Analiz Uygulaması, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29, 1, 105-135.
- Girit, İ. (2013). AB Kurucu Ülkelerinin Gelişmişlik Düzeyinin Türkiye ile Karşılaştırılması, *Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul*.
- Göçer, K. (2004). İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endekslerine Göre Sıralanması ve Belirleyici Faktörler, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*, 1, 176-188.
- Gölbacı Şimşek, G. ve Noyan, F. (2008). İlçelerin Gelişmişlik İndekslerinin Oluşturulmasında Çok Aşamalı Doğrulamalı Faktör Analizi Yaklaşımı, *İstatistikçiler Dergisi*, 1, 50-67.
- Gül, H.E. ve Çevik, B. (2014). 2010-2012 Verileriyle Türkiye'de İllerin Gelişmişlik Düzeyi Araştırması, *Türkiye İş Bankası, İktisadi Araştırmalar Bölümü*.
- Hacıhasanoğlu, B. (1980). *İller İçin Bir Gelişmişlik Göstergesi ve Sıralama*, DPT.
- Hall, P. (1983). *Growth and Development*. Oxford: Martin Robertson.
- Kafalı, M. A. (2002). *İç Anadolu Bölgesi Ekonomik ve Sosyal Durum Raporu*, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü, Haziran, Ankara, 4-95.
- Kalkınma Bakanlığı, (2013). *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023, Daha Dengeli Topyekün Kalkınma*, Taslak.
- Kalkınma Bakanlığı, (2013). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (Sege-2011)*.
- Kaygısız, Z. Saraçlı, S. ve Dokuzlar, K.U. (2005). İllerin Gelişmişlik Düzeyini Etkileyen Faktörlerin Path Analizi ve Kümeleme Analizi ile İncelenmesi.
- Kılıç, İ. Saraçlı, S. ve Kolkusaoğlu, S. (2011). Sosyo-Ekonomik Göstergeler Bakımından İllerin Bölgesel Bazda Benzerliklerinin Çok Değişkenli Analizler ile İncelenmesi, *İstatistikçiler Dergisi*, 57-68.
- Lorcu, F. ve Bolat, B.A. (2009). Yaşlara Göre Ölüm Oranları İle Sosyo-Ekonomik Göstergeler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 38, 2, 124-133.
- Lucar, R. (1993). *Making a Miracle*, *Econometrics*, Vol:61(2), pp:251-272.
- Maslow, A., H. (1954). *Motivation and Personality (3rd)*, Longman, New York.
- Mercer, C. (2002). *NGOs, Civil Society and Democratization: A Critical Review of the Literature*, *Progress in Development Studies*, vol:2(1), pp: 5-22.
- Mevlana Kalkınma Ajansı, (2011). *Konya Karaman İlçeleri Sosyal Gelişmişlik Endeksi, Bölgesel Araştırma Raporları Serisi*, 2.
- Meydan, M.C. (2011). *Girişimciliğin Ölçülmesi: Türkiye İçin Bölgesel Girişimcilik Endeksi Önerisi*, *Yüksek Lisans Tezi*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Oakley, P. ve Garforth, C. (1985). Guide to extension training, FAO Training Series, No: 11, FAO, Roma, İtalya.
- OECD. (2011). Working Party on Territorial Indicators/A Composite Index For Monitoring Regional Development in OECD Regions.
- OECD. (2013). Better Life Index: Country Reports.
- Öncel, A. ve Şimşek, S. (2011). Türkiye'de Bölgelerarası Kaynak Kullanım Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi Yöntemi ile İncelenmesi, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 37, 87-119.
- Öz, B., Taban, S. ve Kar, M. (2008). Kümeleme Analizi ile Türkiye be AB Ülkelerinin Beşeri Sermaye Göstergeleri Açısından Karşılaştırılması, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10, 1, 1-30.
- Özceylan, D. ve Coşkun, E. (2012). Türkiye'deki İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyleri Ve Afetlerden Sosyal ve Ekonomik Zarar Görebilirlikleri Arasındaki İlişki, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 41, 1, 31-46.
- Özdemir, A. İ. ve Altıparmak, A. (2005). Sosyo-Ekonomik Göstergeler Açısından İllerin Gelişmişlik Düzeyinin Karşılaştırmalı Analizi, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24, 97-110.
- Özgür, E. ve Güler, H. (2003). 1. Düzeydeki 12 İstatistik Bölgenin Gelişmişlik Durumlarının Faktör Analiziyle İncelenmesi, 77-88.
- Öztürk, N. ve Göktolga, Z.G. (2010). Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler, Bütçe Dünyası Dergisi, 34, 3-25.
- Pelling, M., Özerdem, A. ve Barakat, S. (2002). The Macro-Economic Impact of Disasters, Progress in Development Studies, 2(4), pp:283-305.
- Puga, D. ve Venables, A.J. (1998). Agglomeration and Economic Development: Import Substitution vs. Trade Liberalisation, Centre for Economic Performance, Discussion Paper No. 377, London.
- Rapley, J. (2001). Convergence: Myths and Realities, Progress in Development Studies, vol:1(4), pp:295-308.
- Rutten, R. ve Boekema F. (2007). Regional social capital: Embeddedness, innovation networks and regional economic development, Technological Forecasting & Social Change, vol: 74, pp:1834-1846.
- Saatçioğlu, C. ve Karaca, O. (2013). Ulaştırma Altyapısı ve Bölgesel Gelir Farklılıkları: Türkiye İçin Ampirik Bir Analizi, İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 1, 1, 1-11.
- Sánchez-Domínguez, A. ve Ruiz-Martos, M. (2014). A Progressive Approach to the Measurement of Regional Performance in The European Union.
- Sandal, E.K., Karabulut, M. ve Gürbüz, M. (2005). Sosyo-Ekonomik Kriterler Bakımından Türkiye'nin Konumu ve Avrupa Birliği, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15, 1, 1-14.
- Saraç, H., Bölükbaşı, Ö.M. ve Sivri, U. (2013). Rize İlinin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Düzeyinin İncelenmesi, II. Rize Kalkınma Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Mayıs, Rize, 372-383.
- Seers, D. (1979). The Meaning of Development, with a Postscript, In Seers, Nafziger, Cruise O'Brien, & Bernstein, pp. 9-30.
- Sen, A. (1982). Poverty and Famines: An Essay on Entitlements and Deprivation, Oxford.
- Sökmen, A. (2014). Sosyal Gelişme Endeksi Türkiye İçin Ne İfade Ediyor?, Tepav.
- Şahin, M. ve Hamarat, B. (2002). G10 – Avrupa Birliği ve OECD Ülkelerinin Sosyo-Ekonomik Benzerliklerinin Fuzzy Kümeleme Analizi ile Belirlenmesi.
- Şener, Ü., Koyuncu, E., Köroğlu, T. ve Gültaşlı, M. (2014). Sosyoekonomik Haritalama Kentin Sosyal Yapısını Anlamak ve Görselleştirmek, Katılımcılık Rehberleri No ¾.
- Tekeli, İ., Güler, Ç., Vazioğlu, S., Algan, N. ve Dündar, A.K., 2003. Yaşam Kalitesi Göstergeleri, Türkiye İçin Bir Veri Sistemi Önerisi, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, 6, Tübitak Matbaası, Ankara.
- Tolunay, A. ve Akyol, A. (2006). Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar, Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, Seri: A, 2, 116-127.
- UNDP, 1995. Human Development Report.
- UNDP, 1997. Human Development Report.
- UNDP, 2010. Human Development Report.
- UNDP, 2014. Human Development Report.
- United National. (2014). The Millennium Development Goals Report-2014, Newyork.
- Urfalioğlu, F. Seyfullahoğulları A. (2004). İllerin Bazı Sosyo-Ekonomik Kriterler Altında Gelişmişlik Sınıflaması, Marmara Üniversitesi I.I.B.F. Dergisi, 19, 1, 209-232.
- URL-1: <http://www.illeridairesi.gov.tr/İller/İllericerik.aspx?icerik=242>, Öncelikli Yaşam Kalitesi Göstergeleri, 2014.
- Yakar, M. (2013). Türkiye'de İller Arası Net Göçlerle Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Arasındaki İlişkinin Coğrafi Ağırlıklı Regresyon ile Analizi, Ege Coğrafya Dergisi, 22, 1 27-53.
- Yakar, M., Saraçlı, S., Yazıcı, H. (2010). Afyonkarahisar İlinde İller Arası Göçlerin Gelişmişlik Endeksleriyle Analizi, Doğu Coğrafya Dergisi, 24, 255-272.
- Yeldan, E., Taşçı, K., Voyvoda, E. ve Özsan, M.E. (2012). Orta Gelir Tuzağından Çıkış: Hangi Türkiye?, Cilt 1: Makro/Bölgesel/Sektörel Analiz, Sis Matbaacılık, İstanbul.
- Yılancı, V. (2010). Bulanık Kümeleme Analizi ile Türkiye'deki İllerin Sosyoekonomik Açıda Sınıflandırılması, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15, 3, 453-470.
- Yılmaz, Ü. (2011). Türkiye' De İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Faktör Analizi ve Kümeleme Analizi ile İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Zeybek, H. İ. (2006). Sosyo-Ekonomik Kriterlere Göre Samsun İlinin Karadeniz Coğrafi Bölgesi ve Türkiye'deki Yeri, 503-520.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kültürel Peyzajların Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimlerinin Tespiti: Bursa İznik Örneği

Detection of Cultural Landscape Changes in the Historical Process: The Case of Bursa İznik

Seher Demet Kap Yücel, Esra Salt

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

ÖZ

Günümüzde kültürel peyzajlar hızlı ve radikal değişimler geçirmektedirler. Bu değişimler kültürel peyzajların korunması ve yönetilmesi bağlamında değişimi anlama ve tanımlama konusunu gündeme getirmiştir. Bu kapsamda değişimin tespiti üzerine farklı bakış açılarına sahip birçok araştırma bulunmaktadır. Bu çalışmada ise niceliksel bir yöntem olan tarihi peyzaj değerlendirmesi ve niteliksel bir yöntem olan rehberli gezi birlikte, Bursa'nın İznik ilçesinde uygulanmıştır. Bu amaçla tarihi peyzaj değerlendirmesi kapsamında, alana ait 1943,1953,1963,1973,1997,2011,2016 hava fotoğrafları ve 1839 yılına ait harita sayısallaştırılmıştır. Buna ek olarak rehberli gezi yöntemi kapsamında saha çalışmasında 28 adet rehberli gezi yapılmıştır. Özellikle Unesco'nun 2012 yılında yapmış olduğu güncel tarihi kentsel peyzaj tanımı kapsamında, her iki yöntem çalışma alanında uygulanmış ve elde edilen bulgular, üç başlıkta toplanmıştır. Bunlar doğal çevredeki değişimler, somut kültürel mirastaki değişimler ve somut olmayan kültürel mirastaki değişimlerdir. Her bir başlıktaki değişim süreçleri neden sonuç ilişkisi içinde net olarak belirlenmiştir. Araştırma sonucunda, İznik kentinin sahip olduğu kültürel peyzaj değerlerinin zaman içinde değiştiği tespit edilmiştir. Bu kapsamda kültürel peyzajların sürdürülebilirliği sağlanmasında farklı yöntemlerin birlikte kullanılmasının pozitif etkisi belirlenmiştir.

Anahtar sözcükler: Kültürel Peyzaj; Tarihi Peyzaj Değerlendirmesi; Rehberli Gezi; Bursa-İznik.

ABSTRACT

Cultural landscapes are undergoing rapid and radical changes. These changes have brought about the concept of understanding and defining change in the context of conservation and management of cultural landscapes. There are many studies with different perspectives on the determination of such change. In this study, a quantitative method of historical landscape assessment and the commented walk method were applied to an analysis of the İznik district of Bursa. Aerial photographs from 1943,1953,1963,1973,1997,2011, and 2016, as well as a map from 1839 were digitized for a historical landscape assessment. In addition, 28 commented walks were conducted as part of the fieldwork. The findings were examined in 3 categories using the 2012 United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation definition of a historic urban landscape: changes in natural heritage, changes in tangible cultural heritage, and changes in intangible cultural heritage. Causes of the change processes in each category were identified. As a result of the research, it was determined that the cultural landscapes of İznik had changed over time. The combined use of different methods can have a positive effect on the sustainability of cultural landscapes.

Keywords: Bursa-İznik; Commented Walk; Cultural Landscape; Historical Landscape Assessment.

Giriş

Günümüzde kültürel peyzaj kavramının bilim, politika ve planlama gibi alanlarda yer edinmesiyle birlikte, kültürel peyzajların geçirdiği değişimin tanımlanması, anlaşılması ve bu alanların yönetimi konusu akademik düzeyde daha yoğun ele alınmaya başlanmıştır. Kavram aslında son 30 yıl içinde koruma anlayışının geçirmiş olduğu evrimle birlikte gelişmiştir. Özellikle tek yapı ölçeğinden alan ölçeğine kadar geniş bir skalada, çevresinden izole edilerek “muhafaza” yaklaşımıyla koruma yerine, korunan alanların insan, sosyal çevre ve ekolojik sistemlerle karşılıklı ilişkilerin zaman faktörü ile şekillenen bir bütün olduğu görüşü birçok platformda tartışılmış (Fairclough, 2003; Taylor, 2012), ve bunun sonucunda kültürel peyzaj kavramı ön plana çıkmıştır.

Kavram, ortaya çıkışından bugüne kadar farklı ekollerin farklı bakış açıları ile tanımlanmaya ve açıklanmaya çalışılmaktadır (Aplin, 2007). Temelde insan ve doğa arasındaki etkileşime vurgu yapan bu açıklamalar (Clark, Darlington, & Fairclough, 2004; Fairclough, 2003; Farina, 2000; Jacques, 1995; Roberts, 1994; Rössler, 2006; Taylor, Clair, & Mitcehell, 2015) makale kapsamında üç farklı dönem içinde değerlendirilmiştir. (Tablo 1) Kavramın ortaya çıkışından 1970’li yıllara kadar olan süreç, ilk erken tanımlama dönemi olarak adlandırılabilir. Bu dönem içinde konu ilk olarak coğrafya bilimi içinde tanımlanmaya çalışılmıştır. Uzun yıllar bu disiplin içinde tartışılan konu ilk olarak 19. yy. sonu 20. yy. başlarında Alman (Otto Schlütter (1872-1959), Franz Boas (1852-1942)) ve Fransız (Vidal de la Blache (1845-1918)) coğrafyacılar tarafından özellikle fiziksel determinizme karşıt olarak insanlar tarafından şekillendirilen kültürel peyzaj anlayışı ile geliştirilmiştir (Aplin, 2007; Taylor, 2009; Taylor & Lennon, 2011). Daha sonra 20. yüzyılda da Amerikan coğrafya ekolü (Berkley okulu) öncüsü Carl Sauer ile kültürel peyzaj kavramı tanımlanmaya ve açıklanmaya devam edilmiştir (Taylor, 2009; Taylor & Lennon, 2011). Carl Sauer’ın 1925 yılında yapmış olduğu tanım; özellikle Dünya mirası konusundaki görüşlerin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Aplin, 2007).

Sauer (1925) kültürel peyzajı, coğrafi bir alan ve ona peyzaj karakterini veren insanların müdahalesi olarak açıklamakta ve insanın kültür yolu ile doğayı biçimlendirdiği, değiştirdiği ve bazı durumlarda yok ettiğini vurgulamaktadır. Yazar kültürün işi yapan asıl etmen, doğal peyzajın bir araç ve kültürel peyzajın bir sonuç olduğunun altını çizmektedir (Arı, 2005, s. 77, 78).

Sauer’ın yapmış olduğu bu tanımlamayla kültürel peyzaj bir alan ve sonuç ürün olarak görülmektedir. 1970’li yıllardan itibaren bu görüş zaman içinde yapılan farklı tartışmalarla değişmiştir (Mitchell, 1994). Özellikle peyzajın değerlendirilmesinde nesnel değerlendirme tekniklerinin önemini yitirerek peyzajda öznal değerlendirmelerin yapılmaya başlanması (Jacques, 1995), artık kültürel peyzajın bir süreç olduğu fikrini ön plana çıkartmıştır (Taylor vd., 2015). Kavramın gelişme dönemi olarak adlandırılan bu dönem 1970’lerin başından 1990’lı yıllara kadar sürmüştür. Bu dönemde artık kültürel peyzaj, fiziksel ve tarihsel bir ürün olarak değil; insan faaliyetleri ile zaman içinde gerçekleşen bir süreç olarak incelenmeye başlanmıştır. Kültürel coğrafya konularında çalışan David Lowenthal, Pierce Lewis, Donald Meining, J.B. Jackson (Taylor, 2009) gibi coğrafyacıların bu dönem içinde yaptıkları bilimsel çalışmalar aslında 1990 sonrası gelişmelere de öncülük etmiştir. Bununla birlikte zaman içinde coğrafya disiplinindeki ayrışmalar ile kültürel peyzaj çalışmalarının daha az konu edilmesine karşın bu dönem içinde antropoloji, ekoloji, mimarlık, peyzaj mimarlığı gibi farklı disiplinler de kavramı ilgiyle karşılayarak üzerinde çalışmaya başlamıştır (Aplin, 2007; Jacques, 1995). Ayrıca 1960 ve 1970’li yıllardaki uygulama alanında yapılan; anıt, arkeolojik sit, mimarlık örneği ve tarihi alanlar gibi tarihi değeri yüksek alanların miras kavramıyla korunmasına bir tepki olarak, kavram 1990’lı yıllarda ivme kazanarak, kültürel miras yönetimi, planlama ve uygulama alanlarına hızla yayılmıştır (Jacques, 1995; Taylor, 2009). Özellikle bu dönemde teorik tartışmanın miras kavramından değer kavramına geçmesi, miras kavramının uluslararası platformda yeniden değerlendirilme konusunu gündeme getirmiş konuyla ilgili farkındalık artarak uluslararası platformda kavram ilgi çekmeye başlamıştır (Jacques, 1995; Rössler, 2006).

Tablo 1. Kültürel peyzaj kavramının tarihsel gelişimi

Dönemler	Zaman aralığı	Tanımlama/yaklaşım	Öncüler
Kavramın ortaya çıkışı	1920-1970	Kültürel peyzaj; coğrafik bir alan ve sonuç üründür.	Otto Schlütter, Franz Boas Carl Sauer, Vidal de la Blache Wagner ve Mikesell
Gelişme dönemi	1970-1990	İnsan faaliyetlerinin etkisiyle zaman içinde gerçekleşen bir süreçtir.	David Lowenthal, Pierce Lewis, Donald Meining, J.B. Jackson
Uluslararası dönem	1990-....	Miras kavramından değer kavramına geçiş, kültürel peyzaj değerlerinin korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması ve yönetilmesi	UNESCO, Park Canada, Avrupa Konseyi, Amerikan Milli Park Servisi; Roberts, Fairclough, Taylor, Clair, ve Mitcehell, Plieninger ve Bieling, Lozny.

Kavram, uluslararası platformda tartışılmaya başladığı bu yeni dönemde, ilk olarak 1987 yılında “Dünya Miras Komitesi” tarafından kullanılmış (Aplin, 2007) ve 1992 yılında “Dünya Mirası Komitesi” ilk uluslararası yasal koruma aracı olarak kültürel peyzajları Dünya Miras listesine dahil etmeye başlamıştır (Rössler, 2006). Bununla paralel olarak ABD Milli Park Servisi (1981), Uluslararası Doğa Koruma Birliği gibi kurumlar da kültürel peyzaj konularında çalışmalar başlatmıştır. Ancak bu kurumlar daha çok kültürel peyzajın doğal yapısıyla ilgilenmişlerdir. Buna karşın UNESCO (1992), Park Canada (1994) ve Avrupa Konseyi (1995) gibi kurumlar ise; insan ve kültür faktörü ile kültür ve doğanın etkileşimi üzerine yoğunlaşmışlardır.

Kültürel peyzajlar, kırsal ve kentsel peyzaj olarak iki grupta değerlendirilebilmektedir. Kırsal peyzajlar belirli bir bölgede yaşayan yerel halkın yaşamsal faaliyetlerini, geleneklerini, inançlarını ve sosyo-kültürel değerlerini yansıtmaktayken kentsel peyzajlar; doğal ve sosyal süreçlerin şekillendirdiği ekosistemler mozağından oluşmaktadır. Kent peyzajları bu açıdan sosyal yapı, kültür ve insan davranışları tarafından şekillenen bir çevre yaratmaktadır (Çetinkaya & Uzun, 2014). UNESCO tarafından 2012 yılında yayımlanan “Tarihî Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı”nda kültürel peyzaj bağlamında değerlendirilen tarihî kentsel peyzajlar ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu karara göre; “Tarihî Kentsel Peyzajlar” daha geniş bir kentsel bağlam ve coğrafi mekânı kapsayabilmesi için “tarihî merkez” ya da “külliye” kavramının ötesine uzanan, tarihsel düzlemin kültürel ve doğal değerlerinin birleşimi sonucu oluşan kentsel alanları ifade etmektedir. Bu tanım; doğal ve somut kültürel miras değerleri dışında sosyal ve kültürel uygulamalar ve değerleri, ekonomik süreçler ile çeşitliliği ve kimliğe ilişkin mirasın somut olmayan boyutlarını da içermektedir (UNESCO, 2012). Böylelikle somut olmayan kültürel miras değerleri de kültürel peyzaj tanımına dahil edilmiştir. Buna ek olarak aynı dökümanda tarihî kent peyzajlarında yaşanan fiziki ve sosyal değişimlerin değerlendirilerek belgelendirilmesi hususlarına da dikkat çekilmektedir.

Bu bağlamda UNESCO’nun (2012) vurgulamış olduğu bu hususlar ile birlikte aslında uluslararası platformlarda yapılan tüm çalışmaların kültürel peyzaj değerlerinin korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması ve bu alanlar üzerindeki değişimlerin saptanarak yönetilmesi konularında önerilerde bulunduğu görülmektedir. Amaç kültürel peyzajların değişime karşı bir yandan değerlerini korurken diğer yandan değişime belli çerçeveler sınırında izin verilmesidir.

Özellikle son yıllarda yaşanan köklü ve hızlı değişimler kültürel peyzajları negatif yönde etkilemiştir (Antrop, 2004, 2005; Plieninger & Bieling, 2012). Bununla birlikte değişimin, kültürel peyzajların bugünkü yapısının oluşmasında da rol oynadığı görülmektedir (Fairclough, 2003, 2006). Önemli olan kültürel peyzajın karakterini zayıflatmayacak ve kimlik değerlerini bozmayacak bir hızda değişime izin verilmesidir. Buradaki önemli

nokta değişim ile muhafaza arasındaki dengenin iyi kurulmasıdır. Bu bakımdan kültürel devamlılığın sağlanması için ön şart olarak görülen peyzajın muhafazası ile korunması fikri halen gündemde olmakla beraber¹ değişimin negatif etkisini bertaraf ederek değişime rehberlik etme fikri önem kazanmaktadır (Fairclough, 2003; Lozny, 2006; Plieninger & Bieling, 2012; Roberts, 1994; Taylor vd., 2015, 2015).

Bu bakımdan bir yandan kültürel peyzajın karakterini oluşturan değişim kontrol edilirken diğer yandan değişimden en etkin şekilde yararlanarak kayıpları en aza indirmek ve mevcut ihtiyaçları uyumlu hale getirmek gerekmektedir (Fairclough, 2003; Selman, 2006; Taylor vd., 2015). Koruma anlayışının değişim sürecinde, sadece tekil bir şahit değil, değişimi yönlendiren bir perspektif içinde olması gerekmektedir. Bu bakımdan değişimi yönetmeye çalışmak kültürel peyzaj için gerekli bir unsurdur (Fairclough, 2003). Çünkü tarihî çevrelerin büyük bir çoğunluğunun aslında günlük yaşam içinde olduğu aşikardır. Bu bakımdan süregelen değişikliklerin tespit edilmesi ve değişimin kontrol edilmesi, geçmişten gelen miras üzerinde en etkin şekilde yararlanmak için yol tarifi sunmaktadır. Ayrıca değerlerin korunarak sürdürülebilirliğinin sağlanması ve zamanla yitirilen değerlerin geri kazandırılabilmesi için öncelikle bu değerlerin neler olduğunun ve zaman içerisinde geçirdiği değişimlerin tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır. Peyzajdaki değişim üzerine birçok çalışma yapılmakla beraber aslında değişim üzerindeki ilk çalışmalar coğrafya tarihçileri tarafından yapılmıştır² (Barker, 2003). Bunu takiben çevre tarihçileri, ekolojistler, peyzaj ekolojistleri ve küresel ölçekte değişim üzerine çalışan araştırmacılar bu konu üzerine çalışmalar başlatmışlardır. Bu çalışmalardan bir kısmı değişimin sonuçları üzerine odaklanırken (Foster & Motzkin, 2003; Tağıl, 2006) diğer bir kısmı ise değişime neden olan etkenler üzerine odaklanmaktadır (Bürği, Straub, Gimmi, & Salzman, 2010; Bürği & Turner, 2002a). Diğer yandan farklı disiplinlerin odak noktaları da değişmektedir. Özellikle ekolojist ve peyzaj ekolojistler değişimin habitat, flora, fauna ve tarımsal peyzaj üzerindeki etkilerini sorgularken (Foster & Motzkin, 2003; Ojala & Louekari, 2002; Saunders & Briggs, 2002) küresel ölçekte yapılan araştırmalar (Melnick, 2014), değişimin bölge iklimi veya karbon salınımı üzerindeki etkilerini inceler. Kültürel peyzaj üzerindeki değişimlerin tespiti için yapılan çalışmalar ise farklı yöntem ve teknikler ile konuyu ele almaktadır. Bu çalışmalardan bazılarında peyzaj karakterizasyonu odaklı kantitatif yöntemler (Fairclough, Lambrick, & Hopkins, 2002; Herring, 1998) kullanılırken, bazı çalışmalarda peyzaj metrikleri (Rescia, Perez Corana, Arribas Urena, & Dower, 2012; Kaya Tanrıverdi, 2016) ve GIS temelli (Korgavuş, 2014) kantitatif yöntemler kullanılmaktadır. Ayrıca kültürel peyzajda algı boyutunun da bulunmasından dolayı kalitatif yöntemler de (Nüsser, 2001a; Röhring & Gailing, 2012) sıklıkla kullanılmaktadır.

Bu kapsamda makalenin amacı; değişimin yönetilmesi gereken bir faktör olduğu kabulüyle, çalışma alanı olarak seçilen Bursa

1 Günümüzde Milli Park, Sit alanı vb koruma statüleri ile doğal, kültürel ve arkeolojik alanlar kesin sınırlar ile çevresinden koparılmış alanlar olarak yasal mevzuat çerçevesinde “koruma” çalışması özellikle ülkemizde halen korumanın birincil görüşünü oluşturmaktadır.

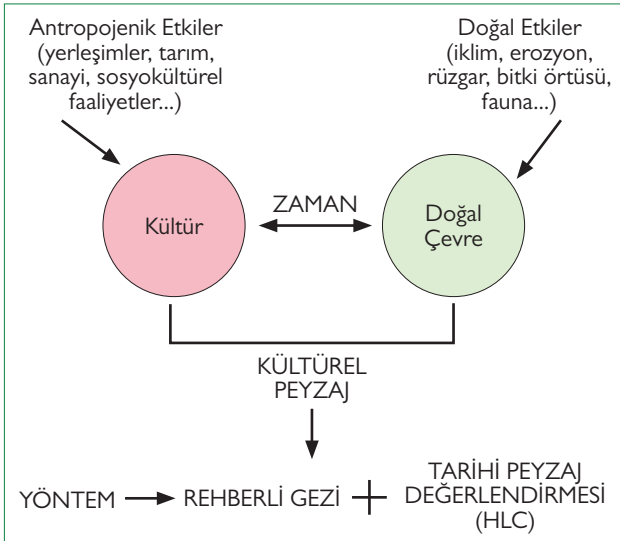
2 Barker(2003)’ün “Geography and History Bridging the Divide” adlı eseri Peyzajdaki değişimi coğrafya-tarih ekseninde bütünsel bir yaklaşımla aktarmıştır

İznik ilçesinin kültürel peyzaj kavramı çerçevesinde değerlendirilmesi, değişimlerin niteliksel ve niceliksel olmak üzere iki farklı metodoloji ile tespit edilmesidir. Bu amaçla kültürel peyzajdaki değişimlerin niceliksel ölçümü Tarihi Peyzaj Değerlendirmesinde (Historic Landscape Characterisation (HLC)) kullanılan sınıflandırma sistemi ile belirlenirken; niteliksel değerlendirme Rehberli gezi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir (Şekil 1). Bu makale, 2015-06 numaralı "Kent Morfolojisindeki Değişimin Saptanmasında Farklı Metodoloji Arayışı : Bursa İznik Örneği" başlıklı MSGSU Bilimsel Araştırma projesi kapsamında ve ilgili projenin verileriyle hazırlanan "Kültürel Peyzaj Alanlarının Korunması ve Sürdürülebilirliği: İznik Kenti Örneği" MSGSU bitirme ödevi çalışmasından faydalanılmıştır.

İznik: Çok Katmanlı Tarihi Kent Peyzajı

İznik, zengin bir köklü geçmişe sahip olmanın yanı sıra doğal değerleriyle de oldukça ön plana çıkan bir kenttir. Bu açıdan kültürel peyzajın temel unsurlarını oluşturan doğa ve kültür birlikteliğinin zaman içerisinde geçirdiği değişimin ortaya konulabileceği bir kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda çalışma alanı olarak İznik kenti seçilmiştir.

İznik kenti, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın yapmış olduğu başvuru neticesinde, 15 Nisan 2014 tarihinde "UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi"ne kabul edilmiştir. Bununla birlikte Bursa Büyükşehir Belediyesi ile İznik Belediyesi arasında İznik Yönetim Planı ve UNESCO Dünya Miras Listesi Başvuru Çalışmalarının Yürütülmesine İlişkin Protokol imzalamıştır. İznik'in, UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi'nde yer almasını sağlayan üstün evrensel değer kriterleri ise aşağıdaki maddelerde kısaca açıklanmaktadır:³

Şekil 1. Çalışmanın kurgusu.

3 İznik UNESCO Özgünlük ve Üstünlük Değer Gereçesi: <http://whc.unesco.org/en/tentativelists/5900/> adresinden yararlanılarak düzenlenmiştir.

4 Bkz. <http://basin.kulturturizm.gov.tr/TR,45529/unesco-dunya-miras-listesine-secilme-kriterleri.html> UNESCO Miras Listesine Seçilme Kriterleri. 12.04.2017.

5 Bu kapsamda Bursa Büyükşehir Belediyesi'nde yetkili kişilerden, yapılan çalışmalar hakkında bilgiler alınmıştır.

(ii) İznik; yapım tekniği ve desenleri ile ünlü, dünyanın birçok önemli yapısında hala izleri görülebilen çini ve seramikleri ile adını dünyaya duyurmuştur.

(iii) İznik; Helen, Roma, başkentliğini yaptığı Bizans, Selçuklu, Osmanlı dönemlerine ait mimari anıtları, etnografik zenginlikleri ve arkeolojik alanları ile tarihe tanıklık etmeye devam eden dünya mirası bir kenttir.

- Bütünlüğü günümüze kadar korunmuş, dört abidevi kapılı şehir surlarından oluşmaktadır.
- Hacı Özbek Cami, İznik'te 1333 yılına kadar uzanan en eski Osmanlı camisidir.
- Süleyman Paşa Medresesi, 14. yüzyılın ilk yarısında İznik'te yapılan Osmanlı medreselerinin ilk örneklerinden biridir.
- Ters T şekilli bir planla inşa edilen ilk çorba mutfağı olarak bilinen Nilüfer Hatun Çorbası Mutfağı, erken Osmanlı mimarisinin bir örneğidir.

(v) İznik, aynı adı taşıyan gölün kıyısında, birçok doğal güzelliği barındıran verimli topraklarda kurulmuştur. Bu üretken topraklardan yaratılan gelir kaynağı, yalnızca insan yerleşimi için ve farklı kültürler tarafından bir başkent olarak seçilmesinde değil, aynı zamanda yüzyıllar boyunca tarihi ve doğal değerinin korunması için önemli bir rol oynamıştır.

(vi) Dünya tarihi bakımından önem taşıyan imparatorluk kültürünün oluşumu, Hıristiyanlık dini yaşamını şekillendiren konsillerde alınan kararlar, Türklerin batıya göçü, Türk İslam sanatı, mimarisi, kültürü ve tasavvuf kökenli eğitim sisteminin altyapısının oluşumu gibi bugün hala etkisi devam eden birçok tarihi olayın düğüm yeridir.

Belirtilen maddelerde de görüldüğü gibi İznik, UNESCO'nun belirlemiş olduğu dünya miras kriterlerinden⁴ (ii), (iii), (v) ve (vi). maddeler esas alınarak Geçici Liste'ye kabul edilmiştir. Günümüzde, İznik "UNESCO Dünya Miras Geçici Listesi"nde yer almaktadır ve yönetim planı sınırlarının belirlenmesine yönelik yapılan çalışmalar devam etmektedir. Çalışmada İznik için belirlenmesi düşünülen⁵ yönetim planı sınırları esas alınarak çalışma alanı sınırları oluşturulmuş, bu sınırlar içindeki kültürel peyzaj değerleri ortaya konarak kültürel peyzajın değişimi tespit edilmiştir (Tablo 2).

Kent, 1998 yılında, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Bursa Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulunca " Tarihi Kentsel Sit Alanı" olarak ilan edilmiştir. Buna ek olarak kentte ayrıca, 1. 2. 3. derece arkeolojik sit ve 2. derece doğal sit alanı ile 35 adet anıt eser, 37 adet sivil mimari yapı ve 35 adet anıt ağaç bulunmaktadır (KAİP, 2006; Nuhoğlu Altun, 1998).

Bu kapsamda kenttin sahip olduğu tarihsel, kültürel değerler ve doğal çevrenin uyumlu birlikteliği kültürel peyzaj değerlerinin belirlenmesinde belirleyicidir. Özellikle doğal çevre unsur-

Tablo 2. İznik kültürel peyzaj değerleri

Doğal çevre	Kültürel miras	
	Somut kültürel miras	Somut olmayan kültürel miras
İznik gölü*	Kültür varlıkları*	İznik çinisi*
Tarım alanları*	Sivil mimari örnekleri	İznik konsili*
Zeytinlikler		Geleneksel festivaller
Bağ bahçe		

* ile belirtilen değerler Dünya miras listesine sunulan dökümanlarda yer alan miras değerleridir.

ları, İznik kentinin kültürel peyzajının şekillenmesinde oldukça önemli rol üstlenmiştir. Topografya, jeoloji, toprak, hidroloji, iklim gibi doğal çevre katmanlarının kentte uygun bir ortam yaratması kentin geçmişten bugüne kadar yerleşim yeri olarak seçilmesinde etkili olmuştur. Bu da kentte farklı kültürlerin yaşamasına olanak sağlamış ve özellikle somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerinin biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır.

İznik kentinin tarihsel süreç içindeki gelişimi incelendiğinde; İznik yöresinde tarih öncesine ulaşan sit'ler bulunmakla beraber, bugünkü İznik birçok Anadolu kenti gibi Helenistik çağ'da mevcut bir eski sit üzerine İÖ. 316'da Antigones Monophthalmos tarafından Antigoneia adıyla kurulmuştur. Lysimakhos zamanında da kentin adı, karısına izafeten Nikaia olarak değiştirilmiştir (Kuban, 2001, s. 237).

Roma ve Bizans dönemlerinde önemli bir dini merkez olan kent, 20 Mayıs 325'te Hıristiyanlar arasında çıkan anlaşmazlıkların çözüm önerilerinin konuşulduğu büyük bir toplantıya, Birinci Konsil'e, ev sahipliği yapmıştır. İmparator Constantinus'un da katıldığı toplantıda Hıristiyanlıkla ilgili yortu günleri ve Nikéa Kanunları adı ile bilinen 20 maddelik metin kabul edilmiş. 787 yılında İznik Ayasofya'sında bu kez, VII. Konsil toplanmıştır (Yalduz, 2003, s.280). 1331 yılında ise Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine geçen İznik, Osmanlı idaresinde sanat, ticaret ve kültür merkezi olmuştur. Orhan Gazi Medresesi'nde dönemin ünlü isimleri talebelere ders vermiş, Davud-u Kayseri, Ebul Fadıl Musa, Eşrefoğlu Abdullah Rumi gibi ünlü tasavvufkar çeşitli eserler ortaya koymuştur. Osmanlı döneminin ilk camisi, medresesi ve imareti de İznik'te inşa edilmiştir. 15. ve 16. yüzyıllarda İznik bir sanat merkezi olmuş, dünyaca ünlü çini ve seramikler kentte üretilmiştir (Satır, 2008). Bu çerçevede geçmişten bugüne kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan bu çok katmanlı tarihi kent, günümüzde hala Helen, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı dönemlerine ait mimari anıtları, etnografik zenginlikleri ve arkeolojik alanları ile tarihe tanıklık etmeye devam etmektedir (İnalçık, Işıl, & Oktay, 2004). Tarihsel süreç içerisinde kentte

medeniyet kurmuş farklı kültürlerin doğayı şekillendirmeleri ile oluşan bu kültürel değerler; doğal çevre değerleriyle bütünlük içerisinde gelişmiş ve kent peyzajını oluşturmuştur. Günümüzde bu değerlerin bir bütünlük içerisinde tarihi kentte varlığını sürdürmesi, kentin önemli bir kültürel peyzaj olduğunun da göstergesidir.

Kültürel Peyzajın Değişiminin Tespitinde Farklı Metodolojiler

Kültürel peyzajlar; kültür ve doğanın etkileşimi sonucu oluşmasından dolayı, bu alanlara ilişkin bilgiler tarihi kayıt ve mevcut peyzaj olmak üzere iki temel kaynaktan üretilmektedir (Buckle, 2002). Bu iki temel kaynağı kullanarak bu alanlardaki değişimin belirlenmesi için farklı birçok yöntem kullanılmaktadır (Bürge vd., 2010; Bürge & Turner, 2002b; Dyson & Hons, 2003; Fairclough vd., 2002; Herring, 1998; Nüsser, 2001b; Rescia vd., 2012; Röhring & Gailing, 2012). Aslında kültürel peyzajı anlamak ve değerlendirmek için yapılan bu yöntemlerden, peyzajın ayırt edici karakterinin anlaşılması öne çıkmaktadır (Selman, 2006). Bu bakımdan kültürel peyzaj konusunda kullanılan yöntemler içinden Tarihi Peyzaj Değerlendirmesi, tarihi peyzajların değişiminin yönetilmesi konusunda son yıllarda sıklıkla kullanılan bir yöntemdir (Clark vd., 2004). İlk olarak 1994 yılında güney batı İngiltere bölgesindeki Cornwall için hazırlanan (Herring, 1998) tarihi peyzaj değerlendirmesi, daha sonra İngiltere başta olmak üzere birçok ülkede kullanılmaya başlanmıştır (Aldred & Fairclough, 2003). 2000 yılında Avrupa Peyzaj sözleşmesinin imzalanması ile birlikte, birlik içindeki ülkelerin kendi peyzajlarını tanımlama, planlama ve koruma konusu ile birlikte yaygınlaşmıştır (Fairclough & Herring, 2016). Tarihi peyzaj değerlendirmesinin asıl sorusu dinamik yapıdaki peyzajın nasıl korunup yönetileceğidir. Özellikle tarihi peyzajı muhafaza hedefli çizilen "kırmızı çizgiler" aslında çizgi dışındaki alanları deşersizleştirme riski taşımaktadır (Clark vd., 2004, s.2). Bu kapsamda, peyzajın tarihsel derinliğinin belirlendiği pratik ve kapsamlı bir yöntem olarak Tarihi Peyzaj Değerlendirmesi geliştirilmiştir (Clark vd., 2004). Tarihi Peyzaj Değerlendirmesi (HLC), Peyzaj Karakter Değerlendirmesine (LCA) dayanmakla beraber daha çok arazi örtüsü ve insan doğa arasındaki etkileşime odaklanmakta ve özellikle peyzaj karakter değerlendirmesindeki tarihi boyuttaki açıklığı kapatmaktadır (Dyson & Hons, 2003; Fairclough & Herring, 2016; Swanwick, 2002).

Yöntem, özellikle kültürel peyzaj mirasının tanımlanması ve değerlendirilmesi gerekliliği üzerine odaklanmakta ve coğrafya, tarih ve geleneksel değerlerin peyzaj üzerindeki etkilerini araştırmaktadır (Swanwick, 2002). Geleneksel koruma anlayışındaki; tarihi değeri yüksek alanları (tek anıtsal yapı, sit alanı vb) çevresinden izole edilerek "muhafaza" etme geleneğinden açık bir biçimde ayrılmaktadır (May, 2015). Anıt bazında muhafazanın getirdiği seçici koruma anlayışı yerine bütün bir

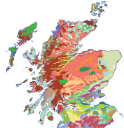

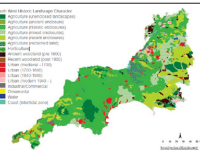
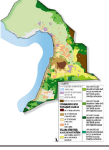
peyzajın korunması aslında tarihi dokunun ve zaman derinliği gibi tarihsel boyutlarının çok daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamaktadır (Lake, 2007). Bu bakımdan planlama, koruma ve yönetim gibi araçların uygulanmasından önce tarihi peyzaj değerlendirmesinin uygulanması, tarihi peyzajın anlaşılmasına olanak sağlayarak temel bir altlık oluşturmaktadır (English Heritage and Home Communities Agency, 2009).

Çalışma kapsamında The Heritage Council (2013), The Countryside Agency (2002) başta olmak üzere farklı kurumlarca yapılan tarihi peyzaj değerlendirmesi örnekleri incelenmiştir. İncelenen çalışmalarda tarihi çevrede gözlenen değişimler özellikle peyzaj ölçeğinde tespit edilmeye çalışılmaktadır. Tespitlerin sonucunda ise tarihi çevrenin evrim süreci açıklanarak gelecekte de korunmasını sağlayacak öneriler ve projeler geliştirilmektedir (Swanwick, 2002). Farklı mekansal ölçeklerde olan bu örnek projelerde çalışma alanına ilişkin farklı tematik haritalar başta olmak üzere (toprak, jeoloji vb), alana ilişkin tarihi haritalar ve hava fotoğrafları kullanılarak sınıflandırma işlemleri yapılmıştır. Genel olarak sınıflandırma türleri alanın sahip olduğu tarihsel zenginlikle orantılı olarak belirlenmiş ve

dönemlere ayrılmıştır (yerleşimler, orman alanları, sanayi alanları, askeri alan, rekreasyon alanları, meyve bahçeleri, tarım alanları ve su ögeleri vb.) Yöntemin esnek yapısından dolayı çalışma alanın sahip olduğu özelliklere göre değişen bu sınıflandırma sistemi dikkate alınarak farklı kriterler oluşturulabilmektedir.

Çalışma kapsamında araştırma alanı ölçeğiyle ilişkili 5 adet örnek, değişimin tespiti için ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda her bir projede kullanılan sınıflandırma sistemleri belirlenmiştir (Şekil 2). Bu proje örneklerinde genel itibarıyla doğal çevre özellikleri (ormanlık alanlar, tarım, bağ bahçe, su ögeleri vb), somut kültürel mirasa ilişkin yapıları çevre özellikleri (yerleşimler, sanayi alanları vb), tarihsel dönemleme ile sınıflandırılmıştır.

Çalışma kapsamında ele alınan İznik kenti antik bir kökene sahip olması ve geçmişten bugüne kadar kır ile doğrudan ilişkisi içinde olması bakımından, kültürel peyzajın tarihsel değişimin tespiti açısından tarihi peyzaj değerlendirmesi yönteminin kullanılabileceği ideal bir kenttir. Bu kapsamda İznik kenti

Proje adı	Yıl	Sınıflandırmada kullanılan temel kriterler	Proje paftalarından örnekler
Landscape Character Assessment Guidance for England and Scotland	2002	Dağlar, yaylalar, ovalar, ormanlık alanlar.	
The Historic Character of Northamptonshire 2	2004	Çiftlikler (19. yy öncesi ve sonrası), modern araziler, parçalanmış araziler, ormanlık alanlar.	
Staffordshire Historic Landscape Characterisation	2004	Geliştirilmemiş arazi, ormanlık alanlar, endüstri ve maden çıkarma alanları, yerleşimler.	
Historic Land-use Assessment Glossary of Land-use Types	2012	Tarım ve yerleşimler, inşa alanı, kırsal yerleşimler, ormanlık alanlar, arkeolojik alanlar.	
South West Historic Landscape Assessment	2013	Tarım (eskiden beri korunan alanlar...), ormanlık alanlar (eski ormanlık alanlar...), yerleşimler (ortaçağ 1700, 1700-1840, 1840-1940, modern 1940), sanayi.	
Kültürel Peyzajların Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimlerinin Tespiti: Bursa İznik Örneği	2017	Zeytinlikler, bağ ve bahçeler, tarım alanları, doğal açık alanlar, orman alanı, yerleşimler (20. yy. başları, 20. yy. ortaları, 20. yy. sonları ve 21. yy.)	

Şekil 2. Çalışma kapsamında incelenen projelerin sınıflandırma kriterleri.

bağlamında, kültürel peyzajın tarihsel değişiminin nicel olarak ölçümünde bu yöntemdeki sınıflandırma sistemi kullanılmıştır. Çalışma alanının tarihsel özellikleri ve araştırma kapsamında elde edilen veriler dikkate alınarak doğal çevre ve somut kültürel miras (yapay çevre) olmak üzere temelde iki sınıflandırma yapılmıştır. Doğal çevre daha sonra, tarım alanları, bağ-bahçe, zeytinlikler ve orman alanları olmak üzere dört alt sınıfla detaylandırılmıştır. Bu sınıflandırma için İznik için yapılan literatür ve arşiv taraması ile elde edilen bilgiler ve 1839 yılına ait harita yanında Harita Genel Komutanlığı'ndan elde edilen 1943, 1953, 1963, 1973, 1997 ve 2011 yıllarına ait hava fotoğrafları ile 2016 yılına ait Google Earth görüntüsü kullanılmıştır. Raster formattaki hava fotoğrafları ilk etapta Google Earth programındaki coğrafi koordinatlar ile Global Mapper programı kullanılarak WGS_1984 koordinat sisteminde koordinatlandırılmıştır. Daha sonra yukarıda belirtilen sınıflandırma sistemine göre ekran sayısallaştırılması yapılarak tüm hava fotoğrafları ArcGIS 10.5 programına aktarılmıştır. Yöntem, İznik kentinin sahip olduğu kültürel peyzaj değerlerindeki değişimlerin neler olduğunun nicel olarak anlaşılmasına yönelik genel bir çerçeve sunmaktadır.

Çalışma kapsamında kullanılan bir diğer yöntem ise Rehberli gezi yöntemidir. Kişiler, yaşadıkları çevreye dair yükledikleri anlamdan hareketle değişimin birincil şahitleridir. Bu bakımdan gündelik yaşamın geçtiği mevcut kültürel peyzajdaki değişimin belirlenmesinde kişilerin algısı önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçla çalışma kapsamında İznik kentinin kültürel peyzajındaki değişimlerin belirlenmesinde yerel halkın algısındaki izleri tespit etmek amacıyla özellikle niteliksel veri ile mekansal ilişkinin güçlü bir biçimde kurulduğu rehberli gezi yöntemi (commented walk) kullanılmıştır.

Yöntemde, kent sakinlerinin rehberliğinde, onlara soru sorulmaksızın verilen üst başlık eşliğinde kenti gezdirmeleri beklenmektedir. Rehber kendi hikayesini aktarırken araştırmacı sadece kayıt alan kişidir. Thibaud (2001) tarafından teorileştirilen yöntem (parcours commentés, méthode des itinéraires); rehberin gezi sırasında ani bir hatırlamayla geçmişte olan anılarını şimdiye aktarmaktadır. Bu ani hatırlamalar kentteki somut yapılar (bina, cami, çeşme vb) vesilesi ile olabileceği gibi, somut olmayan değerlerin (festival, kültür vb) hatırlanması ile de

Şekil 3. Rehberli gezi rotalarından bazıları (Kap Yücel, Aksümer, & Seçer, 2016).

olabilmektedir. Burada rehberin duyguları, mekanla kurdukları ilişki, mekan algısı önem kazanmaktadır (Pettiteau, 2006). Yöntem ile bir yandan peyzajın değişimine dair o kentte yaşayan kişilerin deneyimleri ve anıları ile o alana dair yükledikleri anlam ortaya çıkarken, diğer yandan niceliksel yöntemlerden elde edilemeyen somut olmayan kültürel mirasdaki değişim tespit edilmiş olur.

Rehberli geziler sonucunda elde edilen bilgiler, rehberlerin kentte yaşadığı zaman aralığıyla sınırlı kalmasından dolayı, rehber seçiminde; kişilerin uzun yıllardır kentte yaşamalarına dikkat edilmektedir. Böylece kültürel peyzajdaki değişimin tespitinde rehberli gezilerden elde edilen bilgilerle tamamlanıp bir bütün oluşturması sağlanır.

Yöntem daha önce İzmir'in Selçuk ilçesinde kent morfolojindeki değişimin kentli algısı üzerindeki izlerinin belirlenmesi amacıyla (Yücel & Aksümer, 2015) kullanılmıştır. Ancak İznik'te yapılan bu çalışmada değişimin kentlilerin algısında bırakmış olduğu iz değil; değişimlerin tespiti kentlilerin algısından öğrenilmesi hedeflenmiştir.

Bu amaçla; 2016 yılında İznik'te yapılan saha çalışmasında toplam 28 tane rehberli gezi gerçekleştirilmiştir (Şekil 3). Rehberler kentte en az 20-30 yıldır yaşamakta olup, birbirine yakın sayıda erkek ve kadın katılımcıdan oluşmaktadır.⁶ Sahada yapılan rehberli geziler sırasında, rehberden, belirledikleri bir rota üzerinden kentte kendi tanıklık ettikleri değişimleri aktarmaları istenmiştir. Rehberler, rotalarını kendileri belirledikleri için görüşmelerin bir kısmı mekânsal olarak üst üste çakışmakla beraber gezilerin çalışma alanının tamamına eşit bir biçimde dağılmasına da dikkat edilmiştir. Bu amaçla rehberler farklı mahallelerden seçilmiştir. Rehberli gezi çalışması sırasında kaydı alınan tüm bilgiler (rota, fotoğraflar, anlatılar) Arc GIS'te oluşturulan veri tabanına eklenerek sayısallaştırılmıştır. Böylelikle özellikle rehberlerin kente dair vurguladıkları birçok mekânsal bilginin kullanılabilir hale getirilmesi ve bu bilgilerin çalışmanın niceliksel kısmı ile karşılaştırılabilir veriler haline dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Diğer yandan rehberlerin aktardıkları somut olmayan kültürel miras değerlerindeki değişimler de kısmen mekansallaştırılmıştır.

İznik Kentinin Kültürel Peyzaj Değerlerinin Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimi

Çalışma kapsamında kullanılan iki yöntem sonucunda elde edilen bilgiler ışığında, İznik kentinin kültürel peyzaj bağlamında geçirmiş olduğu değişimler; doğal çevre, somut kültürel miras ve somut olmayan kültürel miras olmak üzere 3 temel başlıkta toplanmıştır. Bu başlıkların belirlenmesinde kültürel peyzajlar için yönlendirici bir tanım ortaya koyan 2012 yılında çıkartılan UNESCO'nun Tavsiye Kararında belirtilen tarihi kentsel

peyzaj tanımı esas alınmıştır. Üç başlıktan doğal çevredeki değişimler ve somut olmayan kültürel mirasa yönelik değişimler temelde Tarihi Peyzaj Değerlendirmesinden elde edilen bulgular ve Rehberli gezi yönteminden elde edilen bulguların karşılaştırmalı olarak kullanımı ile elde edilmiştir. Somut olmayan kültürel mirasa dair değişimler ise rehberli gezi yönteminden tespit edilmiştir.

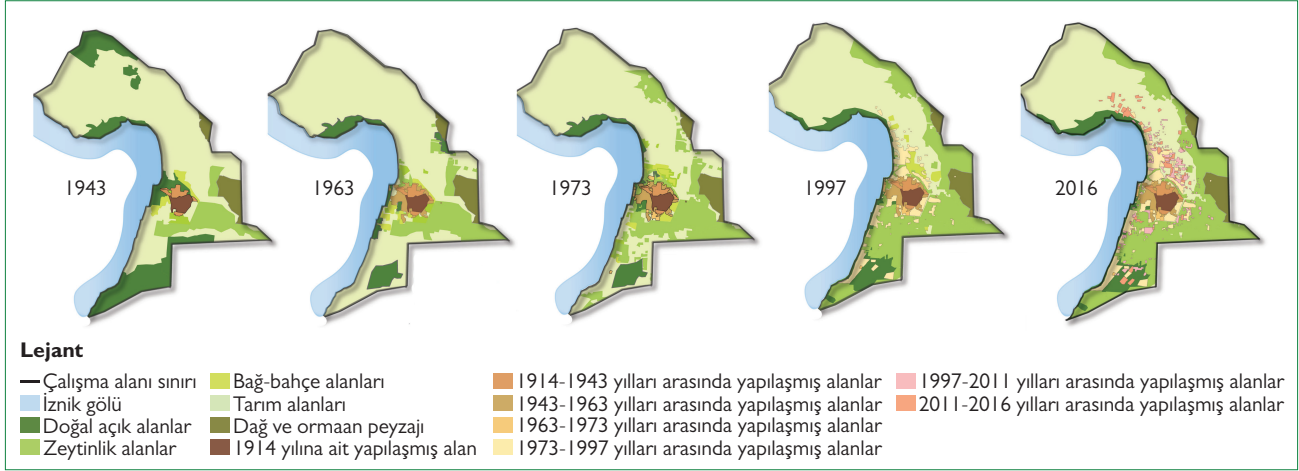
Doğal Çevrede Meydana Gelen Değişimler

Kentin sahip olduğu doğal değerler, İznik kentinin kültürel peyzajının şekillenmesinde etkili olmuştur. Kentin özellikle geçmişten bugüne kır ile güçlü bağlarının olduğu görülmüştür. Kentin içinde ve onu çevreleyen doğal çevre zaman içinde farklı kullanımlara dönüşmekle birlikte günümüzde kent halen kırsal karakterini korumakta ve onunla halen etkileşim içindedir. Kültürel peyzajı şekillendiren ve gelişmesini etkileyen bu önemli doğal değerlerden özellikle zeytinliklerin, tarım alanlarının, bağ ve bahçelerin ve doğal çayırılıkların; İznik kentinin kültürel peyzajını etkilediği araştırma kapsamında uygulanan iki yöntemle tespit edilmiştir. Bu kapsamda kültür ile doğanın çeşitli gelenekler yaratan etkileşiminin kentte uzun yıllardır uyum içerisinde bir bütünlük gösterdiği görülmüştür. Yapılan çalışmada kentin kültürel peyzajının biçimlenmesinde büyük önem taşıyan bu doğal çevrenin değişimi zeytinlik, bağ ve bahçe, orman alanları, tarım alanları, doğal açık alanlar olmak üzere beş başlık altında incelenmiştir. Belirlenen bu başlıklar alana ait 20.yy öncesi verilere sahip olunmamasından dolayı 5 dönem (1943,1963,1973,1997 ve 2016) içinde ele alınmıştır (Şekil 4).

Çalışmada kentteki doğal çevre değerlerinin zaman içinde uğradığı değişimler tarihi peyzaj değerlendirmesi ile nicel olarak tespit edilmiştir. Bu değişimin bir kısmı doğal çevrenin tamamen yapılaşmış çevreye dönüşümü biçiminde olurken diğer bir kısmı ise işlevsel değişimi şeklinde olmuştur. Özellikle yapılaşmış alanların giderek artışı doğal alanlar üzerinde yoğun bir baskı yaratmakta ve bu alanları tehdit etmektedir. Bu kapsamda çalışma sınırları içindeki yapılaşmış alan 1943-2016 yılları arasında yaklaşık 8 katlık bir artış göstermiştir. Buna ek olarak, tarihsel süreçte zeytinlik alanlarda yaklaşık 5 katlık bir artış belirlenmiştir. Zeytinlik alanlarındaki bu artışın özellikle bağ bahçe ve tarım alanlarının zeytinliğe dönüşmesi ile gerçekleştiği saptanmıştır. Çalışma alanındaki yapılaşmış alan ve zeytinlik alanlardaki bu artışa karşın, bağ bahçe, tarım alanları ve doğal açık alanların zaman içindeki alansal büyüklükleri azalmıştır (Tablo 3).

Tarihi peyzaj değerlendirilmesinden elde edilen bu nicel tespitlerin yanı sıra çalışmada kullanılan rehberli gezi yöntemi ile değişimin algıdaki izleri ve kültürel peyzaja etkileri belirlenmiştir. Bu kapsamda rehberlerin doğal çevrenin değişimine

6 Çalışma kapsamında görüşme yapılan rehberlerin kimlik bilgileri özel hayatın gizliliği nedeniyle değiştirilmiştir.

Şekil 4. Tarihi Peyzaj Değerlendirmesi- Doğal Çevrenin Değişimi (Salt, 2017).

yönelik anlatımlarının belleklerinde yer eden anılarından hareketle aktardıkları görülmüştür. Özellikle kent içindeki bahçelerin değişimine vurgu yaptıkları ve bu alanlara dair geçmişle bağ kurdukları görülmüştür (Şekil 5, 6, 7).

“Bizim evimiz bahçeliydi, etrafı hep evdi. Annemlerle ilk geldiğimiz evin etrafı hep dutluktu, sonradan doldu oraları.” (Ayşe Hanım).

“Burası boydan boya nar bahçesiydi.” (Ahmet Bey).

Rehberlerin vurguladıkları bir diğer doğal unsur ise zeytin bahçeleridir. Görüşmelerde özellikle zeytinliğin İznik’in kültürü ile nasıl bütünleştiği vurgulanırken, diğer yandan zaman içinde doğal çevrenin nasıl şekillendiği ve insanların bu doğal çevre üzerinden hangi ekonomik faaliyetleri yaptığı belirtilmiştir. Bir dönemin gündelik yaşamında önemli bir konuma sahip bağ-bahçeciliğin de zaman içinde zeytinliğe dönüşmesi ve bunun da zaman içinde yerini farklı bir tarımsal üretime geçtiği vurgulanmış, bu değişimlerin her birinin ise somut olmayan kültürel miras değerlerine yansıdığı görülmüştür.

“Burası zeytin bahçesiydi onu söyleyeyim size. Görmüş olduğunuz evin olduğu yerler, taşların olduğu yerlerde hep zeytin ağaçları vardı. Çıkan taşlar var ya oralar hep zeytin bahçesiydi.” (Yusuf Bey).

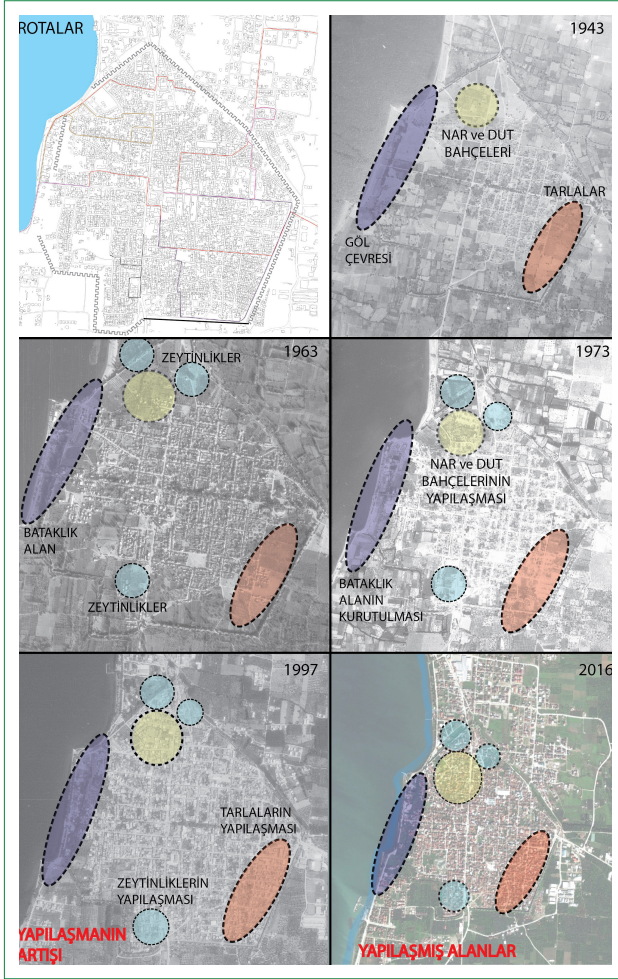
“Biz de bir de zeytin ağırlıklı bir tarım var. Kasım ayları özellikle yoğun oluyor. Bundan otuz kırk sene önce buralar hep üzüm bağlarıymış. Çiftçi zeytini yapar, onun yanına yazın ara geçim kaynağı olarak sebze olarak domates, biber, patlıcan diker. O dönem mesela kiraz, şeftali vardı. Mesela bu dönem kivi çok revaçta. Her yeri kivi arazisi yapıyorlar, geliri yüksek olduğu için. Zeytin ağacı uzun solukludur, üzüm bağları o kadar dayanmıyor. Bağlar sökülüş verimini kaybettiği için” (Zeki Bey).

“Daha önce bağ ve bahçeydi burası. Daha sonra zeytin dikildi. Şimdi yine meyve dikmeyi düşünüyorlar. Çünkü zeytin çok getiri getirmiyor.” (Fatih Bey).

Doğal çevrenin kültürel peyzaj için sağladığı, biyolojik ve ekolojik alt yapının aslında, kültürel çevreyi de şekillendirici ve geliştirici bir etkiye sahip olduğu çalışma kapsamında ortaya konmuştur. İznik kenti özelinde doğal çevre unsurlarında niceliksel olarak yaşanan değişimlerin niteliksel olarak yansımaları da bu bağlamda rehberlerin aktarımlarıyla ifade edilmiştir. Bu kapsamda doğal çevre unsurları bağlamında kültürel peyzajdaki değişimin belirlenmesinde çalışmada kullanılan her iki yöntemin birbirlerini tamamladığı görülmüştür.

Tablo 3. Doğal çevrenin tarihsel süreç içerisindeki değişimi (%)

Doğal çevre (%)	1839	1943	1963	1973	1997	2016
Zeytinlik	-	8.43	14.2	23.41	42.22	43.9
Bağ bahçe	-	1.8	2.5	2.78	1.7	0
Tarım alanları	-	65.34	71.16	61.5	37.1	32.4
Orman alanları	-	4.03	4.03	4.03	4.03	4.03
Doğal açık alanlar	-	17.72	4	3.7	3.5	3
Yapılaşmış çevre (%)	1.5	2.28	4.11	4.58	11.45	16.67

Şekil 5. Çalışma alanındaki doğal çevreye dair değişimler.

Somut Kültürel Mirastaki Değişimler

İznik'in çok katmanlı tarihi yapısı ve sahip olduğu zengin kültürel özellikleri günümüz kültürel peyzajında hala kendini göstermektedir. Kentin sahip olduğu grid plan Helenistik çağdan beri korunmaktadır. Bizans ve Osmanlı dönemine ait birçok

tarihi eserler günümüzde halen varlığını koruyarak kentin peyzajının oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Bununla birlikte "Geleneksel İznik Evleri" nden bazıları ise sur içinde hala varlığını sürdürmektedir.

Çalışma kapsamında kentin somut kültürel mirasın değişimi iki kategoride ele alınmıştır. Bunlar kentin konumlandığı coğrafya içinde yaratmış olduğu peyzajın zaman içindeki değişimi ve somut kültürel miras öğelerine dair değişimlerdir.

Kentin yapılaşmış çevresine dair değişim 6 dönemde incelenmiştir (19. yy. öncesi, 19. yy., 20. yy. başı, 20. yy. ortası, 20. yy. sonu ve 21. yy.). Bu dönemler içinde yapılaşmış alan miktarı zamanla sur içindeki yoğunluğunu artırarak sur dışındaki doğal peyzaja doğru yayılmıştır. 1839-2016 yılları arasında kent alsal olarak yaklaşık 11 kat büyümüştür. Ancak kentteki yapılaşmış çevreye dair en önemli kırılma noktası 1973 ile 1997 yılları arasında yaşanmıştır. Kent bu dönem içinde alsal olarak 3 kat büyümüştür (Tablo 4, Şekil 8). Kent yine bu dönem içinde sur dışına doğru yayılmaya başlamış ve ikincil konut alanlarının göl çevresinde konumlandığı tespit edilmiştir.

Yapılı çevrede yaşanan bu değişimler, rehberler tarafından sur dışındaki çeper yerleşimler üzerinden, Toki konutları, ikinci konutlar ve kooperatiflerin kurulmasına ilişkin bilgilerle aktarılmıştır. Özellikle kentin sur dışına doğru gelişme göstermesi ile birlikte gündelik yaşam deneyimlerinin de bu yöne doğru geliştiği görülür. Kentin yapılı çevresinde yaşanan bu değişim ise rehberlerin belleklerinde yer ederken bir yandan da bu değişimi neden sonuç ilişkisi içinde aktardıkları görülmüştür.

"1970'li yıllardan önce buranın batı kısmında doğru düzgün bir yapılaşma yoktu. Göl kültürü de yoktu. 70'li yıllardan itibaren gelişti." (Kerim Bey)."

"İznik'in içi imar konusunda yetersiz kalınca bu bölgeler imara açıldı. Buralar hep boş tarlaydı. '90'lı yıllardan sonra dolmaya başladı. Belediyeler eskiden büyükşehirlerle bağlı oldukları

Şekil 6. Geçmişte tarla olan alanların günümüzdeki durumu.

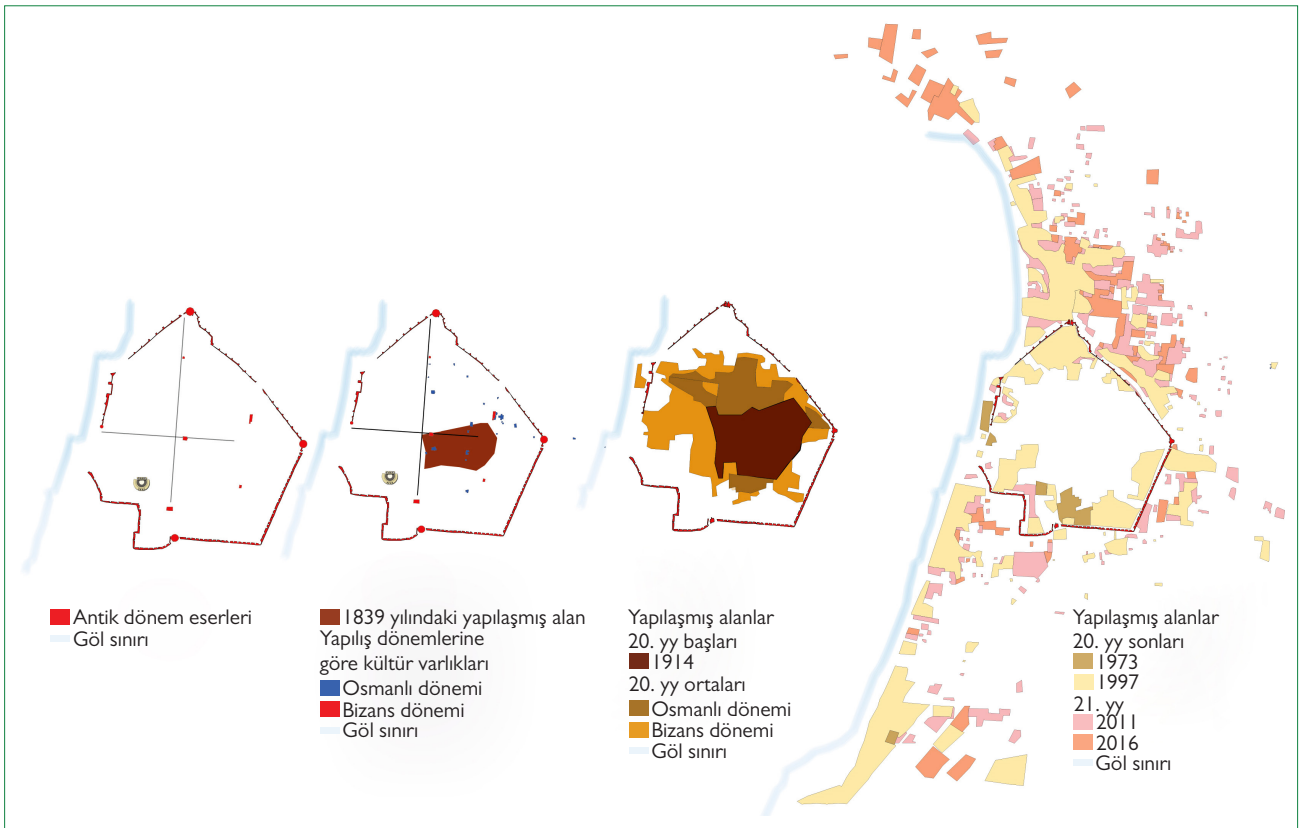

Şekil 7. Geçmişte zeytinlik olan alanların günümüzdeki durumu.

için kendi kararlarını kendi meclislerinden geçirip kararlarını verebiliyorlardı. '89-'91 o yıllarda olmadı lazım. Bu bölgenin planları o yıllarda yapıldı. Buralar bomboş tarlaydı, kaleden dışarıda bir şey yoktu." (Hasan Bey).

Kentin yapılı çevresinde yaşamış olduğu değişimle birlikte kent içinde var olan somut kültürel miras değerlerinin de zaman içinde değişim gösterdiği belirlenmiştir. İznik kenti çok katmanlı tarihi bir kent olduğu için geçmişten bugüne kadar birçok tarihi esere ev sahipliği yapmıştır. Günümüzde bu eserlerden bazıları kent peyzajında varlığını sürdürmekte ve estetik değerini korumaktadır. Bazıları ise yapısal işlevsel açıdan birçok değişime maruz kalmıştır. Somut kültürel miras

değerlerinde yaşanan bu değişimler rehberli gezi yönteminde çıkan bilgiler ve yerinde yapılan incelemeler sonucunda belirlenmiştir (Tablo 5). Özellikle bu tür miras değerlerindeki değişimlerin kültürel peyzajın değişimini nasıl etkilediği Rehberli gezi yöntemi ile rahatlıkla ortaya konulmuştur. Gündelik yaşam ile arkeolojik ve tarihi eserlerin iç içe konumlandığı İznik kentinde somut miras değerlerinde yaşanan değişimlerin belleklerdeki yansımaları buna bağlı olarak çok net bir biçimde görülmüştür. Rehberler bu değerler ile çocukluklarını, anılarını ve yaşam deneyimlerini bir bütün olarak görmektedirler. Bu açıdan rehberler, miras değerlerinde yaşanan yapısal veya işlevsel değişimlerin kend gündelik yaşamlarını nasıl etkiledikleri veya bu değişimleri nasıl içselleştirdiklerini aktarmışlardır.

Şekil 8. İznik Kentinin yapısal çevre değişimi (Salt, 2017).

Tablo 4. Yapılı çevrenin 1839-2016 yılları arasındaki değişimi (Toplam çalışma alanı: 2017.2ha)

Yıllar	Hektar (ha)	Yüzde(%)
1839	30.3	1.5
1943	46.18	2.28
1963	82.91	4.11
1973	92.49	4.58
1997	231.16	11.45
2011	290.36	14.39
2016	336.32	16.67

Rehberler, anıtsal nitelikteki yapıların işlevsel değişimlerine ve tarihi yapıların geçirdiği restorasyon sürecine dair bilgiler aktarırken hoşnutluklarını veya hoşnutsuzluklarını da dile getirmişlerdir.

Rehberlerin en çok bahsettikleri somut kültürel miras öğeleri ise Ayasofya Cami, tarihi İznik Surları, hamamlar ve eski çeşmeler olmuştur. Sivil mimari açısından ise rehberler günümüzde hala varlığını sürdüren bazı “Geleneksel İznik Evleri” hakkında bilgiler vermişlerdir. Özellikle geçmişte kentte oldukça fazla bulunan kerpiç, bahçeli, mavi çivit boyalı İznik Evleri’nden sıklıkla bahsetmişlerdir.

“Benim hatırladığım yıllarda orası atıl durumdaydı, benim çocukluk yıllarımda atıl durumdaydı. Bahçesinde iki tane ulu çitlembik ağaçları vardı. Biz çocukken oynuyorduk oralarda. Sonra tabii devletimiz sağ olsun tamir etti orayı, düzeltti restore etti.” (Yücel Bey)

“İznik’in her tarafı 2 metre 3 metre dolmuş demiştik ya, bu savaştan depremlerden yıkıla yıkıla kademe kademe yükselmiş. 2000 yıllık orijinal roma yolu. İstanbul kapıdan Yenişehir kapıya kadar, lefke kapıdan göl kapıya kadar haç şeklinde iki ana yol. Burası hamamın restorasyon çalışmasında ortaya çıkınca sadece bu bölümü turizme açıldı. Nereyi kazsanız tarihi eserler çıkıyor İznik’te.” (İbrahim Bey)

“Eskiden bizim evlerimiz kerpiç evlerdi. Ve beyaz badana veya çividi boya. Ve her İznik evi bahçeliydi. Ama bahçeler evin önünde bulunmazdı, arkasında bulunurdu daha çok. Bu bahçelerde çeşit çeşit çiçekler vardı. Bu bahçelere girdiğin vakit müthiş bir koku kaplardı üzerini. Parfüm dökülmüş gibi, mis gibi kokardı. İznikli çok temizdi, o kerpiç evlerde pırıl pırıl yaşıyorlardı. Çiçeksiz ev yoktu. Her evlerin bahçelerinde hakiki İznikli nar ağacı vardır.” (Yücel Bey)

İznik kentindeki somut kültürel mirasa ilişkin değişimlerin hem büyük ölçekte kentin yapılaşmış çevresinde meydana geldiği hem de yapısal ölçekte olduğu görülmüştür. Özellikle yapısal ölçekteki değişimler çalışmanın niceliksel yöntemi ile belirlenmemiştir. Fakat çalışmada kullanılan Rehberli gezi yöntemi

Tablo 5. Somut kültürel miras öğelerinin değişimi

Somut kültürel miras öğeleri	Kullanılmayan yapılar	İşlevini sürdüren yapılar	İşlev değişikliği yapılmış yapılar
Surlar			X
Yeşil Cami		X	
İznik Müzesi			X
Halil Paşa Türbesi		X	
Böcek Ayazması	X		
Kilise Kalıntısı	X		
Roma Tiyatrosu	X		
Mahmuç Ç. Camii		X	
Süleyman P. Medresesi			X
Ayasofya Camii			X
Eşrefzade Camii		X	
I.Murat Hamamı			X
Bazilika	X		
Tarihi F. Hamamı		X	
İsmail Bey Hamamı	X		
Çeşmeler	X		
Geleneksel Sivil Mimari Örnekleri		X	

ile bu değişimlere dair ayrıntılar rehberler tarafından aktarılmıştır. Bu bilgiler kentte meydana gelen değişimlerin kültürel peyzaja nasıl yansıdığına tespit edilmesine katkı sağlamıştır.

Somut Olmayan Kültürel Mirasdaki Değişimler

Kültürel peyzajın bir diğer önemli bileşeni olan somut olmayan kültürel mirasın değişiminin belirlenmesinde rehberli gezilerden yararlanılmıştır. Bu değişimlerde rehberler daha çok geçmişte kentli için oldukça önemli olan fakat şimdi eskisi kadar değer görmeyen veya var olmayan unsurlardan bahsetmişlerdir. Bunlar festivaller, panayırlar, geleneksel düğünler, çinicilik veya kentte bir dönem iz bırakmış sinema kültürüdür. Bunlardan en sıklıkla bahsedilenlerden biri festivallerdir. Özellikle kentin kültüründe bir dönem önemli bir yer tutan bağ bahçeciliğinin bir yansıması olan üzüm festivalinin kentin kültüründe nasıl bir öneme sahip olduğu ve yaşanan değişimin kentlileri nasıl etkilediği aktarılmıştır. Aynı şekilde geçmişte önemli bir iz bırakan sinema kültürünün giderek kaybolması ve sinemaların kapanması sıklıkla dile getirilmiştir. Ayrıca geçmişteki geleneksel düğünlerden ve İznik’le bütünleşmiş çinicilikle ilgili bilgiler aktarmışlardır. Rehberlerin aktarmış oldukları bu bilgiler ışığında somut olmayan bu kültürel miras değerlerinin günümüzdeki durumu incelenmiştir (Tablo 6).

Kentliler için oldukça önemli olan somut olmayan kültürel miras değerlerinin büyük çoğunluğu (festivaller, panayırlar, sinema kültürü, düğünler...) günümüzde varlığını sürdürmediği görülmüştür. Rehberler özellikle bu miras değerlerinin eksikliğini geçmişe duydukları özlem duygusu ile dile getimişlerdir. Somut olmayan kültürel miras değerlerinin günümüzde sürdürülmemiş olması, rehberlerin kent mekanını ile kurdukları kişisel bağların zayıflamasına neden olmuştur.

“Birde üzüm bayramımız vardı. Gümüklü’den, Çamdibi’nden her köyün spor kulübü traktörler üzerinde geçiş yapar, üzümlelerini sergiler.” (İsmail Bey)

“Çini dükkanlarının hepsi on senelik falan. Ben vakıfta çalışıyordum işte. Ben 1997’de işe girdim. 1996’da kurulmuştu, bir yıllıktı. Onlardan sonra da diğer atölyeler açılmaya başlandı. Tekrardan İznik’teki çiniyi canlandıran onlar tekrardan.” (Feride Hanım)

Çalışmada Rehberli gezi yönteminin uygulanması özellikle Somut olmayan kültürel miras değerlerindeki değişimlerin belirlenmesinde ve bu değişimlere dair mekansal bilgilerin elde edilmesinde kullanılmıştır. Rehberler somut olmayan miras değerleri hakkında bilgiler verirken kent mekanıyla ilişki kurmuştur. Örneğin festivallerle ilgili olarak festivalin eskiden yapıldığı mekandan geçerken veya eskiden sinema olan ama artık kullanılmayan bir binanın önünden geçerken anlattıkları görülmüştür. Bu bakımdan çalışma alanında uygulanan Rehberli gezi yöntemiyle elde edilen niteliksel bilginin mekanla ilişkisinin kurulması çalışmanın ön plana çıkan sonuçlarından biridir.

Sonuç

Doğa ve insan arasındaki etkileşimin bir ürünü olan kültürel peyzajlar, son yıllarda hızlı ve köklü değişimler geçirmektedirler. Değişimin negatif etkilerini azaltmak için geliştirilen “muhafaza” temelli alansal koruma yaklaşımı ise artık yerini uluslararası platformlarda geliştirilen yönetim temelli yaklaşımlara bırakmaktadır. Özellikle yönetimin, kültürel peyzajın değerlerini korumak üzere değişime rehberlik etme fikri bu kapsamda ön plana çıkmaktadır (Unesco, 2009). Bu noktada değişimin tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır. Literatürde yapılan farklı yöntemlerle tespit çalışmalarında karşın bu çalışmada; Bursa İznik ilçesi özelinde hem niteliksel hem de niceliksel yöntemler bir arada kullanılarak kültürel peyzajdaki değişimler ortaya konmuştur.

Çalışma alanı olarak seçilen İznik kenti sahip olduğu çok katmanlı tarihi yapısı ve zengin doğal özelliklerinin birlikteliğinin ortaya koyduğu özgün yapısıyla tarihsel süreçte geçirdiği farklı değişimlerle biçimlenmiş bir kültürel peyzajdır. Özellikle kentteki görünür biçimdeki doğal çevre, somut kültürel miras değerleri ve bunların etrafında geçen gündelik hayat, kültürel peyzajın biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Bu kapsamda araştırmanın ilk kısmında niceliksel olarak Tarihi peyzaj değerlendirmesinin yöntemi kullanılarak çalışma alanının tarihsel süreçte değişimi sayısal olarak tespit edilmiştir. Tarihi peyzaj değerlendirmesi özellikle tarihsel olarak ön plana çıkan kentlerin yönetilmesinde son yıllarda sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Tekil anıtsal yapıların korunmasının yerine peyzajın bir bütün olarak ele alınarak korunması fikrinin ön plana çıktığı yöntemde, alanın sahip olduğu özellikler dikkate alınarak analiz edilmektedir. Bu kapsamda çalışma alanının sahip olduğu özellikler göz önünde bulundurularak, veriler analiz edilmiştir. Elde edilen bilgiler özellikle alanın zamansal olarak değişimini nicel olarak ortaya koymuştur.

Kültürel peyzajın şekillenmesinde etkili olan bir faktör de insandır. Bu açıdan çalışmada İznik kentinin kültürel peyzajının tarihsel süreç içerisindeki değişimleri incelenirken insan algısı-

Tablo 6. Somut olmayan kültürel miras değerlerinin değişimi

Somut olmayan kültürel miras	Varlığını sürdüremeyen değerler	Varlığını sürdüren değerler
Panayırlar		X
Üzüm festivali	X	
Sinema kültürü	X	
Geleneksel düğünler	X	
Çinicilik		X

na da yer verilmiştir. Buna bağlı olarak çalışmada niteliksel bir yöntem olarak rehberli gezi yöntemi kullanılmıştır. Bu sayede değişimin birincil şahidi olan ve kültürel peyzajı biçimlendiren en önemli faktör olan insanın algısından hareketle, kentin değişimi niteliksel açıdan tespit edilmiştir.

Çalışma kapsamında kültürel peyzajın değişimi; 2012 yılında çıkartılan UNESCO'nun "Tarihî Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı"nda belirtilen tanımların yönlendiriliciliğinde üç başlıkla tespit edilmiştir. Bunlar; doğal çevre, somut kültürel öğeler ve somut olmayan kültürel öğelerdir. Özellikle çalışmada farklı iki yöntemin kullanılması ile elde edilen bilgilerin birbirlerini tamamladığı ve ayrıtılandığı görülmüştür. Tarihi peyzaj değerlendirmesinin niceliksel yaklaşımına karşın rehberli gezi yöntemi ile değişimin neden, nasıl ve ne zaman olduğuna dair bilgi aktarımlarının çok net olduğu görülmüştür. Rehberlerin doğal ve yapıcı çevreye dair değişimleri detaylandırarak kendi yaşam deneyimleri üzerinden, kent için yapılmış planlar, sit kararları, üst ölçekli büyük projelere (Orhangazi köprüsü vb) referans vererek açıkladıkları görülmüştür. Buna ek olarak niceliksel çalışmadan elde edilemeyen kimi bilgilerin rehberli gezi yöntemi ile elde edildiği görülmüştür. Özellikle rehberler somut kültürel miras değerlerinin değişimine dair bilgilerinin çok net bir şekilde aktarılmıştır. Rehberler günlük yaşamları ile iç içe olan bu mekanları aslında hala hayatlarının bir parçası olarak görmektedirler. Tarihi özelliği yüksek olan bu mekanların restorasyonu, kullanım biçimindeki değişim, bu mekanlara eklenen veya yok olan yapılar vb. bilgilerin birçoğu rehberler tarafından aktarılmıştır. Ayrıca rehberler kentin çok katmanlı kültürel yapısını sadece bu yapılar ile değil, kentin grid yol sistemi, kentteki çınar ve selvi ağaçları, gölün suyunun kalitesine kadar kentin kültürel peyzajına yönelik bilgilerle aktarmışlardır.

Fiziksel görünüme dair bu bilgilerin yanında çalışmadaki diğer önemli bir bulgu ise somut olmayan kültürel mirasa dair bilgilerdir. Rehberli gezi yöntemi ile elde edilen veriler ile bu miras değerlerinin mekansal olarak tarihsel süreçte nasıl bir değişim geçirdiğini de ortaya konmuştur.

Yapılan çalışmada elde edilen bilgiler ışığında; doğal çevre, somut kültürel miras ve somut olmayan miras değerleri arasındaki etkileşimin zaman içinde azaldığı saptanmıştır. Özellikle sur içindeki doğal çevre unsurlarının zaman içinde dönüşümü ve bu dönüşümün orada yaşayanların günlük yaşamlarına nasıl yansıdığını net bir biçimde ifade etmişlerdir. İznik kentinin son zamanlarda kontrolsüz bir biçimde sur dışında yayılım göstermesi ve yapılaşmış alanların giderek artışı doğal çevre üzerine yoğun bir baskı yaratmaktadır. Bu da kentte geçmiş yıllardan beri devam eden tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Bununla birlikte kontrolsüz gelişmenin denetlenmemesi ve sur dışında sur içi dokusuyla uyumsuz yapılaşmanın sürdürülmesi sur içi ve sur dışı arasındaki ayırım ile doku uyumsuzluğunu artırmaktadır. Rehberli gezilerde de görüldüğü

gibi sur içinde yaşayan rehberler sur dışını İznik'ten bağımsız bir yer olarak görmektedir. Bu açıdan makale kapsamında elde edilen bulguların temel altlık olarak kullanılması ve kentin geleceğine dair kararlar alınırken dikkate alınması kentin özgün kültürel peyzaj değerlerinin sürdürülebilirliği açısından önem teşkil etmektedir. Somut kültürel miras değerlerinin zaman içinde değişimi ise rehberlerin bu değerler ile kurdukları ilişkilerin kısmen zayıflamasına neden olmaktadır. Fakat elde edilen bilgiler ışığında rehberlerin bu eserleri halen gündelik yaşamlarının bir parçası olarak gördükleri tespit edilmiştir. Bu açıdan yapılacak olan düzenlemelerle bu değerler ile kentli arasındaki ilişki güçlendirilmelidir. Bu sayede insan faktörünün olumlu etkisi kültürel peyzajın devamlılığına katkı sağlayabilir. Aynı zamanda bu durum somut olmayan miras değerleri içinde geçerlidir. Somut olmayan kültürel miras değerlerinde yaşanan değişimler ile birlikte kurulan ilişkilerin zaman içinde zayıfladığı tespit edilmiştir. Özellikle bağ bağıcılık gibi doğal çevre özelliklerinin ve bununla birebir ilişki içinde olduğu üzüm festivali gibi somut olmayan kültürel peyzaj değerlerinin zaman içinde yok olduğu ve bunun sonucunda doğa-kültür ve insan birliğinin zayıfladığı görülmektedir. Bu ilişkilerin zamansal olarak etkileşimindeki kopuşla birlikte aslında İznik kentinin sahip olduğu kültürel peyzajın karakterinin de zaman içinde zayıfladığı görülmüştür. Bu nedenle makale kapsamında tespit edilen ve geçmişten bugüne kadar kent için önemli olan Somut olmayan kültürel miras değerlerinin korunması ve yitirilen değerlerin canlandırılmasına yönelik çalışmaların yapılması sürdürülebilirlik açısından önemlidir.

Bu kapsamda kültürel peyzajdaki değişimin saptanmasında kullanılan farklı metodolojik yaklaşımların özellikle kültürel peyzaj değerleri yüksek kentlerin planlanması, korunması ve yönetimi aşamalarında bir araç olarak katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Aldred, O., & Fairclough, G. (2003). *Historic Landscape Characterisation Taking Stock of The Method*. London: English Heritage.
- Antrop, M. (2004). Landscape Change and The Urbanization Process in Europe. *Landscape and Urban Planning*, 67(1), 9–26. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(03\)00026-4](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(03)00026-4)
- Antrop, M. (2005). Why landscapes of The Past are Important for The Future. *Landscape and Urban Planning*, 70(1), 21–34. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2003.10.002>
- Aplin, G. (2007). World Heritage Cultural Landscapes. *International Journal of Heritage Studies*, 13(6), 427–446. <https://doi.org/10.1080/13527250701570515>
- Arı, Y. (2005). 20. yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Barker, A. H. (2003). *Geography and History Bridging The Divide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buckle, R. (2002). *Managing Cultural Landscape: A Case Study of Stirling Alberta (Master Tezi)*. University of Calgary.
- Bürgi, M., Straub, A., Gimmi, U., & Salzmänn, D. (2010). The Recent Landscape History of Limpach valley, Switzerland: Considering Three Empirical Hypotheses on Driving Forces of Landscape Change. *Landscape Ecology*, 25(2), 287–297. <https://doi.org/10.1007/s10980-009-9412-2>
- Bürgi, M., & Turner, M. G. (2002a). Factors and Processes Shaping Land Cover and Land Cover Changes Along the Wisconsin River. *Ecosystems*, 5(2), 184–201. <https://doi.org/10.1007/s10021-001-0064-6>
- Bürgi, M., & Turner, M. G. (2002b). Factors and Processes Shaping Land Cover and Land Cover Changes Along the Wisconsin River. *Ecosystems*, 5(2), 184–201. <https://doi.org/10.1007/s10021-001-0064-6>
- Clark, J., Darlington, J., & Fairclough, G. (2004). Using Historic Landscape Characterisation. *English Heritage & Lancashire Country Council*.
- Çetinkaya, G., & Uzun, O. (2014). *Peyzaj Planlama*. İstanbul: Birsen Yayınevi.
- Dyson, L., & Hons, B. B. A. (2003). Historic Landscape Assessment: The East of England Experience Paper Product to GIS Delivery. *Journal of GIS in Archaeology*, (1), 63–71.
- English Heritage and Home Communities Agency. (2009). *Capitalising On The Inherited landscape*. English Heritage and Homes Communities Agency.
- Fairclough, G. (2003). *Cultural Landscape, Sustainability and Living With Change*. İçinde Jeanne Marsé Tetonico and Frak Meteo (ed) *Managing chance: sustainable approaches to the conservation of the built environment proceedings* (ss. 23–47). Philadelphia: Getty Publications.
- Fairclough, G. (2006). *A New Landscape for Cultural Management Characterisation As A Management Tool*. İçinde *Landscape under pressure theory and practice of cultural heritage research and preservation* Ludomir R. Lozny (Ed) (ss. 55–75). Springer.
- Fairclough, G., & Herring, P. (2016). *Lens, Mirror, Window: Interactions Between Historic Landscape Characterisation and Landscape Character Assessment*. *Landscape Research*, 41(2), 186–198. <https://doi.org/10.1080/01426397.2015.1135318>
- Fairclough, G., Lambrick, G., & Hopkins, D. (2002). *Historic Landscape Characterisation in England and Hampshire Case Study*. İçinde *Europe's Cultural Landscape: Archaeologists and the Management of Change* Graham Fairclough, Stephen Rippon (ed) (ss. 69–83). *Europae Archaeologiae Consilium*.
- Farina, A. (2000). *Landscape Ecology In Action*. The Netherlands: Springer.
- Foster, D. R., & Motzkin, G. (2003). Interpreting and conserving the openland habitats of coastal New England: insights from landscape history. *Forest Ecology and Management*, 185(1), 127–150. [https://doi.org/10.1016/S0378-1127\(03\)00251-2](https://doi.org/10.1016/S0378-1127(03)00251-2)
- Herring, P. (1998). *Cornwall's Historic Landscape Presenting a Method of Historic Landscape Character Assessment*. Cornwall: Cornwall Country Council.
- İnalçık, H., Işıl, A., & Oktay, A. (2004). *Tarih Boyunca İznik*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Jacques, D. (1995). The Rise of Cultural Landscapes. *International Journal of Heritage Studies*, 1(2), 91–101. <https://doi.org/10.1080/13527259508722136>
- KAİP. (2006). İznik suriçi koruma amaçlı imar planı.
- Kap Yücel, S. D., Aksümer, G., & Seçer, S. (2016). *Kent Morfolojisindeki Değişimin Saptanmasında Farklı Metodoloji Arayışı: Bursa İznik Örneği*. MSGSU Bilimsel Araştırma Projesi.
- Kaya Tanrıverdi, A. (2016). *Kent Kimliği Oluşumunda Kültürel Peyzajın Rolü: Konuralp Örneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi)*. Düzce Üniversitesi, Fenbilimleri Enstitüsü.
- Korgavuş, B. (2014). *Rize Merkez İlçesi Kültürel Peyzaj Alanlarında Zaman-sal Değişimin Coğrafi Bilgi Sistemleri ile Belirlenmesi*. Artin Çoruh Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi, 15(2), 96–113.
- Kuban, D. (2001). *Türkiye'de Kentsel Koruma Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Lake, J. (2007). The English Pays: Approaches to Understanding and Characterising Landscapes and Places. *Landscapes*, 8(2), 28–39. <https://doi.org/10.1179/lan.2007.8.2.28>
- Lozny, L. R. (2006). *Landscape Under Pressure Theory and Practice of Cultural Heritage Research and Preservation*. New York: Springer.
- May, D. E. (2015). *Characterisation- Based Approaches And Historic Landscape Management İn England: An Overview*, 14(1), 1–6.
- Melnick, R. Z. (2014). *Cultural landscape and climate change protecting resources that matter in a future of uncertainty*. İçinde *New cultural landscapes* Maggie Roe and Ken Taylor (Ed) (ss. 223–241). Routledge.
- Mitchell, W. J. T. (1994). *Landscape and Power*. United State of America: University of Chicago.
- Nuhoglu Altun, N. (1998). *Kuruluşundan günümüze İznik'in yerleşim özellikleri*. *Coğrafya Dergisi*, (6), 345–367.
- Nüsser, M. (2001a). *Understanding Cultural Landscape Transformation: A Re-Photographic Survey İn Chitral, Eastern Hindukush, Pakistan*. *Landscape and Urban Planning*, 57(3), 241–255. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(01\)00207-9](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(01)00207-9)
- Nüsser, M. (2001b). *Understanding cultural landscape transformation: a re-photographic survey in Chitral, eastern Hindukush, Pakistan*. *Landscape and Urban Planning*, 57(3), 241–255. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(01\)00207-9](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(01)00207-9)
- Ojala, E., & Louekari, S. (2002). The merging of human activity and natural change: temporal and spatial scales of ecological change in the Koke-mäenjoki river delta, SW Finland. *Landscape and Urban Planning*, 61(2), 83–98. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(02\)00104-4](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(02)00104-4)
- Pettiteau, J. Y. (2006). *La méthode des itinéraires ou la mémoire involontaire*. İçinde BERQUE Augustin; BONIN Philippe; De BIASE Alessia; LOUBES Jean-Paul; PETITTEAU Jean-Yves (Ed.) (s. 16). *Sunulan Colloque Habiter dans sa poétique première*.
- Plieninger, T., & Bieling, C. (2012). *Resilience And The Cultural Landscape :Understanding And Managing Chance*. Cambridge University Press.
- Rescia, A. J., Perez Corana, M. E., Arribas Urena, P., & Dower, J. W. (2012). *Cultural Landscapes As Complex Adaptive Systems: The Cases Of Northern Spain And Northern Argentina*. İçinde *Resilience and the cultural landscape Understanding and managing change in human-shaped environments* Tobias Plieninger, Claudia Bieling (Ed) (ss. 126–146). Cambridge University Press.
- Roberts, G. (1994). The Cultural Landscape. *Landscape Research*, 19(3), 133–136. <https://doi.org/10.1080/01426399408706442>
- Röhring, A., & Gailing, L. (2012). *Linking Path Dependency And Resilience For The Analysis Of Landscape Development*. İçinde *Resilience and the cultural landscape Understanding and managing change in human-shaped environments* Tobias Plieninger, Claudia Bieling (Ed) (ss. 146–164). Cambridge University Press.
- Rössler, M. (2006). *World Heritage Cultural Landscapes: A Unesco Flagship Programme 1992 – 2006*. *Landscape Research*, 31(4), 333–353. <https://doi.org/10.1080/014263906006442>

- doi.org/10.1080/01426390601004210
- Salt, E. (2017). Kültürel Peyzaj Alanlarının Korunması Ve Sürdürülebilirliği: İznik Kenti Örneği. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Basılmamış Lisans Tezi.
- Saunders, D. A., & Briggs, S. V. (2002). Nature grows in straight lines—or does she? What are the consequences of the mismatch between human-imposed linear boundaries and ecosystem boundaries? An Australian example. *Landscape and Urban Planning*, 61(2), 71–82. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(02\)00103-2](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(02)00103-2)
- Selman, P. (2006). *Planing At The Landscape Scale*. Abingdon: Routledge.
- Swanwick, C. (2002). *Landscape character assessment guidance for England and Scotland*. Prepared on behalf of The Countryside Agency and Scottish Natural Heritage. University of Sheffield, Sheffield.
- Tağlı, Ş. (2006). Peyzaj Patern Metrikleriyle Balıkesir Ovası ve Yakınında Habitat Parçalılığında ve Kalitesine Meydana Gelen Değişim (1975-2000). *Ekoloji*, 15(60), 24–36.
- Taylor, K. (2009). Cultural Landscapes and Asia: Reconciling International and Southeast Asian Regional Values. *Landscape Research*, 34(1), 7–31. <https://doi.org/10.1080/01426390802387513>
- Taylor, K. (2012). *Landscape And Meaning: Context For A Global Discourse On Cultural Landscape Values*. İçinde *Managing cultural landscape Taylor and Lennon* (Ed). Routledge.
- Taylor, K., Clair, A., & Mitchell, N. J. (2015). *Conserving Cultural Landscape Challenges And New Directions*. Routledge.
- Taylor, K., & Lennon, J. (2011). Cultural Landscapes: A Bridge Between Culture And Nature? *International Journal of Heritage Studies*, 17(6), 537–554. <https://doi.org/10.1080/13527258.2011.618246>
- Thibaud, J. P. (2001). La méthode des parcours commentés. İçinde *L'espace urbain en méthodes Michèle Grosjean Jean Paul Thibaud* (Ed) (ss. 79–99). Parenthèses.
- Unesco. (2009). *World Heritage Cultural Landscapes, A Handbook For Conservation And Management*. World Heritage Papers 26.
- Unesco. (2012). *Tarihi Kentsel Peyzaja İlişkin Tavsiye Kararı*. Tarihinde adresinden erişildi 02.10.2017 <http://www.unesco.org.tr/resimler/PeyzajTavsiyeKarari.pdf>
- Yücel, S. D., & Aksümer, G. (2015). Niteliksel Ve Niceliksel Yöntemlerle Kent Morfolojisinin Tarihsel Anlatısı: İzmir Selçuk Örneği. *Sunulan Türkiye'de Kentsel Morfoloji Temel Yaklaşımlar ve Teknikler*.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kentsel Dönüşüm ve Yerel Siyasetin Değişen Dinamikleri: 2009 ve 2014 İzmir Yerel Seçim Sonuçları Bağlamında Bir Araştırma

Urban Transformation and Changing Dynamics of Local Politics: Analyzing the Results of the 2009 and 2014 Local Elections in Izmir

Ali Kemal Çınar, Mehmet Penpeciöglü

Dr. Şehir Plancısı-Bağımsız Araştırmacı

ÖZ

Türkiye’de kentsel dönüşüm üzerine gerçekleştirilmiş çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak, kentsel dönüşümün yerel siyaset ile ilişkisi daha fazla araştırma yapılması gereken bir çalışma alanıdır. Bunun için öncelikle kentsel dönüşümü değişen kentsel siyasi coğrafya ile ilişkili biçimde ele almak; dönüşüm alanlarında yerel seçim sonuçlarının değişimine odaklanmak gerekmektedir. Makale kapsamında gerçekleştirdiğimiz araştırma, bu yönde atılmış sınırlı bir ilk adımdır. Çalışma, kentsel dönüşüm odaklı politikaların yerel siyasetin dinamiklerini değiştirmekte olduğu tespitinden yola çıkmaktadır. Bu değişen dinamikleri araştırmanın ilk adımı, farklı siyasi partilerin kentsel dönüşüme ilişkin politikalarının ve uygulamalarının yerel seçim sonuçlarına etkisini sorgulamaktır. Böylesi bir araştırma için en iyi örneklerden biri, merkezi yönetimin ve yerel yönetimin farklı siyasi partilerde olduğu İzmir kentidir. İzmir, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve İzmir Büyükşehir Belediyesi aracılığıyla, AKP ve CHP tarafından yürütülmekte olan kentsel dönüşüm uygulamalarının yoğunlaştığı bir örnektir. Makale kapsamında, İzmir’de 2009 ve 2014 yerel seçim sonuçlarını temel alan bir araştırma gerçekleştirilmiştir. İzmir’in ilçe ve mahalle düzeyinde siyasi coğrafyasındaki süreklilikler ve değişimler ortaya konmuş; özellikle kentsel dönüşüme konu olan mahallelere odaklanılmıştır. Makalemiz birbiriyle ilişkili önemli bulguları ortaya koymaktadır. İlk bulgu, hem merkez kentte hem de bu merkezin çeperinde yer alan ilçelerde yerel seçimlerde CHP’nin oy kaybı ile AKP’nin oy kazancını çarpıcı bir şekilde göstermektedir. İkinci bulgumuz, “kentsel dönüşüm alanı” ilan edilen mahallelerin önemli bir bölümünde yerel seçim sonuçları itibarıyla CHP’nin oy kaybındaki ve AKP’nin oy kazancındaki eş zamanlılığa dikkat çekmektedir. Üçüncü bulgu, kentsel dönüşüm alanı ilanı iki farklı yasal dayanağa göre (6306 ve 5393/73 sayılı yasalar) yapılsa dahi; sonuç olarak bu alanların önemli bir bölümünde, AKP’nin oy oranları artarken CHP’nin oy oranları azalmaktadır. Makalemiz, kentsel dönüşüm alanı ilan edilen mahallelerde tespit edilen çarpıcı yerel siyasal değişimlerin altını çizmekte ve bunların derinlemesine araştırılmasına yönelik olarak çözümleyici bir çerçeve öne sürmektedir.

Anahtar sözcükler: Kentsel Dönüşüm, Yerel Siyaset, İzmir’de Yerel Seçim Coğrafyası

ABSTRACT

A large number of studies of urban transformation have been conducted in Turkey; however, broader research regarding the relationship between urban transformation and local politics is needed. Urban transformation should be evaluated through the changing dynamics of urban political geography and an examination of the changes in local election results in transformation zones. This study argues that the political background of urban transformation has been changing the dynamics of local politics. In order to analyze these dynamics, the influence of the policies of different political parties on urban transformation issues and the effects of implementation on local election results should be investigated. Izmir is an appropriate case for this kind of research, as the central and local governance are managed by different political parties. In Izmir, there are examples of urban transformation application areas that were declared/managed by the Ministry of Environment and Urbanization, which is led by the Justice and Development Party (AKP), as well as the Izmir Metropolitan Municipality, which is led by the Republican People’s Party (CHP). Data from the local election results of 2009 and 2014 in Izmir were utilized in this research and continuities and discontinuities of political geography are presented at both the district and neighborhood level, with a special focus on transformation zones in the neighborhoods of Izmir. Important, related findings are discussed. First, there is the decrease in CHP votes and an increase in AKP votes in the local elections of the districts of the central city and the districts of the metropolitan periphery. The same vote change pattern for the same period was observed in the majority of neighborhoods that were officially declared urban transformation areas in 2 local elections. As a third finding, it was observed that the AKP has been gaining votes in the majority of neighborhoods officially designated urban transformation areas by 2 separate laws implemented by the party (Law No. 6306 and Law No. 5393/73). This study underlines local political changes in neighborhoods that have been declared urban transformation areas and recommends an analytical framework for further studies in order to conduct more comprehensive and detailed research.

Keywords: Urban transformation; local governance; local electoral geography in Izmir.

Giriş: Araştırmanın İçeriği ve Kapsamı

Bu araştırma temel olarak iki amaç üzerine kurulmuştur. Birinci amaç, İzmir kenti için son iki (2009 ve 2014) yerel seçim sonuçlarına dayalı olarak siyasi coğrafya desenindeki değişimi ortaya çıkartmak ve ardından kentsel dönüşüm alanı ilan edilen mahallelerde bu değişimi incelemektir. Türkiye’de kentsel dönüşüm olgusu üzerine çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen; kentsel dönüşümün yerel siyaset ile ilişkisi üzerine az sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu ilişki, daha fazla sayıda ve kapsamlı araştırma gerektirmektedir. Makalemiz kapsamında bulgularını sunduğumuz araştırma, bu ilişkinin İzmir kenti bağlamında çözümlenmesi yolunda atılmış bir adımdır.

İnşaata dayalı, gayrimenkul rantı odaklı kentsel politikalar yerel siyasette nasıl değişimlere sebep olmaktadır? Kentsel dönüşüm alanı ilan edilen mahallelerdeki yerel seçim sonuçları, bu değişimlerin çözümlenmesine dönük hangi ipuçlarını sunmaktadır? Makalemiz bu sorulara yanıt vermek amacıyla İzmir örneğinden araştırma bulgularını ortaya koymakta ve bu alanda gerçekleştirilebilecek yeni araştırmalar için öneriler sunmaktadır.

Makale, kentsel dönüşüm odaklı politikaların yerel siyasetin dinamiklerini değiştirmekte olduğu önkabulünden yola çıkmaktadır (Bayırbağ & Penpecioglu, 2015; Duman, 2015; Bayraktar, 2011). Bu değişen dinamikleri araştırmanın ilk adımı, farklı siyasi partilerin kentsel dönüşüme ilişkin politikalarının ve uygulamalarının yerel seçim sonuçlarına etkisini ortaya koymaktır. Böylesi bir araştırma için en iyi örneklerden biri, merkezi yönetimin ve yerel yönetimin farklı siyasi partilerde olduğu İzmir’dir. İzmir, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB) ve İzmir Büyükşehir Belediyesi (İBŞB) aracılığıyla, AKP ve CHP tarafından yürütülmekte olan kentsel dönüşüm uygulamalarının karşılaştırmalı bir şekilde araştırılabileceği bir örnektir. Makale kapsamında, İzmir’de 2009 ve 2014 yerel seçim sonuçlarını temel alan bir araştırma gerçekleştirilmiştir. İlin siyasi coğrafyasındaki süreklilikler ve değişimler ortaya konmuş; özellikle kentsel dönüşüme konu olan mahallelere odaklanılmıştır.

Ancak, kentsel dönüşümün yerel siyaseti nasıl etkilediğinin çözümlenmesi, daha kapsamlı ve derinlikli araştırmalar gerektirmektedir. Bunun için öncelikle, kentsel dönüşümü değişen kentsel siyasi coğrafya ile ilişkili biçimde ele almak; dönüşüm alanlarında yerel seçim sonuçlarının değişimine odaklanmak gerekmektedir. Makale kapsamında gerçekleştirdiğimiz araştırma, bu yönde atılmış sınırlı bir ilk adım olarak görülebilir.

Araştırma yöntemi, yerel seçim sonuçlarından oluşan nicel verilerin derlenmesi ve bu verilerin Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) aracılığıyla haritalandırılmasına ve sonuçların yorumlanmasına dayanmaktadır. Bu kapsamda, 2009 ve 2014 yerel seçim sonuçları ilçe ve mahalle sınırları dahilinde derlenmiş, CBS

yazılımları kullanılarak bu verilerden tematik haritalar üretilmiştir. İzmir ilçelerindeki farklılaşmaları ortaya koyan haritaların yanı sıra; kentsel dönüşüm alanı ilan edilen mahallelere odaklanılmış ve bu mahallelerin son iki yerel seçim sonuçlarındaki çarpıcı değişim ortaya çıkarılmıştır. Son olarak, bu değişimin derinlemesine çözümlenebilmesi için, nitel araştırma yöntemlerinden oluşan bir saha araştırması çerçevesi önerilmiştir. Çalışmamızın devamında gerçekleştirilmesi hedeflenen böylesi bir araştırmanın, İzmir’de kentsel dönüşüm mahallelerinde yerel seçim sonuçlarında yaşanan değişimi ve bu değişimin arkasındaki toplumsal-sınıfsal dinamikleri derinlemesine çözümlenebilmemize olanak sağlayacağı düşünülmektedir.

Makale beş bölümden oluşmaktadır. Giriş sonrasındaki ikinci bölümde Türkiye’de kentsel siyasi coğrafya çözümlenmelerine ilişkin araştırmalar ve kentsel dönüşüme dair çalışmalar ana hatları itibarı ile ele alınmıştır. Üçüncü bölümde İzmir’in yerel seçim coğrafyasındaki süreklilikler ve kırılmalar, ilçelerdeki ve mahallelerdeki farklılaşmalar ortaya konmuştur. Dördüncü bölümde, kentsel dönüşüm alanı ilan edilen mahallelere odaklanılmıştır. Hangi mahallelerin, hangi kurum tarafından ve hangi yasal dayanağa göre dönüşüm alanı ilan edildiği, süreç içerisinde bu mahallelerin yerel seçim sonuçlarında yaşanan değişimler mercek altına alınmıştır. Beşinci bölümde bulguların genel bir değerlendirmesi sunulmakta, mahalle düzeyinde tespit edilen çarpıcı yerel siyasal değişimlerin altı çizilmekte ve araştırmamızın tespit ettiği ipuçlarından hareketle geleceğe dönük, uzun erimli ve derinlemesine araştırmalara yönelik öneriler ortaya konmaktadır.

Türkiye’de Yerel Siyasi Coğrafya ve Kentsel Dönüşüm

Siyasi coğrafyanın çözümlenmeleri; seçmen davranışlarının, demografik, sosyo-ekonomik ve mekansal verilerle ilişkili biçimde ve çeşitli analitik yöntemler aracılığıyla araştırılmasına dayanmaktadır. Bu kapsamda konu ile ilgili yazın incelendiğinde ülke, bölge veya il düzeyindeki siyasi coğrafya çalışmalarının ağırlıklı olduğu görülmüştür. Türkiye’de yapılmış, kentsel siyasi coğrafya üzerine ele alınabilecek örnek çalışmalar bulunmaktadır.

Yerel ölçekte seçim coğrafyası çalışmaları alanında Türkiye’deki ilk olan çalışmalardan biri Tekeli ve Gökçeli’nin (1977) “1973 ve 1975 Seçimleri: Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme” adlı kitabıdır. Tekeli ve Gökçeli bu çalışmalarında, 1973 ve 1975 genel seçimleri sonuçlarını Ankara örneğinde çözümlenmeye tabi tutmuşlardır. Araştırmada öncelikle Ankara’nın 259 mahallesi 34 bölgeye ayrılmış (Ankara Nazım Plan Bürosu’nun yaptığı bir çalışmaya göre), böylece konut mahallelerinin nasıl farklılaştığına bağlı olarak farklı gelir gruplarının kent içinde nasıl dağıldığı izlenmiştir. Bu sayede partilerin belirli gelir gruplarının ikamet ettiği bölgelerde aldıkları oy oranları izlenebilir.

miştir. Bu dağılım çerçevesinde partiler arasındaki etkileşim ilişkileri ve iki seçim arasındaki oy dalgalanmaları hesaplanabilmiştir. Yazarlar nüfus artışlarını da tartışmaya katarak iktisadi ve demografik etkenlerin seçmen davranışı üzerindeki etkisini çözümlenerek, gelir durumunun nüfus artışından daha güçlü bir etken olduğu sonucuna ulaşmıştır. Böylelikle, Ankara öze- linde seçmen davranışını belirleyen etkenlerin mekansal izdü- şümü gözler önüne serilmiştir.

Pınarcıoğlu ve Işık (2002) "1999 Genel Seçimleri Coğrafyası" başlıklı kaleme aldıkları makalede partilerin ülke ölçeğinde ilçe bazında aldıkları oylar ile İstanbul, Ankara ve İzmir'de mahalle bazında aldıkları oyları haritalandırmış, oyların bölgeler arasın- da rastlantısal dağılmadığını, hemen her partinin net bir böl- gesel oy dağılım kalıbı olduğunu göstermişlerdir. Işık ve Pınar- cıoğlu (2006) "Bölgesel Siyasi Tercihler ve AKP" çalışmasında ise 1995, 1999 ve 2002 genel seçim sonuçlarına dayanarak Türkiye'nin bölgesel siyasi tercihler desenini ortaya koymuş- lardır. Bu bölgesel deseni/mekânsal yığılmaları ortaya çıkarma çabasında bir dizi istatistik yöntem kullanılmış ve ilçe düze- yindeki seçim sonuçları üzerinde durulmuştur. Araştırmanın önemli sonuçlarından birisi de siyasi haritada AKP öncesi ve AKP sonrası değerlendirmelerin yapılmasıdır. Makalede me- kansal homojenleşme ve heterojenleşme eğilimlerinin tespit edilmesi gerektiğini ve bunun için il düzeyi değil ilçe düzeyine inebilmek, hatta büyük kentlerde mahalle düzeyine inilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Yazarlar (2010) yaptıkları bir diğer çalışma olan "Back to the Year When It All Started: Local Determinants of Party Preferences in 2002 Turkish Electi- ons" makalesinde ise 2002 genel seçimlerinde Türkiye seçim coğrafyasında ortaya çıkan farklılaşmaların analizini yansıtmış, coğrafi ağırlıklandırılmış regresyon tekniği yardımıyla Türki- ye'deki eşitsiz seçim coğrafyasının ardında yatan nedenleri araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlar Türkiye siyaset sahne- sinin iki temel aktörü olan AKP ve CHP'nin oy düzeyini bel- irleyen yerel etmenler açısından belirgin bir karşıtlık içinde olduklarını ortaya koymaktadır.

Güvenç ve Kirmanoğlu'nun (2009) "Türkiye Seçim Atlası 1950-2009" çalışmasında ise 1950-2009 yılları arasındaki tüm seçim sonuçları, tekabülîyet çözümlemesi (correspondence analysis) ve sunum teknikleri kullanılarak, il ve bölge düze- yinde siyasi coğrafya ve yerel oy profilleri arasındaki ilişkiler yansıtılmıştır. Çalışma ortaya Türkiye panoraması koymakta, bireylerin siyasi tercihlerinin ülke mekanında farklılaştığını ve bu durumun zaman içinde belli bir kararlılık taşıdığını göster- mekte, oy verme olgusunun sosyo-mekansal bir niteliği oldu- ğuna işaret etmektedir.

Bayraktar (2011) yaptığı "Yerelin Seçimi, Çözümlemenin Ye- reli: Mersin Örneği" çalışmasında yerel seçimlerin mikro çö- zümlemelerinin, ulusal, bölgesel ya da il bazlı çözümlemelerde görünmeyen bir takım olguları ortaya koyabileceğini göster-

miştir. Yazar, kentlerin siyasi doğasının sadece en çok oyu al- mış siyasi parti ile özdeşleştirilmesinin, kentin özgün siyasi dinamiklerini anlamada yetersiz kaldığını savunmaktadır. Bu ol- guları belirginleştirmek için çalışmada 2009 yerel seçim sonuç- ları verileriyle, CBS ve yoğunlaşma dizinleri kullanılarak üreti- len tematik haritalar üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirmelerde sadece en yüksek oyu alan partilerin değil görece yoğunlaşma gösteren partilerin de coğrafi bağ- lamları irdelenerek siyasi tercihlerin mekanda süreklilik arz etme durumu "mahalleler temelinde" ortaya konmuştur. Gö- reli baskın partilere/mahallelere ait bu analizler, seçime giren siyasi partilerin mekânsal bir bütünlük arz etmeden de olsa, belli bir oy potansiyeline sahip olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca tekabülîyet çözümlemesi kullanılarak siyasi partilerin ve mahallelerin hem kendi aralarındaki ve birbirleri arasındaki ilişkisel mesafeler eşleştirme çizgelerine aktarılmış, hem de haritalarda görülmeye başlayan kümelenmeler (oy dağılım ka- lıbı bakımından) daha belirgin hale getirilebilmiştir.

Araştırmamızda kullanılan seçim coğrafyasının tematik harit- alandırılması yöntemi (coğrafi birim: ilçe ve mahalle; nicel veri: oy oranları/değişimi) temel özellikleri itibarı ile Tekeli ve Gökçeli (1977); Pınarcıoğlu ve Işık (2002); Bayraktar (2011) makalelerindeki haritalandırma yöntemleri ile benzerlik gös- termektedir. Fakat çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ele alınan kentsel dönüşüm ilan edilmiş bölgelerin de başka bir coğrafi düzey olarak irdelenmesi, araştırmamızı diğerlerinden farklılaştırmaktadır.

Türkiye'de kentsel dönüşüm üzerine gerçekleştirilmiş çok sa- yıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar kentsel dönüşüm olgusunu farklı boyutlarıyla ele almaktadır: Tarihsel arka plan, kentli hakları ve katılım (Tekeli, 2011; Ataöv ve Osmay, 2007); devletin rolü, kentsel politikalar ve toplumsal eşitsizlikler (Ku- yucu ve Ünsal, 2010; Şengül, 2009; Keskinok, 2006); neoliberal hegemonya ve siyasi güç ilişkileri (Penpecioğlu, 2013; Türkün, 2011); kentsel ayrışma ve sosyo-mekansal değişim (Kurtuluş, 2005; Öktem-Ünsal, 2006); yerinden edilme ve mülksüzleşme (Türkün, 2014; Saraçoğlu ve Demirtaş-Milz, 2014); gecekondü dönüşümü ve TOKİ projeleri (Erman, 2016); mutenalaştırma (Şen, 2005); korunaklı yerleşimlerin gelişimi (Geniş, 2007); yeni yasal düzenlemeler ve etkileri (Güzey, 2016; Özden, 2008; Uzun, 2006); dünya ve Türkiye uygulamaları (Duman ve Coşkun, 2015) vd. Burada sınırlı olarak belirtilen bu kap- samlı ve disiplinler arası yazın, kentsel dönüşüm olgusunun çok boyutlu olarak kavranabilmesine yönelik önemli katkılar sunmuştur. Bu yazının sağladığı imkanlar, bugün farklı kuram- sal yaklaşımlar ve güçlü görgül dayanaklar bağlamında, kentsel dönüşümüne ilişkin zengin ve karşılaştırmalı değerlendirmeler yapabilmemizi sağlamaktadır. Fakat giriş bölümünde de vur- gulandığı gibi, çalışmanın amacı doğrudan kentsel dönüşüm olgusuna odaklanmak değildir. Kentsel dönüşüm kararlarının kentsel siyasetle ilişkisi ve buna bağlı olarak değişen toplum-

sal-siyasal tercihlerin sorgulanması, yerel siyasi coğrafya denindeki değişimlerin saptanması araştırmamızın öncelikli hedefleridir.

Dönüşen İzmir’i Anlamak: Yerel Seçimin Coğrafyasındaki Süreklilikler ve Kırılmalar

Tarihi ve bugünyle İzmir, sermaye birikim ilişkileri, sınıfsal eşitsizlikleri ve toplumsal farklılaşmaları itibarıyla özgün nitelikler sunmaktadır. Bu yerel özgün nitelikler, sadece İzmir’in anlaşılabilmesi için değil; aynı zamanda ülkenin politik-ekonomik ve toplumsal değişimlerinin çözümlenebilmesi açısından da yol göstericidir (Yıldırım & Haspolat, 2010).

İzmir’in dönüşümüne yön veren dinamikleri anlamak için, öncelikle bu dönüşümün yerel seçim coğrafyasındaki yansımalarına odaklanmanın gerekli olduğunu düşünüyoruz. Bu yüzden, çalışmamıza yerel seçim coğrafyasındaki çarpıcı değişimlere işaret ederek ve bu değişimlerin kentsel dönüşüm ile ilişkisine dikkat çekerek başlıyoruz.

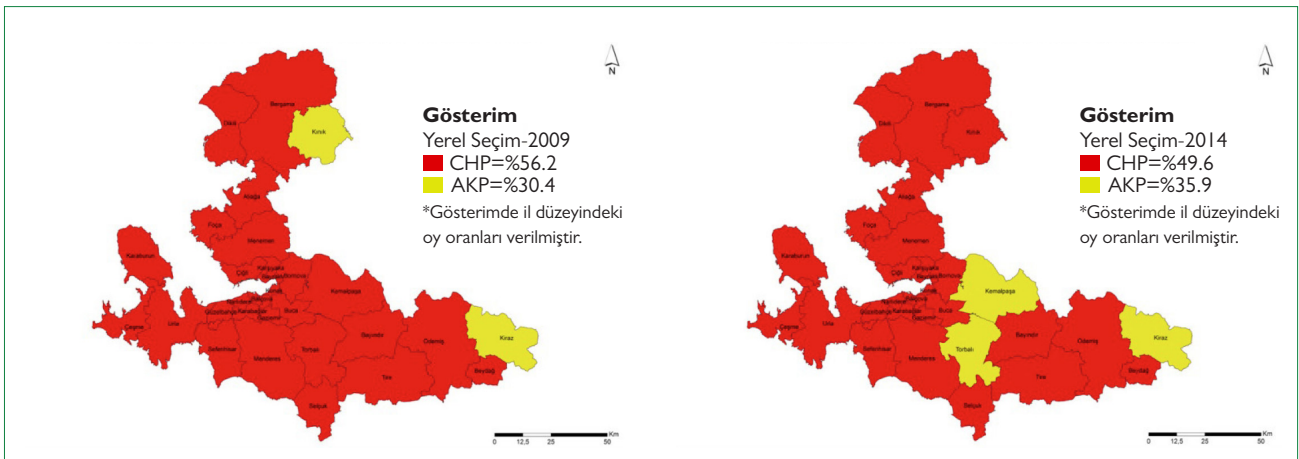
Yerel siyasal eğilimlerin çözümlenebilmesi amacıyla 2009 ve 2014 yerel seçim sonuçlarına odaklanılmış ve genel seçim verileri araştırma kapsamı dışında tutulmuştur. Araştırma, Büyükşehir Belediyesi seçimlerine dayalı bir analiz sunmaktadır. Bunun sebebi, İzmir il sınırları içerisindeki tüm ilçelerde ve mahallelerde aynı partiye/adaya verilen oyların karşılaştırmalı biçimde çözümlenmesinin gerekliliğidir. İlçe belediyesi seçim sonuçları, ilçelere göre farklılaşan yerel dinamiklerin etkisi altında olduğundan dolayı; il düzeyinde ve karşılaştırmalı bir analiz değişkeni olarak Büyükşehir Belediye Başkanlığı (BBB) seçim sonuçları temel alınmıştır.¹

Makalemizin bundan sonraki kısımlarında kullandığımız “yerel seçim” terimi, ilgili seçimde BBB’na verilen oyları ifade etmektedir. Bu kapsamda Yüksek Seçim Kurulu (YSK) tarafından ilan edilen seçim sonuçları verisi kullanılmıştır (URL-1). İzmir genelinde/il düzeyindeki oy oranlarına bakıldığında 2009’da CHP %56.2, AKP %30.4, diğer parti ve adayların ise %13.4 düzeyinde oy aldığı görülmektedir. Bu oranlar 2014’de CHP %49.6, AKP %35.9, diğer %14.5 olarak değişim göstermiştir. Ayrıca bahsi geçen iki siyasi partinin dışındaki siyasi parti ve bağımsız adayların son iki yerel seçimde, büyükşehir belediyesine verilen oylar bakımından il ve ilçe düzeyinde düşük oy (%10’un altında) aldığından, araştırmada iki siyasi partinin oy oranlarına odaklandığımızı vurgulamamız gerekir. Bu il düzeyindeki oy değişiminde dikkat çeken husus kuşkusuz CHP’nin % -6.6 oranında oy kaybı ve AKP’nin % 5.5 oranında oylarını artırmasıdır.

İlçe Düzeyi

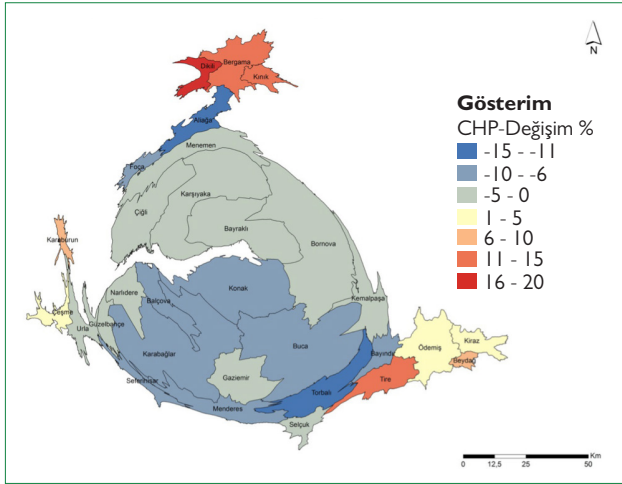
İzmir’in 30 ilçesi bulunmaktadır. 2009 yerel seçimlerinde 28 ilçede CHP, Kınık ve Kiraz ilçelerinde ise AKP en yüksek oyu alan partidir. 2014 yerel seçimlerinde ise 27 ilçede CHP, Kemalpaşa, Kiraz ve Torbalı’da ise AKP en yüksek oyu alan parti olarak görülmektedir. 2009 ve 2014 yerel seçimlerinde büyükşehir belediyesi oylarına göre ilçe düzeyinde en yüksek oyu alan partiyi gösteren haritalar Şekil 1’de verilmiştir.

2009 ve 2014 yerel seçimlerinde ilçe düzeyinde en yüksek oyu alan partiyi gösteren haritalara ek olarak, her iki partinin iki seçim dönemi arasındaki oy değişimini gösteren haritalar Şekil 2 ve Şekil 3’de verilmiştir. Bu haritalarda ilçelerin gerçek coğrafi şekli (poligonu) yerine daha farklılaşmış (abartılmış) biçimi kullanılmıştır. Buradaki amaç siyasal coğrafya gibi mekansal ve

Şekil 1. İzmir’de İlçe Bazlı Yerel Seçim Sonuçları-BBB/En Çok Oyu Alan Parti 2009-2014.

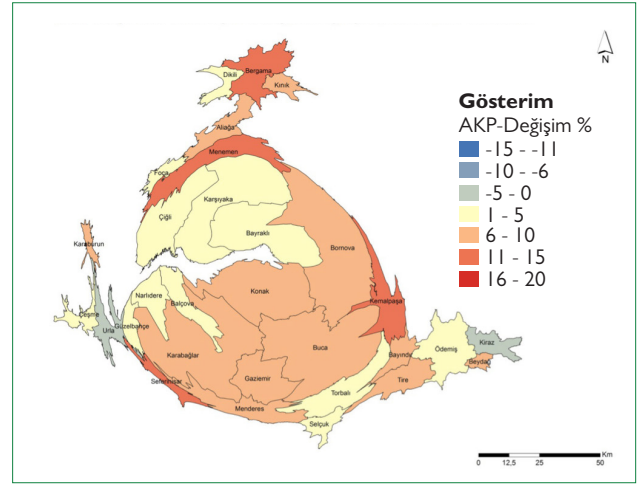
¹ BBB seçim sonuçlarının yanı sıra, bazı yerleşimlerin 2009 İl Genel Meclis seçim sonuçları da analize dahil edilmiştir. Bunun sebebi, 2009 yılında geçerli olan Büyükşehir Yasası (5216 sayılı “Pergel Yasası”) nedeniyle BBB seçimlerinde oy kullanmamış ilçelerin ve mahallelerin varlığıdır (50 km yarıçap dışında kalan yerleşimlerin büyükşehir sınırları dışında tutulmasından dolayı). Bu durum 2012 yılında çıkarılan Büyükşehir Yasası (6360 sayılı Kanun) ile değiştirilmiş; büyükşehir sınırı il sınırı olarak düzenlenmiş ve 2014 yerel seçiminde il sınırları içerisinde yer alan tüm ilçelerde ve mahallelerde BBB seçimi gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla, 2009 yılı verilerinin oluşturulmasında ve haritalandırılmasında, BBB seçim sonucu olmayan yerleşimlerin İl Genel Meclisi Seçim sonuçları eş düzeyde bir veri olarak kabul edilmiş ve BBB seçim sonuçları ile birlikte ele alınmıştır.

Şekil 2. İzmir'de İlçe Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/CHP 2009-2014.

diğer öznitelik bilgilerinin kullanıldığı araştırmalarda bir ilçenin veya mahallenin alansal büyüklüğünden ziyade yaşayan nüfusun büyüklüğü, seçmen sayısı gibi demografik/niceliksel özelliklerin önemini vurgulamaktır. İlgili gösterimlerde EsriCartograms jeo-işlem eklentisi kullanılarak poligonların büyüklüğü ve şekli "ilçe seçmen sayısına" göre biçimsel olarak farklılaştırılmıştır (URL-2).

Burada yorumlamamız gereken net ve çarpıcı sonuçlar özetle her iki seçim dönemi arasında (2009-2014) il bazında olduğu gibi birkaç istisna dışında ilçeler düzeyinde de CHP'nin oy kaybettiği, AKP'nin ise oylarını artırdığıdır. 2009 ve 2014 yerel seçimlerindeki ilçeler düzeyinde oy oranlarını ve değişimlerini gösteren tabloya göre CHP'nin iki seçim karşılaştırmasında negatif değerlerin, AKP'nin ise pozitif değerlerin ön plana çıktığı görülmektedir (Tablo 1). Bu durum özellikle ilçelerin seçmen sayılarına göre yeniden biçimlendirilerek yapılan tematik haritalarda belirgindir (Şekil 2-3). İzmir körfezini coğrafi olarak çevreleyen ve kentin üst ölçekli plan çalışmalarında "merkez kent" diye adlandırılan, nüfus ve seçmen sayısının çeperdeki diğer ilçelere kıyasla daha yoğun olduğu Balçova, Bayraklı, Bornova, Buca, Çiğli, Gaziemir, Güzelbahçe, Karabağlar, Karşıyaka, Konak ve Narlıdere ilçelerinde CHP'nin oy kaybettiği ve AKP'nin oy kazandığı gözlenmiştir. İzmir'in sanayi-üretim sektörünün güçlü olduğu ilçeler olan, kuzey ve doğu aksında yer alan Aliağa-Menemen ve Torbalı-Kemalpaşa ilçelerindeki durum da merkezdekenden farklı değildir. En çeperlerde yer alan batıda Karaburun-Çeşme'de; kuzeyde Dikili-Bergama-Kınık'ta ve doğuda yer alan Tire-Ödemiş-Beydağ'da her iki partide oylarını artırmış, Urla'da ise her ikisi de oy kaybetmiştir. AKP'nin sadece Kiraz ve Urla'da oy kaybettiği, diğerlerinde oy kazandığı çarpıcı bir biçimde görülmektedir.

Şekil 3. İzmir'de İlçe Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/AKP 2009-2014.

Mahalle Düzeyi

Makalede ilçe düzeyinde yapılan değerlendirmelerde görülen bulguların, en küçük mahalli idare birimi olan mahalle düzeyinde de analiz edilmesi yöntemi benimsenmiştir. Buradaki amaç, bölgesel oy dağılım desenini daha mikro düzeyde görebilmek ve dolayısıyla il/ilçe ölçeğindeki seçim coğrafyasındaki tercihlerin alt ölçeklerde ne denli farklılaştığını ortaya koyabilmektir. En basitinden ilçeler düzeyinde gördüğümüz en çok oyu alan parti ve partilerin oy oranlarındaki değişim mahalle düzeyinde nasıl bir niceliksel ve coğrafi dağılım göstermektedir sorularına verilecek yanıtların, araştırmanın bulgularını zenginleştireceği düşünülmektedir. İlk olarak 2009 ve 2014 yerel seçimlerinde mahalle düzeyinde en yüksek oyu alan partiyi gösteren haritalar, Şekil 4 ve Şekil 5 ile verilmiştir. İlçe düzeyindeki oy dağılımı ile kıyaslandığında bu haritalarda dikkati çeken ilk gösterge, 2009 yerel seçiminde mahalle düzeyinde en çok oyu alan partinin çeşitlenmesidir (bağımsızlarla birlikte 8 parti). CHP ve AKP dışında MHP, DTP, DSP, SP, DP ve bağımsız adayların da "mahalle düzeyinde en yüksek oyu alan" partisi olduğunu görülmektedir. 2014 yerel seçimlerinde mahallelerde en çok oyu alan parti çeşitliliği azalsa dahi, dağılım CHP ve AKP dışında MHP, HDP ve bağımsız adaylar şeklinde kendini göstermiştir. 2009 yerel seçimlerinde en çok oyu aldıkları mahallelerde 2014 yılında seçime girmeyen veya ciddi oy düşüşü yaşayan DSP, DP ve SP'nden, AKP ve CHP'ye oy geçişlerinin olduğunu okumak da mümkündür.

İzmir'in toplam 1302 mahallesi bulunmaktadır. İzmir'de siyasi partilerin 2009 ve 2014 yerel seçimlerinde en yüksek oy aldıkları mahalle sayılarına bakıldığında ise ilçe verilerine göre daha keskin farklılıklar gözlenmektedir.² 2009'da CHP 829 mahallede (%63.7), AKP 385 mahallede en çok oyu almıştır (%29.6).

² İzmir'de son iki yerel seçimde BBB için verilen il düzeyindeki oy oranlarını bir kez daha hatırlatalım: 2009: CHP %56.2/ AKP %30.4; 2014:CHP %49.6/ AKP %35.9.

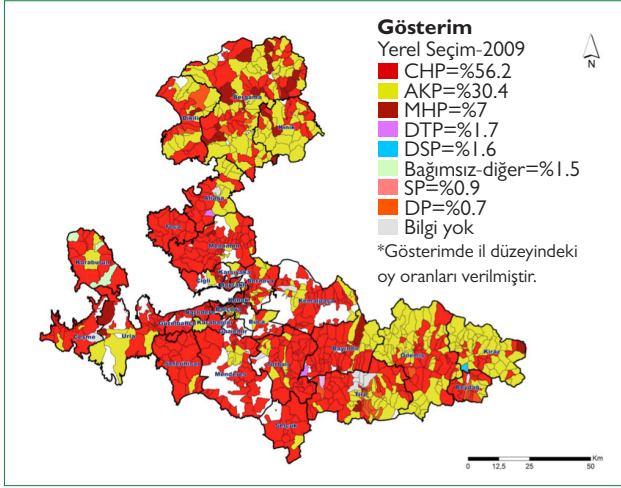
Tablo I. İzmir'de İlçe Düzeyinde Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

İzmir - Yerel Seçimler - BBB/2009-2014							
İlçe	CHP-09 (%)	CHP-14 (%)	Değişim (%)	AKP-09 (%)	AKP-14 (%)	Değişim (%)	
1	Aliağa	53.5	41.8	-11.7	32.6	38.6	6.0
2	Balçova	67.6	61.2	-6.4	24.5	28.6	4.1
3	Bayındır	53.3	45.8	-7.5	26.4	35.8	9.4
4	Bayraklı	49.0	45.8	-3.1	36.1	40.0	3.9
5	Bergama	32.1	42.3	10.2	27.8	40.0	12.2
6	Beydağ	44.3	53.8	9.5	22.4	28.5	6.1
7	Bornova	54.7	49.5	-5.2	31.7	37.1	5.3
8	Buca	53.8	45.4	-8.4	34.6	40.3	5.7
9	Çeşme	54.6	57.4	2.8	31.1	33.7	2.6
10	Çiğli	57.9	54.7	-3.2	29.2	32.6	3.4
11	Dikili	40.6	57.4	16.8	25.4	25.8	0.4
12	Foça	66.6	56.7	-9.9	22.6	23.9	1.3
13	Gaziemir	53.3	47.9	-5.4	30.3	36.9	6.6
14	Güzelbahçe	67.0	63.3	-3.7	23.2	24.1	0.9
15	Karabağlar	51.0	44.8	-6.3	36.0	41.5	5.5
16	Karaburun	44.5	53.4	8.9	29.2	34.9	5.7
17	Karşıyaka	71.6	70.2	-1.4	17.9	21.0	3.1
18	Kemalpaşa	42.4	37.2	-5.2	34.7	46.6	11.8
19	Kınık	33.7	43.9	10.2	34.5	39.8	5.3
20	Kiraz	30.1	34.0	3.9	38.7	37.9	-0.8
21	Konak	59.7	52.9	-6.8	27.9	33.4	5.5
22	Menderes	54.6	44.9	-9.7	33.1	42.2	9.0
23	Menemen	48.3	43.3	-5.1	26.2	37.8	11.6
24	Narlıdere	73.7	69.0	-4.7	17.9	20.5	2.6
25	Ödemiş	41.2	42.8	1.6	37.0	41.3	4.3
26	Seferihisar	58.9	52.3	-6.6	23.8	37.8	14.0
27	Selçuk	50.7	45.7	-5.0	33.1	33.1	0.0
28	Tire	32.1	44.7	12.6	25.6	35.2	9.6
29	Torbalı	51.2	38.0	-13.2	35.6	39.9	4.3
30	Urla	63.1	58.5	-4.7	26.2	25.2	-1.0
	İZMİR	56.2	49.6	-6.6	30.4	35.9	5.5

Bu oranlar 2014'de CHP 739 mahalle (%56.8), AKP 540 mahalle (%41.5) olarak değişim göstermiştir.

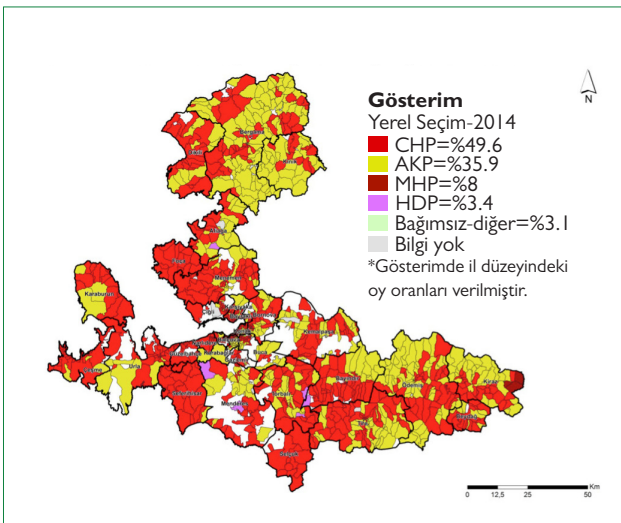
İlçe ve mahalle düzeyi arasındaki siyasi coğrafya bakımından bir başka farklılık ise CHP'nin ilçe düzeyinde daha fazla yerde en çok oyu alan parti olmasına rağmen, mahalle düzeyinde bu sürekliliğin kırılmasıdır. Başka bir deyişle, AKP ilçe düzeyinde en yüksek oyu alan parti olmasına rağmen, mahalle düzeyinde, özellikle kuzey ve doğu aksında, en çok oyu alan partilerden biridir. AKP'nin birçok mahallede en çok oyu alan parti

olmasına rağmen, ilçede I. parti (en çok oyu alan) olamamasının nedeni, nüfus/seçmen sayısının yüksek olduğu (ilçe merkezi, ana yol üstü gibi mevkilerde yer alan) yerleşmelerden aldığı oyların düşük olması olarak açıklanabilir. Buna örnek olarak Bergama, Kınık ve Ödemiş İlçeleri verilebilir. Bergama'da 2014 yerel seçimlerinde en çok oyu alan parti ilçe düzeyinde %42.3 ile CHP, ikinci parti ise %40 ile AKP'dir. Bergama'nın 137 mahallesi bulunmakta olup, 50 mahallede CHP, 87 mahallede ise AKP en çok oyu almıştır. Yani mahalle sayısı olarak AKP önde olmasına rağmen ilçede CHP I. Parti olmuştur.

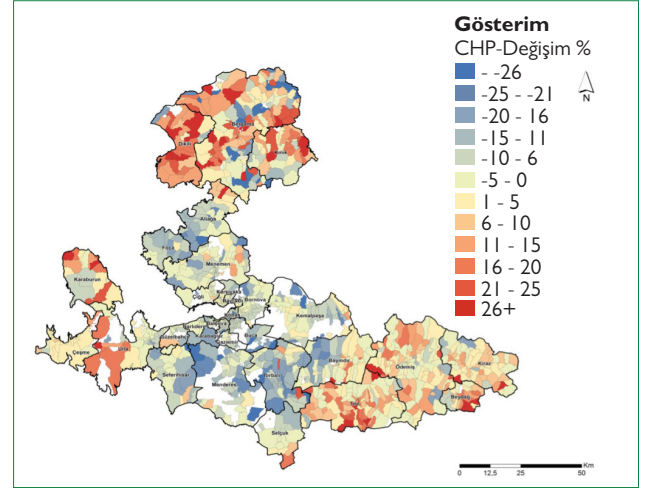

Şekil 4. İzmir'de Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları-BBB/En Çok Oyu Alan Parti 2009.

Yukarıda verilen örneğin partiler yönünden tersi bir coğrafi dağılım örneği olarak ise Torbalı İlçesi'ni vermek mümkündür. Torbalı'da 2014 yerel seçimlerinde en çok oyu alan parti ilçe düzeyinde %39.9 ile AKP, ikinci parti ise %38 ile CHP'dir. Torbalı'nın 60 mahallesi bulunmaktadır, 35 mahallede CHP, 23 mahallede AKP, 2 mahallede ise HDP en çok oyu almıştır. Bu oy dağılımına göre mahalle sayısı olarak CHP önde olmasına rağmen ilçede AKP 1. Parti olmuştur. Çalışmamızda 2009 ve 2014 yerel seçimlerinde mahalle düzeyinde en çok oyu alan partilere göre yapılan siyasi coğrafya analizlerine, iki seçim dönemi arasındaki partilerin oy değişimleri mukayese edilerek devam edilmiştir. İki yerel seçim dönemi kıyaslamasında (2009-2014) ilçe düzeyinde olduğu gibi mahalle düzeyinde de büyükşehir belediyesine verilen oylarda CHP'nin oy kaybettiği, AKP'nin ise oylarını arttırdığı Şekil 6 ve Şekil 7'de verilen haritalarda görülmektedir. Tematik haritalara göre CHP'nin iki

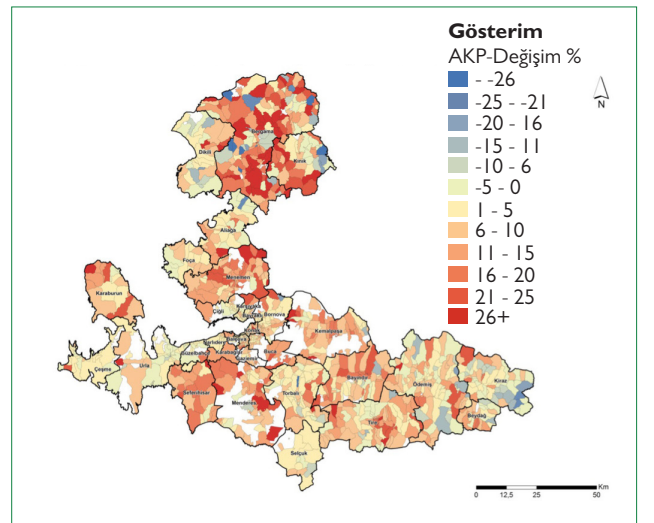
Şekil 5. İzmir'de Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları-BBB/En Çok Oyu Alan Parti 2014.

Şekil 6. İzmir'de Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/CHP 2009-2014.

seçim karşılaştırmasında negatif değerlerin, AKP'nin ise pozitif değerlerin ön plana çıktığı açıktır. İzmir körfezini coğrafi olarak çevreleyen, bir kısmı deniz kıyısında olan, merkez kent diye adlandırılan, nüfus ve seçmen sayısının çeperdeki diğer ilçelere kıyasla daha yoğun olduğu Aliğa, Balçova, Bayındır, Bayraklı, Bornova, Buca, Çiğli, Gaziemir, Güzelbahçe, Karabağlar, Karşıyaka, Kemalpaşa, Konak, Menemen, Narlıdere, Torbalı ilçelerindeki mahallelerde CHP'nin oy oranlarındaki düşüş ve AKP'nin oy oranlarındaki artış oldukça çarpıcıdır.

Yazıda daha önce belirtildiği üzere, iki yerel seçim dönemi karşılaştırmasında il düzeyinde CHP'nin % -6.6 oy kaybettiği ve AKP'nin % 5.5 oylarını artırdığı görülmektedir. Mahalle düzeyindeki en çok oyu alan partiye göre oranları, ilçe ve il düzeyi ile karşılaştırdığımızda karşımıza daha farklı bir tablo çıktığını vurgulamıştık. Bu veriye göre 2009-2014 arasında CHP 90

Şekil 7. İzmir'de Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/AKP 2009-2014.

mahallede I. Parti olmayı kaybetmiş, AKP ise 155 mahallede daha I. Parti olmuştur. İl/ilçe/mahalle idare birimlerine ait siyasi tercihleri ve buna bağlı coğrafi deseni daha iyi anlamlandırabilmek için, ilçede oy değişim oranı/mahallede oy değişim oranı örneği vermek yerinde olacaktır. Buca İlçesini ele alacak olursak, ilçe düzeyinde iki seçim döneminde de en çok oyu alan partinin CHP olmasına rağmen, 2009-2014 arasında CHP'nin % -8.4 oy kaybettiğini, AKP'nin ise % 5.7 oy kazandığını görmekteyiz. Ayrıca, idari birimi mahalle olarak ele alıp, istatistiği en çok oyu alan parti açısından verdiğimizde CHP'nin Buca'da

12 mahalle kaybettiği, AKP'nin ise 12 mahalle kazandığı ortaya çıkmakta ve CHP'nin oy kaybı ile AKP'nin oy kazancı arasındaki eş zamanlılık daha net biçimde görülmektedir (Tablo 2).

Çalışmamızın bu bölümünde yansıtılan analitik çerçeveye göre, İzmir'in siyasi coğrafyasında ilçe ve mahalle düzeyinde çeşitli değişimler tespit edilmiştir. Bu değişimlerin neler olduğu tarif edilerek, ilçe/mahalle düzeyindeki bulgular arasındaki benzerlikler ve farklılıklar çözümlenmeye çalışılmıştır. Buradan hareketle, yazımızın takip eden bölümünde, makalenin

Tablo 2. İzmir'de Mahalle Düzeyinde Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

İzmir-Yerel Seçimler-BBB-Partilerin En Çok Oy Aldıkları Mahalle Sayısı/2009-2014								
İLÇELER	2009-CHP	2014-CHP	Değişim	2009-AKP	2014-AKP	Değişim	Mah. Sayısı	
1	Aliağa	19	15	-4	10	14	4	31
2	Balçova	8	7	-1	0	1	1	8
3	Bayındır	44	41	-3	12	17	5	59
4	Bayraklı	15	12	-3	8	11	3	23
5	Bergama	51	50	-1	65	87	22	137
6	Beydağ	14	17	3	5	8	3	25
7	Bornova	32	26	-6	13	19	6	45
8	Buca	39	27	-12	8	20	12	48
9	Çeşme	22	22	0	2	3	1	25
10	Çiğli	25	23	-2	2	3	1	27
11	Dikili	13	20	7	14	10	-4	30
12	Foça	16	16	0	0	0	0	16
13	Gazimir	12	11	-1	4	4	0	16
14	Güzelbahçe	11	11	0	1	1	0	12
15	Karabağlar	35	22	-13	22	35	13	58
16	Karaburun	11	13	2	2	3	1	16
17	Karşıyaka	24	23	-1	1	4	3	27
18	Kemalpaşa	36	25	-11	12	23	11	49
19	Kınık	14	12	-2	20	25	5	38
20	Kiraz	14	25	11	40	28	-12	56
21	Konak	81	53	-28	28	56	28	113
22	Menderes	41	26	-15	5	18	13	47
23	Menemen	54	42	-12	9	23	14	66
24	Narlıdere	11	11	0	0	0	0	11
25	Ödemiş	37	39	2	61	60	-1	99
26	Seferihisar	20	20	0	1	1	0	21
27	Selçuk	13	14	1	1	0	-1	14
28	Tire	39	50	11	23	37	14	88
29	Torbalı	47	35	-12	12	23	11	60
30	Urla	31	31	0	4	6	2	37
	İZMİR	829	739	-90	385	540	155	1302

ÇŞB, İzmir Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü tarafından afet riski altındaki alanlar araştırılarak riskli alanların/kentsel dönüşüm bölgelerinin belirlenmesi için ön etütler yapılmıştır. Bu çalışmalarda yapı tipleri, yapı yaşı, yapının fiziki durumu, nüfus ve konut yoğunluğu ile ilgili analizler tamamlanarak kentsel dönüşümün başlatılmasının önerileceği riskli alan kararları verilmiştir (URL-4). İzmir'de ÇŞB tarafından 6306 sayılı kanun kapsamında riskli alan ilan edilen bölgeler ve İBŞB tarafından 5393/73 sayılı kanun kapsamında kentsel dönüşüm ve gelişim bölgesi ilan edilen yerler Tablo 3 ve Tablo 4'te listelenmiştir.

Çalışmanın hazırlandığı 2017 yılı itibarı ile 6306 sayılı kanun kapsamında 2012-2015 yılları arasında, 6 ilçede, 33 mahalle olmak üzere toplam 919 ha bölge riskli alan ilan edilmiştir. (URL-4, URL-5)

Yine 2017 yılı itibarıyla, 5393/73 sayılı kanun kapsamında 2010-

2016 yılları arasında, 8 ilçede, 20 mahalle olmak üzere toplam 326 ha bölge kentsel dönüşüm ve gelişim alanı ilan edilmiştir.

5393/73 ve 6306 sayılı yasalar kapsamında toplam 12 ilçede, 51 mahalle, 1245 ha bölge kentsel dönüşüm alanı ilan edilmiştir. İlan edilen alanlar, mahalle sınırlarını bazı yerlerde tamamen kapsamakta, bazılarında ise kısmen kapsamakta olup, alanların konumu Şekil 9'da gösterilmiştir.

Ülkemizdeki diğer kentlerde görülen kentsel dönüşüm uygulamalarında olduğu gibi, İzmir'de de riskli alanların/kentsel dönüşüm alanlarının belirlenmesinde kullanılan ölçütlerin bilimsel gerekçelere ve planlama ilkelerine dayanıp dayanmadığı tartışmalıdır. Araştırmalar sonucu zemin özellikleri bakımından riskli bulunan alanların yerine arazi ve gayrimenkul rantının yüksek olduğu bölgelerin tercih edildiği,⁴ üzerinde bulunan yapıların statik incelemesindeki örneklem sayılarının yetersiz

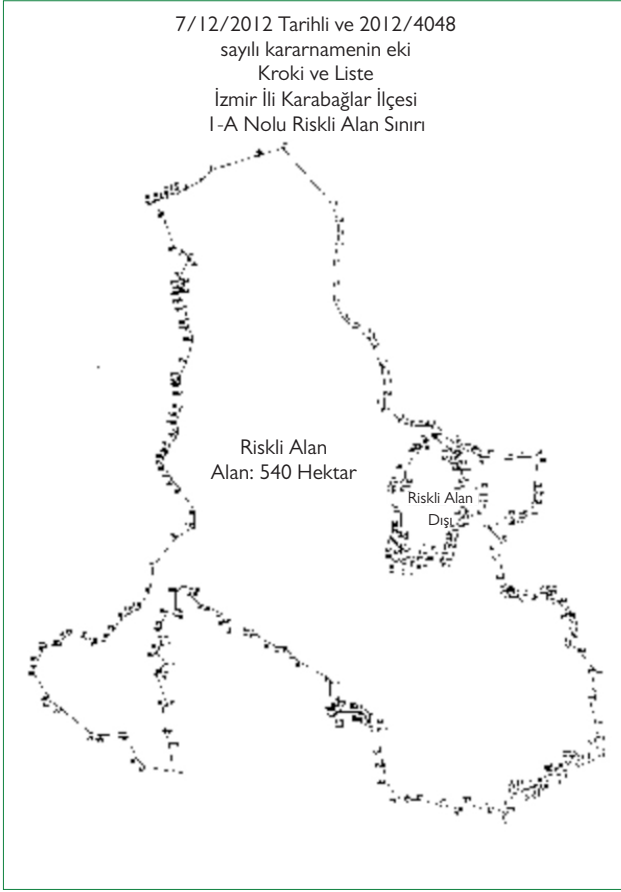
Tablo 3. 6306 Sayılı Yasa-Riskli Alanlar/İzmir

	İlçe	Mahalle Sayısı	Mahalleler	Alan (ha)	İlan Tarihi
1	Karabağlar	15	Abdi İpekçi, Ali Fuat Erden, Bahriye Üçok, Cennetçeşme, Devrim, Gazi, İhsan Ayanak, Limontepe, Özgür, Peker, Salih Omurtak, Umut, Uzundere, Yurdoğlu, Yüzbaşı Şerafettin	540	31.12.2012
2	Karabağlar-Buca	4	Aşık Veysel, Aydın, Osman Aksüner, Seyhan (Buca)	191	25.07.2013
3	Karşıyaka	1	Cumhuriyet	2.6	06.09.2013
4	Kemalpaşa	2	Atatürk, Soğukpınar	80	08.03.2015
5	Menemen	7	Ahıhdır, Esatpaşa, Gaybi, Kazımpaşa, Seydinasrullah, Tülbentli, Zafer	62	05.05.2013 12.10.2013
6	Narlıdere	4	2. İnönü, Atatürk, Çatalkaya, Narlı	43	25.06.2013

Tablo 4. 5393/73 Sayılı Yasa-Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Bölgeleri/İzmir

	İlçe	Mahalle Sayısı	Mahalle	Alan (ha)	İlan Tarihi
1	Bayındır	3	Hatay, Necati Uza, Yenice	13	05.08.2012
2	Bayraklı	3	Alparslan, Cengizhan, F.Edip Baksı	60	10.05.2010
3	Çiğli	1	Güzeltepe	21	17.10.2016
4	Gaziemir	2	Aktepe, Emrez	121.7	05.08.2012
5	Karabağlar	2	Uzundere, Yurdoğlu	31.5	09.09.2012
6	Karşıyaka	1	Örnekköy	17.9	10.10.2012
7	Konak	6	Akarcalı, Balıkuyu, Ege, Kocakapı, Kosova, Yeşildere	55	10.10.2012 13.03.2013
8	Torbalı	2	Çaybaşı, Yeni Mahalle	6.3	05.08.2012

⁴ İstanbul'da 6306 sayılı yasa ile riskli alan ilan yerler ile yasadın önce İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin JICA'ya (Japon Uluslararası İşbirliği Ajansı) hazırlattığı risk haritalarının %73 oranında farklı olduğu tespit edilmiş ve konunun haberi yapılmıştır (URL-6).

Şekil 10. Karabağlar Riskli Alanı-Bakanlar Kurulu Kararının Eki.

olduğu, ilgili yasalar gereği tamamlanması gerekli olan teknik raporlar ve etütlerin eksiklerle dolu olduğu (bazen hiç yapılmadığı) ve yine son onay mercii bakanlar kurulu onaylarının bile sadece koordinatlı sınır krokisi ile yapılabildiği görülmektedir.

Bu konuda verilebilecek en iyi örneklerden biri, Karabağlar İlçesi'nde ÇŞB tarafından 6306 numaralı yasa kapsamında 31.12.2012 tarihinde riskli alan ilan edilen 540 hektarlık bölgedir (Şekil 10). Bölgenin hem bütününe dair riskli alan kararı, hem de 101 hektarlık kısmına ait (I.Etap) 1/25000 ölçekli Çevre Düzeni Planı, 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı ve bunların uygulanmasının önünü açabilmek için verilen acele kamulaştırma kararı idari dava sebebi olmuştur.⁵ Ayrıca bölgenin jeolojik-jeofizik etütlerinin ve raporunun ilgili bakanlar kurulu kararından 8 ay sonra (26.08.2013) tamamlanması, verilen riskli alan kararının bilimselliğini, hazırlanan teknik raporların güvenilirliğini zedelemektedir. I. Etap'a ait 1/5000 ve 1/1000 planlar gelen itirazlar ve açılan davalar sebebi ile bakanlık tarafından üç kez iptal edilmiştir. Planlar en son dördüncü kez (07.12.2016) bakanlıkça onaylanarak askıya çıkarılmıştır.

⁵ Bu konuda bakınız Danıştay 6. Dairesi, Esas No: 2014/4890-Karar No: 2016/4470. Davada oyçokluğu ile (bir Danıştay üyesi teknik raporu yetersiz bularak karşı oy vermiştir) riskli alan ilanı iptalinin reddine, acele kamulaştırma işleminin ise oybirliği ile iptaline karar verilmiştir.

⁶ İlçeler alfabetik sıra ile verilmiştir.

Yerel yönetimin kentsel dönüşüm uygulamalarında da sorunlar gözlenmektedir. Örneğin, 5393/73 numaralı yasa ile 13.03.2013 tarihinde kentsel dönüşüm ve gelişim bölgesi ilan edilen Konak İlçesi, Ege Mahallesi'nde kentsel dönüşümün gerekçesi yetkili kurum olan İBŞB'nin duyuru ve açıklamalarında yeterince açık değildir. Mahalle zemin yapısı bakımından mı, üzerindeki yapılar bakımından mı, sosyo-ekonomik yapısı bakımından mı risklidir? Dönüşüm sonrası Ege Mahallesi'nin "sosyal, kültürel ve ekonomik" yönden gelişeceği ifade edilse de, bu gelişimin hangi kentsel politikalar ile nasıl sağlanacağı belirtilmemektedir. Bu proje, birçok sosyal risk (yerinden edilme, mülksüzleştirme, mutenalaştırma gibi) barındırmaktadır. Bu sosyal risklerin nasıl azaltılabileceğine ilişkin tedbirler önerilmemekte; kentsel dönüşüm toplumsal bir dönüşümün ve gelişimin parçası olarak ele alınmamaktadır.

İzmir'de 6306 ve 5393/73 numaralı yasalar ile ilan edilen kentsel dönüşüm alanlarında neler olduğu ile ilgili özet bilgi verilecek olursa, birçoğunda uygulama aşamasına geçilememiş olduğu, mevcut durum tespiti, ön araştırma, imar planlarının hazırlanması/onayı ve hak sahipleri ile uzlaşma süreçlerinde ilerlenemediği görülmektedir. İBŞB'nin açıklamasına göre 5393/73 sayılı kanun kapsamında 2012 yılında kentsel dönüşüm ve gelişim alanı ilan edilen Karabağlar İlçesi Uzundere ve Yurdoğlu Mahalleleri'nde ve Karşıyaka İlçesi Örnekköy Mahallesi'nde yürütülen projelerde ise süreç diğerlerinden daha hızlı ilerlemektedir (URL-4, URL-5).

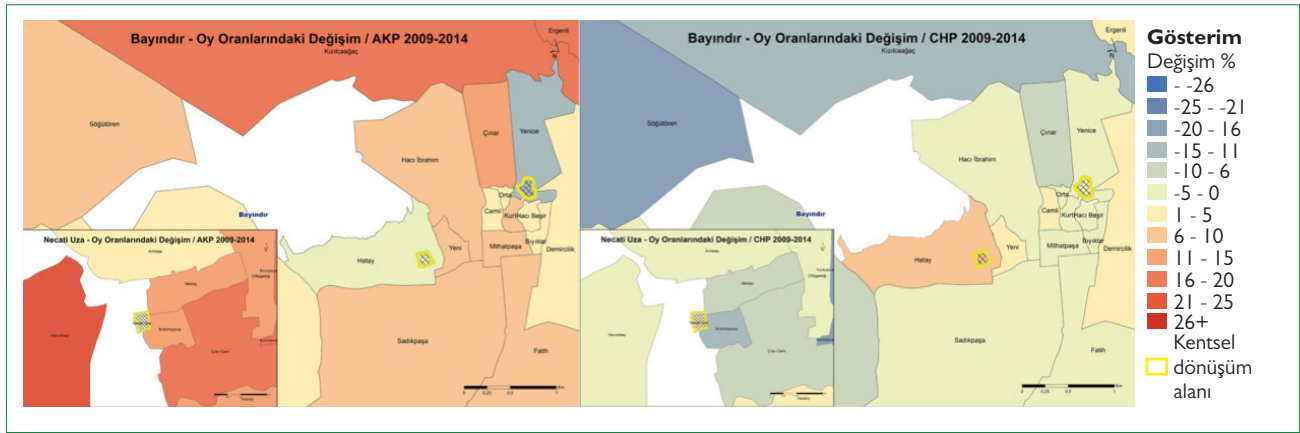
Makalenin bir sonraki alt bölümünde İzmir'de 6306 ve 5393/73 sayılı yasalara göre kentsel dönüşüm alanı ilan edilen mahallelere odaklanılmıştır. Mahallelerin bağlı oldukları ilçe başlığı altında, kentsel dönüşüm ilanına ilişkin temel bilgiler aktarılarak, süreç içerisinde bu mahallelerin yerel seçim sonuçlarında yaşanan değişimler mercek altına alınmıştır.

Kentsel Dönüşüm Alanlarının İncelenmesi⁶

Bayındır

Bayındır İlçesi'nde kentsel dönüşüm alanı 5393/73 sayılı yasa kapsamında 2012 yılında ilan edilmiştir. Alanın büyüklüğü 13 ha olup, 3 mahalleden oluşmaktadır. Hatay, Necati Uza ve Yenice mahalleleri kısmen alanın içine girmektedir.

İki yerel seçim dönemi karşılaştırmasının haritası ve tablosu Şekil 11 ve Tablo 5'de verilmiştir. Çıkan niceliksel değerler ve mahalle bazlı coğrafi desen yorumlandığında, ilçe düzeyinde AKP oylarında artış CHP'de ise azalış olduğu görülmektedir. Mahalle düzeyinde ise durum değişkenlik arz etmekte olup,

Şekil 11. Bayındır-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014.

Tablo 5. Bayındır-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

İLÇE	AKP-09 (%)	AKP-14 (%)	Değişim (%)	CHP-09 (%)	CHP-14 (%)	Değişim (%)
Bayındır	26.4	35.8	9.4	53.3	45.8	-7.5
Mahalle						
1 Hatay	27.5	26.1	-1.4	58.5	68.3	9.9
2 Necati Uza	53.0	47.6	-5.4	32.2	36.1	3.9
3 Yenice	56.2	42.1	-14.1	14.1	13.8	-0.2

AKP üç mahallede de oy kaybetmiştir (özellikle Yenice'de - %14). CHP ise Hatay ve Necati Uza'da oylarını artırmış, Yenice'de ise oy kaybetmiştir.

Bayraklı

Bayraklı İlçesi'ndeki kentsel dönüşüm alanı 5393/73 sayılı yasa kapsamında 2010 yılında ilan edilmiştir. Alanın büyüklüğü 60 ha olup, 3 mahalleden oluşmaktadır. Alparslan, Cengizhan ve F. Edip Baksı mahalleleri kısmen alanın içine girmektedir.

İki yerel seçim dönemi karşılaştırmasının haritası ve tablosu Şekil 12 ve Tablo 6'da verilmiştir. Çıkan niceliksel değerler ve mahalle bazlı coğrafi desen yorumlandığında, hem ilçe düzeyinde, hem de kentsel dönüşüm sınırının içine giren mahalleler düzeyinde değişim değerleri küçüktür. Fakat ilçede/mahallelerde AKP oylarında artış olduğu görülmektedir. Buna karşın CHP ilçede/mahallelerde oy kaybetmiştir.

Gaziemir

Gaziemir İlçesi'nde kentsel dönüşüm alanı 5393/73 sayılı yasa kapsamında 2012 yılında ilan edilmiştir. Alanın büyüklüğü 122 ha olup, Aktepe ve Emrez mahallelerinin büyük bir kısmını kapsamaktadır.

İki yerel seçim dönemi karşılaştırmasının haritası ve tablosu Şekil 13 ve Tablo 7'de verilmiştir. Çıkan niceliksel değerler ve

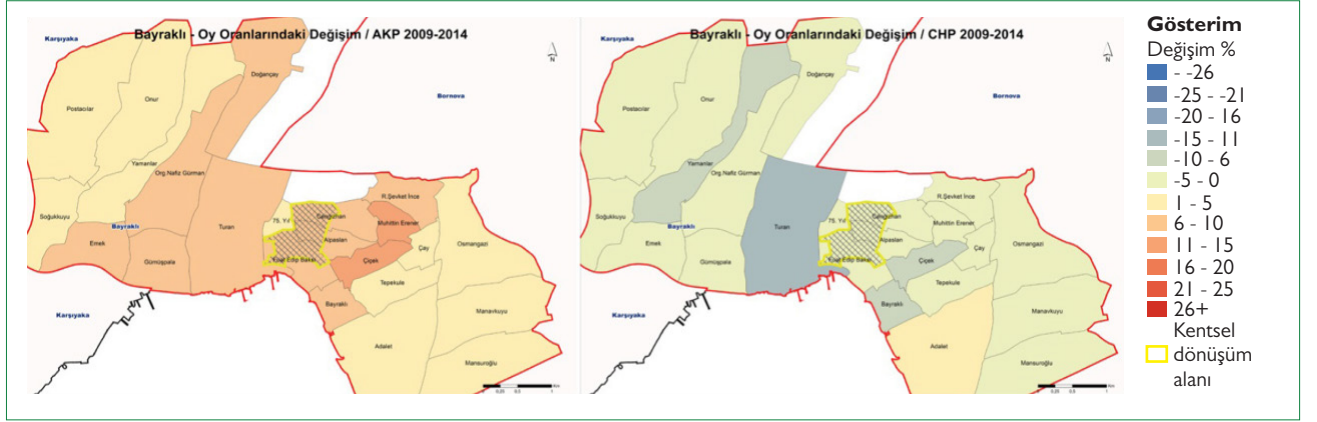
mahalle bazlı coğrafi desen yorumlandığında, hem ilçe düzeyinde, hem de kentsel dönüşüm sınırının içine giren mahalleler düzeyinde AKP oylarındaki artış, CHP oylarında ise azalış (birbirine yakın değerler) göze çarpmaktadır.

Karabağlar-Buca

Karabağlar İlçesi'nde 6306 sayılı yasa kapsamında 2012 ve 2013 yıllarında; 5393/73 sayılı yasa kapsamında 2012 yılında ilan edilmiş üç kentsel dönüşüm alanı bulunmaktadır. 6306 ile 2012 yılında ilan edilen alanın büyüklüğü 540 ha olup, sınırları içine Abdi İpekçi, Ali Fuat Erden, Bahriye Üçok, Cennetçeşme, Devrim, Gazi, İhsan Alyanak, Limontepe, Özgür, Peker, Salih Omurtak, Umut, Uzundere, Yurdoğlu, Yüzbaşı Şerafettin mahallelerinin (15 mahalle) bazı kısımları girmektedir.

6306 ile 2013 yılında ilan edilen alan ise hem Karabağlar'ın hem de Buca'nın sınırları içine girmektedir. Alanın toplam büyüklüğü 191 ha olup Karabağlar'ın Aşık Veysel ve Osman Akşüner mahallelerinin tamamını, Karabağlar-Aydın Mahallesi'nin ise bir kısmını, Buca-Seyhan Mahallesi'nin ise tamamını kapsamaktadır.

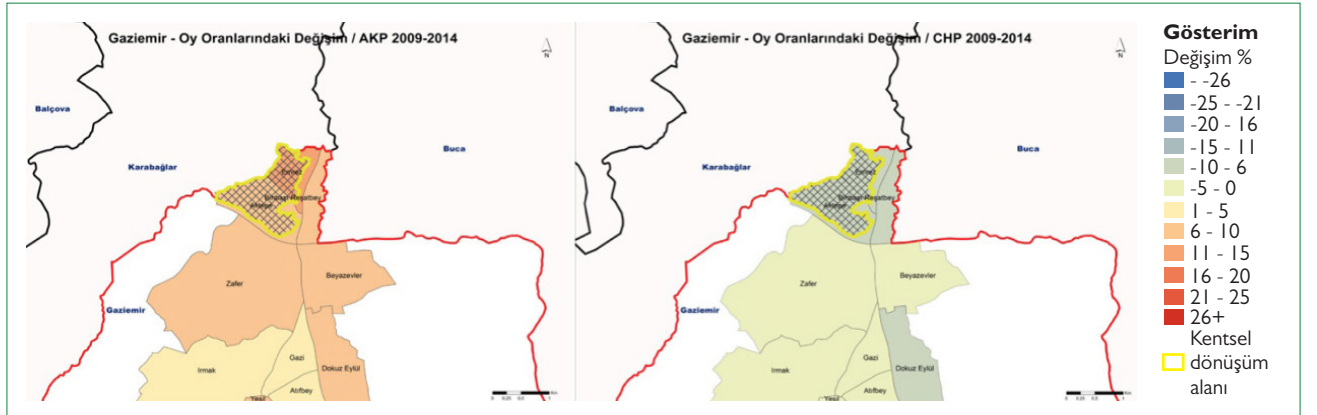
5393/73 ile ilan edilen alanın büyüklüğü ise 31.5 ha olup, Uzundere ve Yurdoğlu mahallelerinin bir kısmını kapsamaktadır. Uzundere ve Yurdoğlu mahallelerindeki farklı bölgeler her iki kentsel dönüşüm yasasına göre ayrı ayrı ilan edilmiştir.

Şekil 12. Bayraklı-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014.

Tablo 6. Bayraklı-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

İLÇE	AKP-09 (%)	AKP-14 (%)	Değişim (%)	CHP-09 (%)	CHP-14 (%)	Değişim (%)	
Bayraklı	36.1	40.0	3.9	49.0	45.8	-3.1	
Mahalle							
1	Alparslan	47.3	55.9	8.7	34.6	30.0	-4.6
2	Cengizhan	56.3	64.9	8.6	24.3	21.8	-2.5
3	F. Edip Baksı	35.8	41.8	6.1	51.3	46.6	-4.7

Şekil 13. Gazimdir-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014.

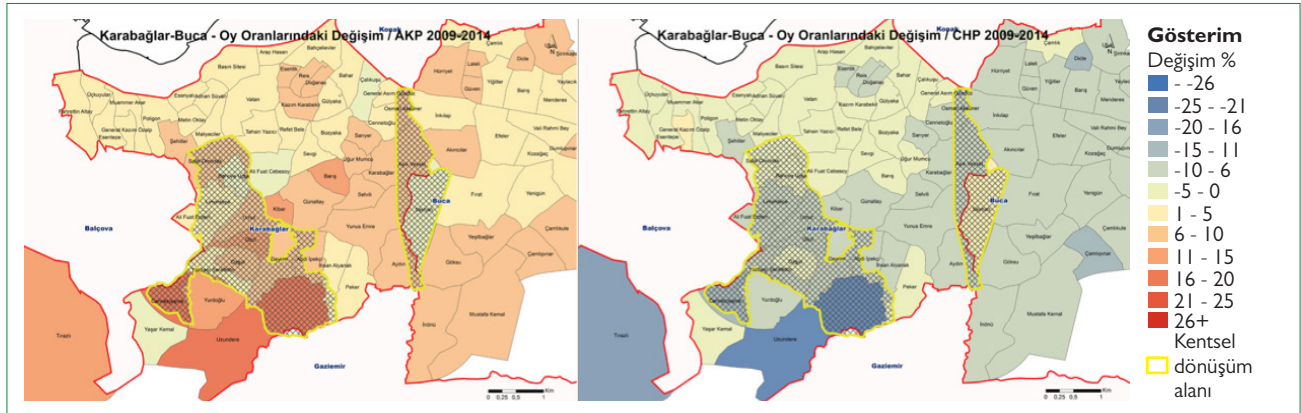
Tablo 7. Gazimdir-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

İLÇE	AKP-09 (%)	AKP-14 (%)	Değişim (%)	CHP-09 (%)	CHP-14 (%)	Değişim (%)	
Gazimdir	30.3	36.9	6.6	53.3	47.9	-5.4	
Mahalle							
1	Aktepe	41.9	50.5	8.6	35.4	29.4	-6.0
2	Emrez	42.4	52.4	10.1	34.2	23.6	-10.6

İki yerel seçim dönemi karşılaştırmasının haritası Şekil 14'te, tablolar ise Tablo 8 ve 9'da verilmiştir. Karabağlar İlçesi incelemesinde çıkan niceliksel değerler ve mahalle bazlı coğrafi desen yorumlandığında, hem ilçe düzeyinde, hem de kentsel dönüşüm sınırının içine giren mahalleler düzeyinde AKP oylarındaki artış, CHP oylarında ise azalış (birbirinden farklı değerler) gözlenmektedir. Bu istatistiği bozan tek yer olan Bahriye Üçok Mahallesi'nde her iki partinin de oy kaybı vardır. Bir başka vurgulanması gerek durum, oy değişim oranlarının mahalleler arasında çok farklı değerler aldığıdır. Örneğin Ali Fuat Erden'de AKP %2.3 artış, CHP ise -%6.4 azalış göstermekte

iken Cennetçeşme'de AKP %19 artış, CHP ise -%11.4 azalış saptanmıştır. İki farklı yasaya göre kentsel dönüşüm alanı ilan edilen Uzundere'de AKP %17.8 artış, CHP ise -%22.2 ile ciddi oranda bir azalış gösterirken, Yurdoğlu Mahallesi'nde AKP'de %10.3 artış, CHP'de -%6.5 azalış gözlenmiştir.

Buca'da ise ilçe düzeyinde AKP oylarında artış, CHP oylarında ise azalış gözlemek mümkün iken, Seyhan Mahallesi'nde gösterge tersine dönmekte olup AKP oylarında azalma, CHP oylarında ise artma vardır (Tablo 9).

Şekil 14. Karabağlar-Buca-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014.

Tablo 8. Karabağlar-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

İLÇE	AKP-09 (%)	AKP-14 (%)	Değişim (%)	CHP-09 (%)	CHP-14 (%)	Değişim (%)	
Karabağlar	36.0	41.5	5.5	51.0	44.8	-6.3	
Mahalle							
1	Abdi İpekçi	46.6	53.2	6.6	17.9	11.3	-6.6
2	Ali Fuat Erden	32.9	35.1	2.3	36.0	29.5	-6.4
3	Aşık Veysel	35.9	42.0	6.1	48.4	41.4	-7.1
4	Aydın	42.0	50.7	8.7	46.5	36.0	-10.5
5	Bahriye Üçok	53.6	49.6	-3.9	31.0	28.3	-2.8
6	Cennetçeşme	43.6	62.5	19.0	28.3	16.9	-11.4
7	Devrim	56.0	63.3	7.2	32.1	23.8	-8.3
8	Gazi	46.2	57.0	10.8	34.5	24.8	-9.8
9	İhsan Alyanak	50.9	55.3	4.4	20.7	14.0	-6.8
10	Limontepe	42.3	46.8	4.5	42.2	34.6	-7.6
11	Osman Aksüner	35.5	46.2	10.8	48.4	38.5	-9.9
12	Özgür	59.7	65.1	5.4	25.1	21.0	-4.1
13	Peker	59.6	62.7	3.2	21.5	15.7	-5.8
14	Salih Omurtak	48.9	57.8	8.9	33.0	30.2	-2.8
15	Umut	42.6	49.1	6.4	44.6	37.2	-7.3
16	Uzundere	25.6	43.4	17.8	65.1	42.9	-22.2
17	Yurdoğlu	30.9	41.2	10.3	51.7	45.1	-6.5
18	Yüzbaşı Şerafettin	48.3	52.5	4.2	27.9	19.0	-8.9

Tablo 9. Buca-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

İLÇE	AKP-09 (%)	AKP-14 (%)	Değişim (%)	CHP-09 (%)	CHP-14 (%)	Değişim (%)
Buca	34.6	40.3	5.7	53.8	45.4	-8.4
Mahalle						
I Seyhan	48.8	46.6	-2.2	36.7	39.9	3.2

Karşıyaka

Karşıyaka İlçesi'nde önce 2012 yılında Örnekköy Mahallesi'nde 17.9 ha alan 5393/73 sayılı yasa ile, sonrasında ise 2013 yılında Cumhuriyet Mahallesi'nde 2.6 ha alan 6306 sayılı yasa ile kentsel dönüşüm alanı ilan edilmiştir.

İki yerel seçim dönemi karşılaştırmasının haritası ve tablosu Şekil 15 ve Tablo 10'da verilmiştir. Çıkan niceliksel değerler ve mahalle bazlı coğrafi desen yorumlandığında, hem ilçe düzeyinde, hem de kentsel dönüşüm sınırının içine giren mahalleler düzeyinde değişim değerleri küçük olsa da AKP oylarında artış olduğu görülmektedir. Buna karşın CHP 5393/73 sayılı yasa ile kentsel dönüşüm alanı ilan edilen Örnekköy Mahallesi'nde oyunu artırmış, 6306 sayılı yasa ile kentsel dönüşüm alanı ilan edilen Cumhuriyet Mahallesi'nde ve ilçe düzeyinde oy kaybetmiştir.

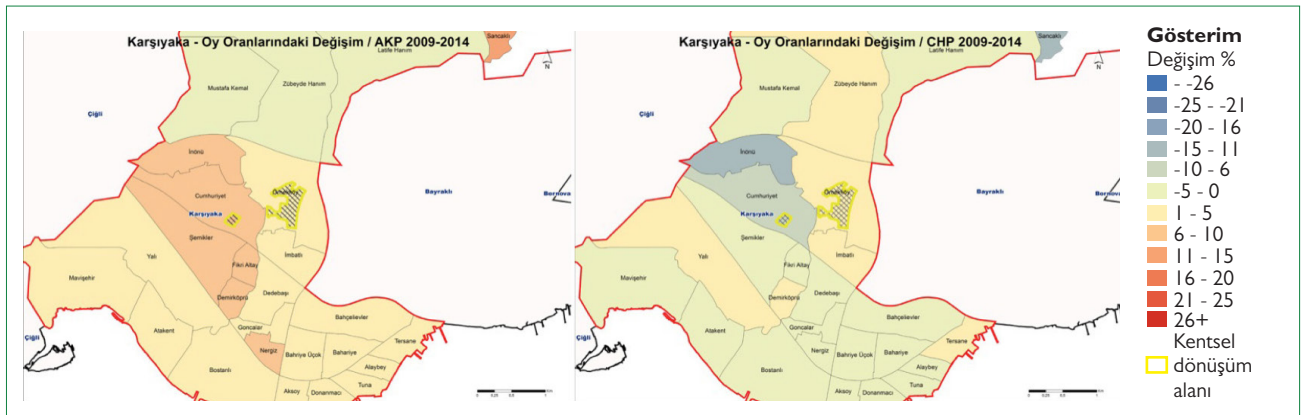
Konak

Konak İlçesi'nde kentsel dönüşüm alanı 5393/73 sayılı yasa kapsamında Akarcalı, Ballıkuyu, Kocakapı, Kosova ve Yeşildere mahallelerinde 2012 yılında, Ege Mahallesi'nde ise 2013 yılında ilan edilmiştir. Alanların toplam büyüklüğü 55 ha'dır.

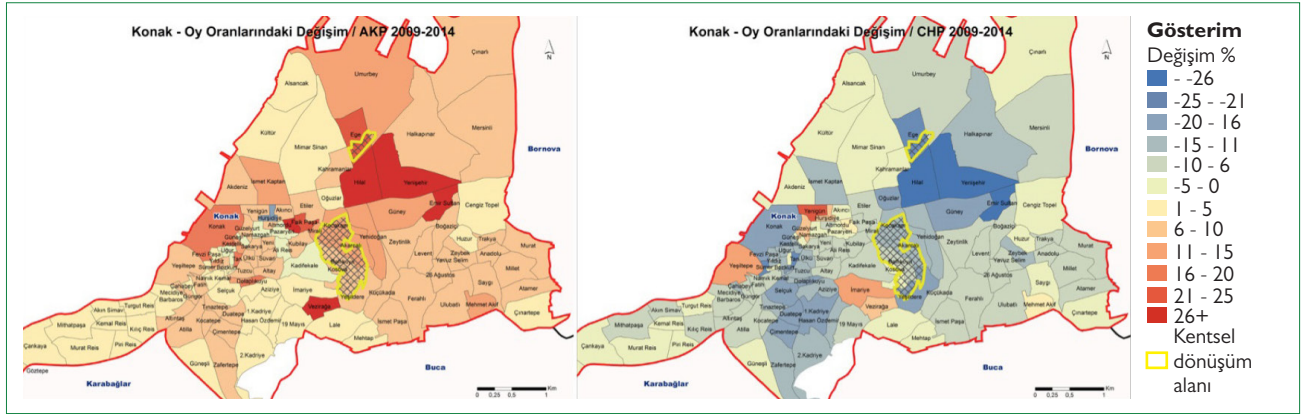
İki yerel seçim dönemi karşılaştırmasının haritası ve tablosu Şekil 16 ve Tablo 11'de verilmiştir. Çıkan niceliksel değerler ve mahalle bazlı coğrafi desen yorumlandığında, Konak İlçesi'nde ve kentsel dönüşüm sınırının içine giren mahalleler düzeyinde, AKP oylarındaki artış, CHP oylarında ise azalış çok net bir şekilde görülebilmektedir.

Menemen

Menemen İlçesi'ndeki riskli alan 6306 sayılı yasa kapsamında 2013 yılında ilan edilmiştir. Alanın büyüklüğü 62 ha olup, 7

Şekil 15. Karşıyaka-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014.**Tablo 10.** Karşıyaka-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

İLÇE	AKP-09 (%)	AKP-14 (%)	Değişim (%)	CHP-09 (%)	CHP-14 (%)	Değişim (%)
Karşıyaka	17.9	21.0	3.1	71.6	70.2	-1.4
Mahalle						
I Cumhuriyet	35.5	45.3	9.7	47.8	41.7	-6.1
2 Örnekköy	33.2	38.1	5.0	47.0	51.9	4.9

Şekil 16. Konak-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014.

Tablo 11. Konak-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

İLÇE	AKP-09 (%)	AKP-14 (%)	Değişim (%)	CHP-09 (%)	CHP-14 (%)	Değişim (%)	
Konak	27.9	33.4	5.5	59.7	52.9	-6.8	
Mahalle							
1	Akarcalı	48.2	58.6	10.4	39.1	27.2	-11.8
2	Ballıkuyu	43.8	50.1	6.3	27.8	20.2	-7.6
3	Ege	26.8	47.0	20.2	62.9	38.6	-24.3
4	Kocakapı	47.9	59.5	11.6	39.8	26.8	-13.1
5	Kosova	33.7	41.0	7.3	16.8	13.6	-3.2
6	Yeşildere	32.2	38.5	6.3	43.2	26.7	-16.5

mahalleden oluşmaktadır. Seydinasrullah, Zafer, Esatpaşa, Tülbentli, Kazımpaşa mahallelerinin tamamı; Gaybi ve Ahıhdır mahallelerinin ise bir kısmı riskli alanın içine girmektedir.

İki yerel seçim dönemi karşılaştırmasının haritası ve tablosu Şekil 17 ve Tablo 12'de verilmiştir. Çıkan niceliksel değerler ve mahalle bazlı coğrafi desen yorumlandığında, hem ilçe düzeyinde, hem de kentsel dönüşüm sınırının içine giren mahalleler düzeyinde AKP oylarında bariz bir artış olduğu açıktır. Buna karşılık CHP sadece Gaybi Mahallesinde oyunu artırmış, diğer 6 mahalle ve ilçede oy kaybetmiştir.

Narlidere

Narlidere İlçesi'nde kentsel dönüşüm alanı 6306 sayılı yasa kapsamında 2013 yılında ilan edilmiştir. Alanın büyüklüğü 43 ha olup, 2. İnönü, Atatürk, Çatalkaya ve Narlı mahallelerinin bir kısmını kapsamaktadır.

İki yerel seçim dönemi karşılaştırmasının haritası ve tablosu Şekil 18 ve Tablo 13'de verilmiştir. Çıkan niceliksel değerler ve mahalle bazlı coğrafi desen yorumlandığında, hem ilçe düzeyinde, hem de kentsel dönüşüm sınırının içine giren mahalleler düzeyinde oyların küçük oranlar dahilinde AKP oylarında artış, CHP oylarında ise azalış şeklinde olmaktadır.

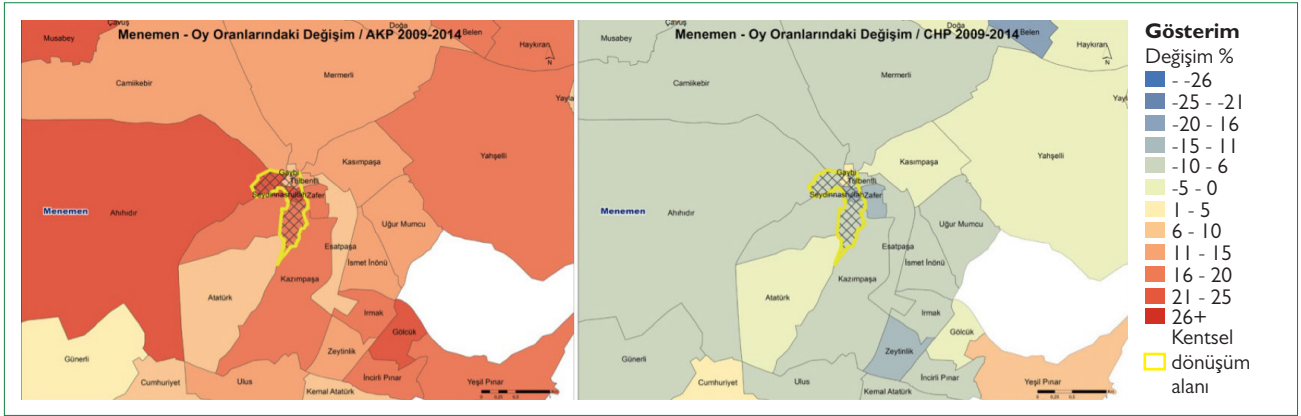
Torbalı

Torbalı İlçesi'nde kentsel dönüşüm alanı 5393/73 sayılı yasa kapsamında 2012 yılında ilan edilmiştir. Alanın büyüklüğü 6.3 ha olup ilan tarihinde Çaybaşı ve Yeni mahallelerinin bir kısmı için çıkarılmış, son idari sınır değişiklikleri sonucunda sadece Yeni Mahallesi'ni kapsamaktadır.

İki yerel seçim dönemi karşılaştırmasının haritası ve tablosu Şekil 19 ve Tablo 14'te verilmiştir. Çıkan niceliksel değerler ve mahalle bazlı coğrafi desen yorumlandığında, hem ilçe düzeyinde, hem de kentsel dönüşüm sınırının içine giren mahalleler düzeyinde, AKP oylarında kısmi bir artış, CHP oylarında ise belirgin bir azalış olduğu gözlenmektedir.

Bu inceleme dahilinde yer verilmeyen Çiğli İlçesi'ndeki kentsel dönüşüm ve gelişim alanı 5393/73 sayılı yasa ile 2016 yılında, Kemalpaşa İlçesi'ndeki kentsel dönüşüm alanı 6306 sayılı yasa kapsamında 2015 yılında ilan edilmiştir. Her iki ilçedeki kentsel dönüşüm alanların ilan tarihinin 2014 yerel seçimlerinden sonra olması nedeni ile araştırma kapsamı dışında tutulmuştur.

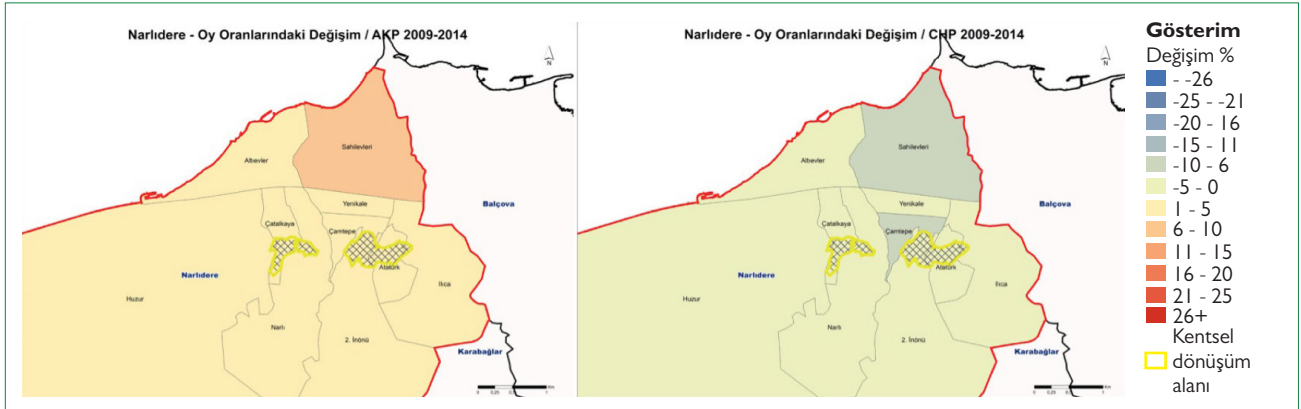
Makalenin bu bölümünde, kentsel dönüşüm politikalarının uygulamalarının yerel seçim sonuçlarını nasıl etkilemekte ol-

Şekil 17. Menemen-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014.

Tablo 12. Menemen-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

İLÇE	AKP-09 (%)	AKP-14 (%)	Değişim (%)	CHP-09 (%)	CHP-14 (%)	Değişim (%)	
Menemen	26.2	37.8	11.6	48.3	43.3	-5.1	
Mahalle							
1	Ahıhıdır	31.8	52.7	20.9	43.0	35.3	-7.6
2	Esatpaşa	23.4	32.9	9.5	58.1	51.8	-6.3
3	Gaybi	30.3	36.4	6.0	50.1	51.2	1.0
4	Kazımpaşa	22.5	42.0	19.4	54.1	46.5	-7.6
5	Seydinasrullah	29.9	50.2	20.3	43.5	31.2	-12.3
6	Tülbentli	21.3	31.7	10.5	55.8	49.4	-6.4
7	Zafer	24.6	44.5	19.9	55.4	42.0	-13.4

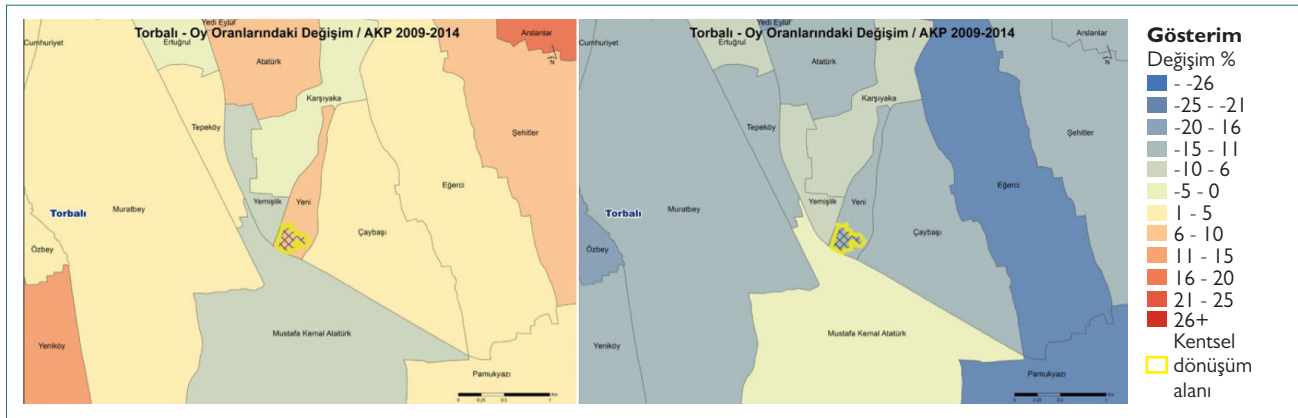
Şekil 18. Narlıdere-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014.

duğu, İzmir örneği üzerinden yapılan çözümlenmeler aracılığıyla aktarılmıştır. Merkezi yönetimin ve yerel yönetimin farklı siyasi partilerde olduğu (AKP ve CHP) İzmir kentinde, ÇŞB ve İBŞB tarafından yürütülmekte olan kentsel dönüşüm uygulamalarının varlığı sebebiyle, araştırmamız çarpıcı bulgular sunmaktadır. Bu bağlamda, vurgulamak istediğimiz araştırma bulgusu, bazı istisnalar dışında, kentsel dönüşüm alanı ilan edi-

len mahallelerin önemli bir bölümünde yerel seçim sonuçları itibarıyla, CHP'nin oy kaybettiği ve AKP'nin oy kazandığıdır. Bu durum, kentsel dönüşüm alanı ilan merkezi ve yerel yönetimleri yetkilendiren iki farklı yasal dayanağa göre (6306 ve 5393/73 sayılı yasalar) yapılsa dahi süreklilik kazanmış görünmektedir. Başka bir deyişle, kentsel dönüşümüne ilişkin, merkezi yönetim veya yerel yönetim kurumlarını yetkilendiren hangi

Tablo 13. Narlıdere-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

İLÇE	AKP-09 (%)	AKP-14 (%)	Değişim (%)	CHP-09 (%)	CHP-14 (%)	Değişim (%)	
Narlıdere	17.9	20.5	2.6	73.7	69.0	-4.7	
Mahalle							
1	2. İnönü	25.4	26.5	1.1	63.2	60.3	-3.0
2	Atatürk	35.3	36.0	0.7	41.3	37.4	-4.0
3	Çatalkaya	13.4	15.3	1.9	80.7	76.8	-3.9
4	Narlı	11.2	15.5	4.2	83.0	77.2	-5.8

Şekil 19. Torbalı-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014.**Tablo 14.** Torbalı-Mahalle Bazlı Yerel Seçim Sonuçları Karşılaştırması-BBB/2009-2014

İLÇE	AKP-09 (%)	AKP-14 (%)	Değişim (%)	CHP-09 (%)	CHP-14 (%)	Değişim (%)	
Torbalı	35.6	39.9	4.3	51.2	38.0	-13.2	
Mahalle							
1	Çaybaşı	30.4	30.7	0.3	59.8	46.1	-13.8
2	Yeni	41.1	50.2	9.0	56.7	41.5	-15.2

yasal dayanak kullanılmış olsa dahi, sonuç olarak eş zamanlı bir biçimde CHP oyları azalmakta, AKP oyları ise artmaktadır.

Sonuç Yerine: Kentsel Dönüşüm Alanlarında Yerel Siyasal Değişim Nasıl Çözümlemeli?

Neoliberalizmin hegemonyasının Türkiye kentlerinde hakim olmaya başladığı sürecin 1980 sonrasında geliştiği bilinmektedir. Son kırk yıllık bu süreçte; talep-yönlü bölüşümcü kentsel politikalar yerini arz-yönlü büyüme odaklı politikalara bırakmış; yapıcı çevre üretimini, kentsel büyümeyi ve dönüşümü teşvik eden düzenlemeler ve kamusal hizmetleri, kaynakları ve mekanları özelleştiren uygulamalar hakim kılınmıştır (Şengül, 2009; Keskinok, 2006). Kentlerin sermayenin etkinliğiyle büyük bir dönüşüm içerisine girdiği bu süreci, inşaat sektö-

ründeki gelişmeler aracılığıyla da çözümlemek mümkündür. Bina sayısının ve inşaat sektörü yatırımlarının büyük bir artış gösterdiği 1980 ve 2000'li yıllarda Türkiye'nin neoliberal yeniden yapılanma sürecine tabi tutulduğu ve devletin bu süreçte önemli bir rol oynadığı gözlenmiştir. Yapılı çevre üretimini teşvik eden bu politikalar, 2002 yılında siyasi iktidarın değişmesiyle farklı bir boyut ve ivme kazanmıştır. 2002 yılından itibaren tüketim faaliyetleri üzerinden işleyen, finans sektörü/ borçlandırma dinamikleriyle iç içe gelişen, büyük ölçekli kentsel projelere ve kentlerin dönüşümüne odaklanmış ve arkasına devletin yasa-yapıcı gücünü almış, bir inşaat sektörünün etkinliğinden bahsetmek mümkündür (Penpecioglu, 2013).

Makale kentsel politikaların bir uzantısı olan kentsel dönüşüm kararlarının, yerel siyasette nasıl değişimlere sebep olduğu ve

kentsel dönüşüm alanı ilan edilen mahallelerdeki yerel seçim sonuçlarının, bu değişimlerin çözümlenmesine dönük hangi ipuçlarını sunduğu sorularına yanıt vermek amacıyla araştırma bulguları sunmaktadır. Bu değişen dinamikleri araştırmanın ilk adımı, farklı siyasi partilerin kentsel dönüşüme ilişkin politikalarının ve uygulamalarının yerel seçim sonuçlarına etkisini ortaya koymaktır. Makalemiz, İzmir’de kentsel dönüşüm alanı ilan edilen mahallelerde tespit edilen çarpıcı yerel siyasal değişimlerin altını çizmekte ve bunların derinlemesine araştırılmasına yönelik olarak çözümleyici bir çerçeve öne sürmektedir. Araştırmada birbiri ile ilişkili üç önemli bulgu tespit edilmiştir. İlk olarak, İzmir’in siyasi coğrafyasında çeşitli değişimler tespit edilmiştir. Bu yerel siyasal değişim, metropoliten alanın merkezinde, kuzeyinde, güneyinde ve doğusunda bulunan Aliağa, Balçova, Bayındır, Bayraklı, Bornova, Buca, Çiğli, Gazimir, Güzelbahçe, Karabağlar, Karşıyaka, Kemalpaşa, Konak, Mene-men, Narlıdere, Torbalı İlçelerinde yerel seçimlerde CHP’nin oy kaybı ve AKP’nin oy kazancındaki eş zamanlılık ile gözlenmektedir. İzmir’de “kentsel dönüşüm alanı” ilan edilen mahallelerin önemli bir bölümünün bulunduğu bu ilçelerde, AKP yerel seçimlerde oylarını çarpıcı bir biçimde arttırmıştır.

İkinci bulgumuz, kentsel dönüşüm alanı ilan edilen mahallelerin önemli bir bölümünde yerel seçim sonuçları itibarıyla CHP’nin oy kaybındaki ve AKP’nin oy kazancındaki eş zamanlılığa dikkat çekmektedir. Kuşkusuz bu durum il düzeyinde homojen bir coğrafi dağılım göstermese de, bu mahallelerin önemli bir bölümünde, siyasi partilerin oy oranları değişmektedir. Fakat kentsel dönüşüm ilanının hemen sonrasındaki değişim çarpıcıdır. İzmir ili genelinde en yüksek oyu alan İ. parti konumundaki CHP’nin; bu mahallelerin önemli bölümünde oy kaybetmekte olduğu, AKP’nin ise oyunu arttırdığı görülmektedir. Genel seçimlerde bu iki partinin seçmenleri arasında “oy geçişleri olmadığı”; bu iki partinin tabanlarının “kutuplaştığı” iddia edilse dahi, bu durumun İzmir’de kentsel dönüşüm ilan edilen mahallelerde yerel seçim sonuçları itibarıyla farklılık gösterdiğini düşünmekteyiz.

Üçüncü bulgu, kentsel politikaya ilişkin önemli bir tespitin altını çizmemize olanak sağlamaktadır. Yerel seçimlerde siyasi parti tercihlerindeki bu değişim, dönüşümün merkezi veya yerel yönetim kurumlarının öncülüğünde gerçekleştirilmesinden bağımsız biçimde yaşanmaktadır. Başka bir deyişle, kentsel dönüşüm alanı ilanı, merkezi ve yerel yönetimleri yetkilendiren iki farklı yasal dayanağa göre (6306 ve 5393/73 sayılı yasalar) yapılsa dahi; sonuç olarak bu alanların önemli bir bölümünde, AKP’nin oy oranları artarken CHP’nin oy oranları azalmaktadır. Dolayısıyla, İzmir’de kentsel dönüşüm ve gayrimenkul rantına odaklı politikalar ve uygulamalar, AKP’nin güçlenmesine yol açan sosyo-politik koşullar oluşturmaktadır.

Bu bulgular ışığında, inşaata dayalı, gayrimenkul rantı odaklı kentsel politikaların bir göstergesi olarak yorumlanabilece-

ğimiz kentsel dönüşüm kararları, yerel siyasette değişimlere sebep olmaktadır. İzmir’de kentsel dönüşüm alanı ilan edilen mahallelerin büyük çoğunluğundaki yerel seçim sonuçları, bu değişimlerin çözümlenmesine dönük bazı ipuçları vermektedir. AKP’nin oy oranlarındaki artış sadece yerel siyasete ve/veya kentsel dönüşüme bağlı olmasa dahi, bu artışın arkasındaki nedenlerden birisinin, seçmen tarafından gayrimenkul rantının AKP’nin uyguladığı kentsel politikalar ile özdeşleştirilmesi olduğu söylenebilir (İlanı CHP’li belediye yapsa dahi). Örneğin İstanbul’un farklı bölgelerinde yapılan ve ağırlıklı olarak saha araştırmasının bulgularının tartışıldığı çalışmada (Duman, 2015), kentsel dönüşüm konusunda afet ve güvenlik riskini aşan rant odaklı bir mutabakat olduğu ve orta sınıfların mülkiyet güvencesi ve iktisadi imkanları ile dönüşüm sürecine güvenle baktıkları görülmektedir. Kentsel dönüşümün yasalar ile tetiklenerek “afet riskine karşı binaların yenilenmesi”, “sağlıklı/güvenli çevre ve altyapı, “gayrimenkul değerlerinde artış” gibi meşruiyet yapıcı söylemlerin farklı sınıfsal kesimlerce benimsendiği görülmüştür.

Kentsel siyaset ve kentsel dönüşüm ilişkisini anlama ve yorumlama anlamında daha ayrıntılı bilgilere erişilmesi amaçlandığında, ileride gerçekleştirilebilecek daha kapsamlı, derinlikli ve sistematik araştırmaların gerekliliği ortadadır. Bu makale içeriğinde betimlemekle yetinilen bazı olgular, izlenecek farklı yöntemler ve sosyo-ekonomik değişkenler de devreye sokularak gelecekte araştırılmalıdır. Kentsel dönüşüm ilanı ile seçim tercihleri arasındaki ilişkinin nedenlerinin derinlikli analizi gerçekleştirmeyi planladığımız başka bir araştırmaların/saha çalışmalarının konusu olacaktır. Buradan hareketle, çalışmanın devamında mahalleler veya alt bölgeler düzeyinde sosyo-ekonomik ve demografik bileşenlerin saptanması; yerinde yapılacak mekânsal ve sosyolojik saha araştırmaları; mahallede ve bölgede kentsel dönüşüm sürecine ve projelerine karşı eğilimlerin belirlenmesi; verilerin çözümlenmesinde kullanılacak farklı analitik yöntemler; seçim sonuçlarının/seçmen davranışlarının mikro analizlere tabi tutulması gibi boyutların incelenmesi, konu hakkında derinlikli çözümlenmeler yapma imkanı verecek ve kuşkusuz kentlerimizin yapısını ve değişimini anlamak açısından daha zengin gözlemlere ve sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Ataöv, A., Osmay, S. (2007). Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım. METU JFA, 2007/2, 57-82.
- Bal, Ö.H. (2008). İzmir'de Kentsel Dönüşüm Sürecinin İzmir-Cennetçeşme Mahallesi Üzerinden İrdelenmesi, DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
- Bayırbağ, M. ve Penpecioglu, M. (2015). Urban Crisis: 'Limits to Governance of Alienation', Urban Studies, 54 (9), 1-16.
- Bayraktar U. (2011). Yerelin Seçimi, Çözümlemenin Yereli: Mersin Örneği. Toplum ve Bilim, 121, 9-47
- Çarkoğlu, A. (2000). The Geography of the April 1999 Turkish Elections, Turkish Studies, 1(1).
- Duman, B. (2015). Kentsel Dönüşümde Riskler ve Beklentilere Dair İlk Tespitler: İstanbul'da Bir Saha Çalışması. MEGARON 2015;10(3): 410-422
- Duman, B. ve Coşkun, İ. (2015). Neden Nasıl ve Kim İçin Kentsel Dönüşüm. Litera Yayıncılık
- Erman, T. (2016). Mış Gibi Site: Ankara'da Bir TOKİ-Gecekondu Dönüşüm Sitesi, İletişim Yayınları.
- Gastner, M.T. ve Newman, M.E.J. (2004). Diffusion-based Method for Producing Density-equalizing Maps. Proceedings of the National Academy of Science, 101(20), 7499-7504
- Geniş, Ş. (2007). Producing Elite Localities: The Rise of Gated Communities in Istanbul, Urban Studies, 44 (4).
- Güvenç, M. ve Kirmanoğlu, H. (2009). Türkiye Seçim Atlası 1950-2009. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., İstanbul.
- Güzey, Ö. (2016). The Last Round in Restructuring The City: Urban Regeneration Becomes a State Policy of Disaster Prevention in Turkey. Cities 50 (2016), 40-53
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2006). Bölgesel Siyasi Tercihler ve AKP. Toplum ve Bilim, 107, 66-86
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2010). Back to the Year When It All Started: Local Determinants of Party Preferences in 2002 Turkish Elections. METU JFA, 2010/1, 161-183.
- İzmir Büyükşehir Belediyesi, İmar İşleri Daire Başkanlığı, Plan Program Koordinasyon Şube Müdürlüğü. (2006).1/25000 Ölçekli İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı Raporu
- İzmir Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı, Nazım Plan Şube Müdürlüğü. (2012).1/25000 Ölçekli İzmir Büyükşehir Bütünü Çevre Düzeni Planı Raporu
- Keskinok, Ç. (2006). Kentleşme Siyasaları, Kaynak Yayınları.
- Kurtuluş, H. (2005). İstanbul'da Kentsel Ayrışma, Bağlam Yayıncılık.
- Kuyucu, T. ve Ünsal, Ö. (2010) 'Urban Transformation' as State-led Property Transfer: An Analysis of Two Cases of Urban Renewal in Istanbul, Urban Studies, 47(7) 1479-1499.
- Öktem-Ünsal, B. (2006). Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri, Planlama, 2016/2, 53-63.
- Özden, P. (2008). Kentsel Yenileme: Yasal-Yönetmelik Boyut, Planlama ve Uygulama, İmge Kitapevi.
- Penpecioglu, M. (2013). Urban Development Projects and the Construction of Neo-liberal Urban Hegemony, The Case of Izmir, METU Journal of Faculty of Architecture, 30:1, 165-189.
- Pınarcıoğlu, M. ve Işık, O. (2002). 1999 Genel Seçimleri Coğrafyası. Birikim, 162, 42-52
- Saraçoğlu, C. ve Demirtaş-Milz, N. (2014). Disasters as an Ideological Strategy for Governing Neoliberal Urban Transformation in Turkey. Disasters, 2014, 38(1): 178-201
- Şen, B. (2005). Soylulaştırma: Kentsel Mekanda Yeni Bir Ayrışma Biçimi, İstanbul'da Kentsel Ayrışma kitabı içerisinde bölüm, Editör: H. Kurtuluş, Bağlam Yayıncılık.
- Şengül, T. (2009). Kentsel Çelişki ve Siyaset, İmge Yayınları, Ankara
- ŞPO İzmir-Kentsel Dönüşüm Komisyonu. (2016). İzmir'de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları.

- Tekeli, İ. ve Gökçeli, R. (1977). 1973 ve 1975 Seçimleri: Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme, Milliyet Yay., İstanbul.
- Tekeli, İ. (2011). Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Türkün, A. (2011). Urban Regeneration and Hegemonic Power Relationships, International Planning Studies, 16:1, 61-72.
- Türkün, A. (2014). Mülk, Mahal, İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Uzun, N. (2006). Yeni Yasal Düzenlemeler ve Kentsel Dönüşüme Etkileri, Planlama, No: 36, 2006/2, 49-52.
- Yıldırım, D. ve Haspolat, E. (2010) Değişen İzmir'i Anlamak, Phoenix Yayınevi, Ankara.

İNTERNET KAYNAKLARI

- URL-1 : Yüksek Seçim Kurulu-SEÇSİS <https://sonuc.ysk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 05.11.2016)
- URL-2 : ESRI ArcScripts <http://codesharing.arcgis.com/> (Erişim Tarihi: 22.11.2016)
- URL-3: İzmir Büyükşehir Belediyesi Web. <http://www.izmir.bel.tr/Projeler/5/96/ara/tr> (Erişim Tarihi: 15.12.2016)
- URL-4: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İzmir İl Müdürlüğü Web. <http://www.csb.gov.tr/iller/izmirakdm/index.php?Sayfa=sayfa&Tur=webmenu&Id=10379> (Erişim Tarihi: 21.12.2016)
- URL-5: İzmir Büyükşehir Belediyesi Web. <http://www.izmir.bel.tr/Projeler/0/95/ara/tr> (Erişim Tarihi: 15.12.2016)
- URL-6: Dönüşümde Adres Şaşı Haberleri. <http://hurriyet.com.tr/donusumde-adres-sasti-28355148> (Erişim Tarihi: 29.03.2017)

ARTICLE / ARAŞTIRMA

Immaterial Dimensions of the Right to the City: The Case of Istanbul's Derbent Neighborhood in the Urban Transformation Process

Kent Hakkının Maddi Olmayan Boyutları: Kentsel Dönüşüm Sürecindeki İstanbul Derbent Mahallesi Örneği

Gizem Aksümer, Hakan Yücel

¹Department of Urban and Regional Planning, Mimar Sinan Fine Arts University, Istanbul

²Department of Political Sciences, Galatasaray University, Istanbul

ABSTRACT

The main objective of this article was to discuss the concept of the right to the city using the example of a gecekondu settlement, sometimes referred to as a squatters' neighborhood or a slum, that is part of a transformation project. The article primarily emphasizes the importance of the immaterial and empirical dimensions of the concept of the right to the city. Within this context, the theoretical part of the article is based on the Lefebvrian concept of the right to the city, which may be explained as the right to live anywhere one wishes to live and/or to decide one's own future.

Starting from this point, a study of Istanbul's Derbent neighborhood, a gecekondu neighborhood undergoing an urban transformation process, was conducted. The goal was to seek tangible information on how the inhabitants of the gecekondu neighborhood were currently living and how they wish to live in the future. Additionally, how the urban transformation process is progressing in the opposite direction for this area is illustrated. The findings revealed that Gecekondu inhabitants have a strong sentiment of belonging to the place. They are emotionally attached to the location and to their neighbors. These emotional, intangible, and invisible dimensions of place attachment are very important components of the right to the city.

Keywords: Right to the city; urban transformation; Istanbul; gecekondu; Derbent; neighborhood.

ÖZ

Bu makalenin temel amacı, kent hakkı kavramını kentsel dönüşüm tehdidi altındaki bir *gecekondu* mahallesi üzerinden tartışmaktır. Makale, temel olarak kavramın materyal olmayan, ampirik boyutlarının altını çizmektedir. Bu bağlam içinde makalenin teorik kısmında Lefebvre'in ortaya attığı, bireyin istediği yerde yaşama ve kendi geleceğine karar verme hakkı olarak da anlaşılabilir kent hakkı kavramı tartışılacaktır.

Bu noktadan hareketle, kentsel dönüşüm tehdidini deneyimleyen İstanbul Derbent mahallesinde bir araştırma yapılmıştır. Bundaki amacımız, *gecekondu* mahallesindeki insanların nasıl yaşadıklarını ve gelecekte nasıl yaşamak istediklerini araştırmaktır. Buna ek olarak bu makale, mevcut kentsel dönüşüm ihtimalinin mahalledeki taleplerinin aksi yönde işlediğini göstermeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla makale iki temel izleğe sahiptir. Öncelikle, Derbent mahallesinde yaşayanların nasıl bir hayat tarzına sahip olduğu anlaşılmalı, ikinci olarak mahalle sakinlerin gelecekte nasıl bir mahalle hayal ettikleri aktarılacaktır. Bulgular, mahalle sakinlerinin çok güçlü bir mekansal aidiyet hissine sahip olduklarını göstermektedir. Saha araştırması tespitlerimize göre Mahalle sakinleri mekâna ve komşularına duygusal bağlılık içindedir. Biz de bu makalede, mekâna bağlılığın bu duygusal boyutlarının kent hakkının çok önemli birer parçası olduğunu tartışmaya açıyoruz.

Anahtar sözcükler: Kent hakkı, kentsel dönüşüm, İstanbul, *gecekondu*, Derbent, mahalle.

¹ Gecekondu is the common and particular name of informally and autonomously built houses in Turkey. These buildings started to be built in the 50s and they are comparable to favelas in Brazil or bidonvilles in France; but these structures create neighbourhoods and even big townships. In the 2000s, there are also many gecekondu neighbourhoods all over Turkey. Gecekondu settlements are also known to build a kind of "urban social movement" in cities. For further details: ERDER Sema, "Kentsel Gelişme ve Kentsel Hareketler: Gecekondu Hareketler", Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı, 1998, s.293-309. Jean François Pérouse, "Les tribulations du terme de gecekondu (1947 – 2004): une lente perte de substance. Pour une clarification terminologique." European Journal of Turkish Studies, sayı 1- Gecekondu, Web: <http://www.ejts.org/document/117.htmlart>

Received: 20.03.2017 Accepted: 07.03.2018

Available Online Date: 13.04.2018

Correspondence: Gizem Aksümer.

e-mail: gizem.aksümer@msgsu.edu.tr

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Introduction

This article focuses on *gecekondu* neighbourhoods and aims to understand the meaning of the right to the city for these settlements. The main purpose of the article is to elaborate the immaterial dimensions of the right to the city, figure out how the inhabitants of this *gecekondu* neighbourhood live and how they wish to live in the future. Immaterial dimensions emphasize the importance of the moral components of the right to the city such as the sentiment of belonging to the place of living, ability of establishing solidarity and networks, having close social relations or even the sole enjoyment of the space. This article underlines such non-productive and mostly forgotten dimensions of the concept and claims that they are very important in intervention, design or renewal of urban space regarding the right to the city. One of the main arguments is that the necessity of the right to the city for citizens cannot be limited only to economic and political dimensions. Attachment to the place or the emotional flows running through the neighbourhood; create the most important inputs to the search for the right to the city. The right to the city is connected to the sentiment of belonging, or place attachment. Secondly, focusing on the situation in a *gecekondu* neighbourhood experiencing an urban transformation process, this article will try to show that even if the urban transformation project offers apartments for most citizens, it cannot meet immaterial needs in terms of place attachment or social relations.

This article will emphasize two aspects of the issue. On one hand, we reveal what kind of urban space *gecekondu* residents are expecting to live in. On the other hand, we introduce an analysis of the urban transformation project by looking for the aspects of the project that are perturbing for *gecekondu* inhabitants. This analysis will advise us to watch the operational process of urban transformation on a *gecekondu* neighbourhood scale and we will try to search for the right to the city in this process. We will especially indicate the components constituting the right to the city in the investigated neighbourhood and figure out why the new project cannot put the right to the city into practice.

The findings are from field research conducted within the scope of a TÜBİTAK² project, which was carried out in 2013 in the *Derbent gecekondu* neighbourhood in the district of Sarıyer in Istanbul, Turkey. After the completion of the project, we have continued to monitor the process in the district until today. While searching for the components of the right to the city during an urban transformation process, we focus on the daily practices of neighbourhood residents. The expectations of inhabitants and the life style provided in the urban project were studied within the scope of the article.

In the following sections, we investigate two topics: firstly, we try to explore the citizens' current daily life style, and secondly, the expectations of the *gecekondu* residents for the future. These two topics guide us to find out what the components of the concept of the right to the city for this specific neighbourhood might be. The first section of the article discusses the right to the city. We review especially the Lefebvrian meaning of the concept and important topics; which are emphasized by academics working on the concept. In the second section, we elaborate the field research and discuss our findings under 4 sub-sections. Firstly, to facilitate the progress of the article, the urban transformation process in Istanbul is described, focusing on the case of Derbent. The three following sub-sections analyse the design process of this old *gecekondu* neighbourhood, the solidarity networks established in more than 50 years, institutionalisation of these solidarity networks, and discuss their meaning in the search for the right to the city. Besides, these three subsections will shed light on the immaterial dimensions of the right to the city.

Theory: Right to the City

In his book "The Production of Space", Lefebvre (1991, p. 85) claims that space is never produced in the sense that a kilogram of sugar is produced. It is not a simple object but an outcome of a set of operations. Space is conceived as transformed into a 'lived experience' by a social 'subject'. It is a product of social relations (1991: 85) and "a precondition and result of social superstructures". According to him (1991: 85), space can contain all senses and all bodies: "Though a product is to be used, consumed, it is also a means of production; it determines networks of exchange, flows of raw materials, energy fashion space and are determined by it".

Here, we need to emphasise the conceptual triad of Lefebvre (1991: 33) including spatial practice, representations of space, and representational space. Spatial practice indicates the society's relationships to the space. Lefebvre claims (1991: 38): "The spatial practice of a society secretes that society's space; it propounds and presupposes it, in a dialectical interaction; it produces it slowly and surely as it masters and appropriates it." Representation of space refers to the ideas, codes and forms, which are tied to the space. All ideas like plans and cartographies are included in this conceptual space. Lefebvre says (1991: 38): "This is the dominant space in any society (or mode of production)". Representational space is the symbolic side of the space linked to the underground side of the society (Lefebvre, 1991: 39): "It is space as directly lived through its associated images and symbols and hence the space of 'inhabitants' and 'users', but also of some artists and perhaps of those such as a few writers and philosophers, who describe and aspire to do no more than describe." Thus, pro-

2 Special thanks to TÜBİTAK for the support of the project number 110K404.

duction of space is realised by the combination of these three conceptual production phases; which always work together.

Lefebvre (1996, p. 147) underlines that social needs have anthropological foundations and human beings need to hear, see, taste, touch and bring together these perceptions. He (1996: 158) states, "The right to the city cannot be conceived as a simple visiting right or a return to traditional cities. It can only be formulated as a transformed and renewed right to urban life." On the other hand, Lefebvre (1996: 155) claims that mature urban projects do not concern studies of the existing city and he (1996: 155) claims, "Other than contrary to experience, the forms of space and time will be invented and proposed to praxis." Lefebvre takes space on one hand as a concrete object, and on the other as a concept and experience (Avar, 2009, p. 7). According to Lefebvre (1996), conceptual space, which is produced by architects or planners, creates the main foundations of the capitalist system. Avar expresses (2009: 12) that, in urban projects, concrete space is replaced by conceptual space. In this situation, the project seems to be the reality, but it is only a representation of space.

Considering the trilogy in production of space, Lefebvre (1996) creates the concept of the right to the city. The right to the city not only includes the rights concerning the form of the physical space but it is also combined with urban life with its emotional context, its leisure time possibilities or capacities of encountering. Lefebvre (1996: 158) underlines that "It (the right to the city) can only be formulated as a transformed and renewed right to urban life." Marcuse (2012) interprets this as a cry and a demand.

Accordingly, we may deduce that the right to the city cannot be limited to a housing right or life in a good environment, but it must include the right to self-governance and the right to preferences for a life style as well. Even if Lefebvre opens a comprehensive debate about different aspects of the concept, the current literature is often limited. This concept is mostly declared as a housing right (Budds, 2015; Langedger, 2016) or a right ensuring participation (Pierce, Williams, & Martin, 2016; Mark; Purcell, 2002; Mark; Purcell, 2003) in urban government. Most of these articles underline the economic and quantitative part of the right to the city.

Every researcher working on the right to the city tries to focus on one part of the concept and puts another perspective into Lefebvre's discussion. Purcell (2002: 100) indicates that the discussion by Lefebvre is a more radical and open-ended view than the current literature. Lefebvre does not suggest an alternate urban life but emphasizes unifying every stakeholder to scream for the right to the city and hopes for awakening the working class for collaboration with white-collar people.

On the other hand, Harvey (2000, 2008), whose arguments on the right to the city are very frequently used in parallel with Lefebvre's, takes the right to the city as a tool for criticising neoliberal urban development. Furthermore, he (2000) claims that Lefebvre leaves the concept of the right to the city undefined and tries to find a way and create "spaces of hope" departing from Lefebvre's starting point. McCann (2002, p. 78), as a brief overview of the concept, claims that Harvey suggests a new utopianism in urban political studies. Additionally, he associates the right to the city with citizenship and brings us to public participation during the planning process.

Margrit Mayer (2011: 154), in her article making derivations from Lefebvre's ideas, states that the right to the city is a type of a right of redistribution and it is an adversary demand instead of being a legal right. Likewise, this article considers Mayer's case as resistance to being besieged by urban transformation and struggle to protect spatial solidarity networks.

The right to the city may be depicted as the right to access all daily life habits, humanitarian needs and life style preferences. Within this context, the urban space, which is meant to describe the right to the city, is not a limitable or measurable space but a space that can be sensed and experienced. Thus, the right to the city does not only mean access to urban services or living "comfortably" within the city, but it can also be described as a humane project facilitated by urban residents who experience the city individually and interact with each other in a cooperative and emotional form (Purcell, 2009). Looking from this perspective, De Souza (2011) argues that many authors have considered the right to the city in a narrow scope and advocates describing it with multiple definitions. De Souza states that, on a humanitarian scale, houses that can be paid for, policies that protect the environment, and existence of a participatory democratic system are considered as adequate by many civil society organisations to build "the right to the city", but he criticises this and claims that this does not match with the definition by Lefebvre (De Souza, 2011: 316). In compliance with this, Harvey does not define the right to the city solely as a freedom to access the resources of the city. On the contrary, he defines it as a right to change the city and the self (Harvey, 2008). We may also refer to geographers criticising the overuse of the concept of the right to the city. Attoh (2011) argues that it is a waste of time to define what a right to the city is. Instead, he suggests that scholars working on the right to the city should focus on rights and try to institutionalise the main rights for the citizens.

We may analyse the discussions on the right to the city in three categories. The first group (Balzarini, 2015; Harvey, 2000, 2008; Mitchell, 2003) takes the concept of the right to the city as a tool for criticising neoliberal urban development.

Numerous geographers in the second group have emphasized that self-expression and urban social movements might have a big impact on urbanisation processes (Bayat, 2010; D. Davis, Moore, Wright, & Zyckofsky, 2013; M. Davis, 2006; Friedmann, 1998; Harvey, 2000, 2008) and they may refer to the concept of the right to the city to broaden their perspective. The third group (Langegger, 2016; Masuda, 2016; McCann, 2002; Pierce et al., 2016) criticises the unidentified form of the concept and tries to translate it into urban practice. The majority of these geographers, establish a connection with economic equity. For instance; Buds and Teixeira (2005) mention affordable housing production in Sao Paolo and they emphasise the capacity of this practice to establish the right to the city.

In Turkey, the urban transformation is not used to describe a city which is changed and transformed by the residents, but it is a process of urbanisation reconstructed with top-down policies and in parallel with capital flows. This study does not consider urban transformation with a single meaning or as a singular process. Within this context, this article does not take urban transformation as project-based interventions defined by law but it evaluates urban transformation as a multi-agency and multi-form process. Therefore, the study defines the driving force of this process as urban enclosures created through shopping malls, gated community areas, bridges, roads and mega projects (Yalçintan, Çilgin, & Çalışkan, 2012). Besime Sen (2006, p. 183) describes urban transformation projects as a type of a top-down projects that was created without any procedure of participation and defines the case of Turkey as follows: “Gentrification projects aim to prevent spatial and social backwardness, but they increase inequalities. When the areas that serve a large population are transformed with top-down policies and without any level of participation, problems such as ‘poverty, crime and unemployment’ are not diminished but only transferred to another part of the city, therefore, these problems increase exponentially.”

In this sense, being able to live in Istanbul becomes possible only in urban spaces with no alternatives and with the life styles forced by such spaces. In particular, the life style considered appropriate for poor people after urban transformation is living in mass-housing areas as nuclear families. Uncreative children’s playgrounds with plastic equipment, landscape arrangements that consist of plants ill-assorted for the climate and the environment, multi-story buildings and “tube lives” of home-work-home forced by urban transformation projects are presented as magical solutions. Kurtuluş (2006) claims that urban transformation is demolition of the

modern city myth while Kuyucu and Unsal (2010), regarding one *gecekondu* neighbourhood case, declare that urban transformation becomes a tool for state-led property transfer. Türkün (2014), in her edited book, shows us the situation of *gecekondu* houses under the threat of urban transformation. Türkün et al. (2014) underline the right to shelter in this kind of projects.

Particularly in Istanbul, most areas where urban transformation projects take place or where the projects of “gentrification” are implemented without using the name of urban transformation are mostly *gecekondu* neighbourhoods. This necessitated our reading of the effects of urban transformation through these neighbourhoods. *Gecekondu* neighbourhoods, with vast property problems having affected by urban transformation process, usually oppose to the process and creating associations or cooperatives take the initiative to define their urban space for the future. This encouraged us to shift the focus of this article onto these neighbourhoods. The main target of urban transformation programs that appeared in 2004 and took place in the agendas of central and local governments was “to renew old spaces and diminish the illegal *gecekondu* settlements” (Sen; & Doğan, 2010, p. 309). It is possible to say that marginalisation of urban regions by identifying them with crime has a justifying effect for both intervention of security forces (Gönen, 2008) and demolition activities aiming urban transformation. Implementation of urban segregation and urban transformation processes is synchronous. Cleansing of some regions in the city centre and its periphery from poor zones aims to “achieve” spatial and social segregation.³ Furthermore, this context includes discourses such as exclusion of unwanted elements or homogenisation of the living spaces of the rich (Pérouse & Daniş, 2005). In addition to this, it is witnessed that institutions such as TOKİ⁴ and KIPTAS⁵ facilitate homogenisation of the spaces of the poor, and lead to self-enclosure and periphery settlement. We may observe the segregation and enclosure of the new neighbourhood in the case of the *Derbent* transformation project.

Field Research

The basic path of the article is discussing the right to the city through a *gecekondu* settlement that has not yet experienced urban transformation completely but is under the threat of a transformation project. Within this context, it is important to see as Harvey (2012) said how the right “to live anywhere one wishes to live”, “to decide on one’s own future”, which we consider as the right to the city, is/will be shaped by urban transformation.

3 For social segregation, and the exclusion of *gecekondu*s and people in those regions as “suburb”; please look at: Bali Rifat, Tarz- ı Hayattan Life Style’ a yeni Seckinler, Yeni mekânlar, Yeni Yaşamlar, Istanbul: İletişim Pub., 3rd edition, 2002.

4 Toplu Konut İdaresi: Mass Housing Administration of Turkey

5 KIPTAŞ was established in the name of İMAR WEIDLEPLAN with a foreign capital partnership in 1987 in order to perform development plans and architectural projects. (Istanbul Konut İmar Plan Sanayi Ticaret Ananim Şirketi: Istanbul Residence Development Plan Industry and Trade Inc.)

analysis of our field notes during participatory observation. Especially in association meetings or during neighbourhood activities against urban transformation, we usually met middle-aged men and heard mostly their opinions. We confirmed that women and young people could not speak when they were in the presence of older men. For this reason, we needed to have different group discussions to see how differently their decisions about the neighbourhood are taken. Performing a research in a *gecekondu* neighbourhood under transformation may not provide the opportunity to get in contact with every group, either proponent or opponent. To avoid this problem, we did not use the snowball methodology to find focus group people. We approached the community we had surveyed before and we chose those from different classes and age groups. In every step of the research, especially in thematising the findings, the intense participatory observation provided confidentiality.

Urban Transformation in Derbent

It is possible to say that closure of factories in our research area and start of the process of building roads-houses-bridges triggered the urban transformation process. The places around the *Derbent* neighbourhood⁷ have hosted gated communities (MESA housing site) where wealthy people live due to their proximity to the central business district of Maslak. Additionally, in *Derbent*, there is a metro station of a line extending to the touristic centre Taksim and then the Yenikapı area, which is a big public transportation transfer hub. Below, the *Derbent* neighbourhood's development history is explained and the most important stages are emphasized (Fig. 2).

The biggest problem in the *Derbent* district is the conflict between the neighbourhood association and the Atatürk Building Society, which owns the land where the neighbourhood is located. In 1986, the Atatürk Building Society was established, and it bought the land where this *gecekondu* neighbourhood was constructed. Until that time, *Derbent* was located on public land and the residents always had the chance to have the right of habitation and make an application for a provisory land title deed. After the purchasing, *gecekondu* community lost the chance to own the land and they became tenants. Until 2011, the Atatürk Building Society constructed only MESA houses, which are neighbours of *Derbent* but the Building Society did not touch the land occupied by *Derbent* residents. After 2011, the Building Society made an arrangement with Cemre Construction Agency and they decided to build a luxury-housing site in the *Derbent* neighbourhood. Cemre Construction Agency started negotiation with

Derbent residents; they visited their houses one by one. 40 *gecekondu* households agreed to move to mass housing areas and leave their houses to the building agency. This process speeded up the urban transformation rumours in the neighbourhood. Following this process, in January 2013, Istanbul Metropolitan Municipality announced that the *Derbent gecekondu* neighbourhood was a "risky area". They made this announcement on the basis of a new urban transformation law (6306) describing the construction standards to protect people from earthquake risk. During the design process of the project, no public authority had visited the neighbourhood and no research had been carried out in the area. Even the project for *Derbent* was introduced by the Mayor of Istanbul at a Real Estate Exposition in Cannes in March 2013, whereas the project aimed to settle a part of the *gecekondu* residents on site but in a small area separated from the other side. The objectives of the project were listed on the website of Istanbul Metropolitan Municipality on 14 September 2012:

- 600 *gecekondu* buildings within 800 *gecekondu* situated on Istanbul Metropolitan Municipality's plot will be relocated to a prefabricated settlement close to the old neighbourhood.
- 1000 houses will be constructed on the site and delivered to the former *gecekondu* inhabitants.
- A resignation protocol will be signed between the municipality and neighbourhood inhabitants.
- Contractor company will pay all the expenses during the transfer process and will give a commitment letter assuring 50 million TRY.

Table I. *Derbent* neighbourhood development process

• 1970-1975: Gecekondu houses increase.
• 1975-1980: Electricity infrastructure established.
• 1980-1985: Provisory Title Deed documents are distributed.
• 1985-1990: The first bus stop is constructed.
• 1997: Park Orman is constructed.
• 2002-2005: MESA housing project is constructed.
• 2009: Acıbadem Private Hospital is constructed.
• 2010: Darıüşafaka Metro Station is established.
• 2010: Beginning of the Third Bridge rumours
• 2011: Cemre Construction Agency started negotiation with <i>Derbent</i> residents
• 2013: Risky Area Announcement
• 2013: <i>Derbent</i> Transformation Project in Cannes

⁷ *Derbent* is a *gecekondu* settlement built in solidarity with the residents. First buildings were seen in *Derbent* in 1937, but the density of the population increased in the 70s. All the infrastructure services were realised by the residents. There are 962 buildings (593 one storey, 192 2 storeys, the others have 3-4 storeys). For further details, look at the TUBITAK Project no: 110K404 report.

Figure 2. Derbent Neighbourhood.

Right to the “Production of Its Own Space”: Choose and Design Its Own Settlement

Representational spaces are tied to the secret sides of social life. They cannot be conceived concretely but they can be felt (Avar, 2009: 13). Lived space can talk to us much more than representational space. In other words, lived space is the target for architects, planners, investors or other people. They all want to rationalise or occupy this area (Avar, 2009: 13). Lefebvre claims that in to understand space, we need to understand its contradictions and he says (1991: 359) “The contradiction lies, then, in the clash between a consumption of space which produces surplus value and one which produces only enjoyment – and is therefore ‘unproductive’ It is a clash, in other words, between capitalist ‘utilizers’ and community ‘users’”.

Community users of our research are *Derbent gecekodu* residents who chose their neighbourhood and the location of their houses very strategically. This act has material and immaterial dimensions. First of all, they picked a location that was very close to their relatives to develop solidarity relations and enjoyment. They work in proximity of their neighbourhood and they have concrete benefit from this choice. On the other hand they can easily spend time with their friends and family members very often.

76% of the participants in the survey claimed that they had family members and relatives in the same neighbourhood and 94% did not want to leave the neighbourhood. Importantly, social life in neighbourhood usually involves “visiting” the adjacent neighbours or relatives who live nearby. Additionally, due to the location of the neighbourhood, going for a picnic

in the forest or on the seashore are among important social activities. We can say that the residents spend their social life mostly around the neighbourhood. *Derbent* provides them with leisure activities.

“10-15 neighbours come and take their cups of tea or coffee, they have a talk, they chat, they have a heart-to-heart talk. This neighbourhood is like a village. We can go to the forest; we can get some fresh air, go for a walk within the neighbourhood... We are like family here.” (Kamil, 33, Security Guard)

“If we have a problem, we can call out to our neighbours from the window. We act together and we share our happiness and sadness with each other.” (Zeynep, 42, Housewife)

Family conceptualisation is very common in focus groups, explaining feelings about *Derbent*. A participant uses the term “family-neighbourhood” for *Derbent*. Family conceptualization creates a warm feeling, shows close relationship among people, but it contains hierarchy and contradictions. Introducing neighbours as family members in focus groups but not as friends opens a new area to discuss the meaning of close relations in neighbourhoods.

In *Derbent*’s case, residents who have single-family houses with gardens use the entire neighbourhood as an extension of their houses. The physical space of the neighbourhood is not separated in strict zones like streets and public spaces, but all the area is used in a very flexible manner. The street is a space for public events. Inhabitants use the street for various activities; it is a socialising space for them. Charmes (2005) declares that even for gentrifying groups, lively streets and close neighbour relations in traditional neighbourhoods are very attractive. In this context, through the middle class, we observe the volition to “go back to the street”. On the contrary, low-income groups are sent to mass housing areas and this creates a paradox.

The street is considered very safe and it creates new social relations. Solidarity, festivals and social events take place in the streets. On many occasions, the street is an extension of the house, letting people meet each other (Charmes, 2006: 5-20, 83-112). The doorsteps in the neighbourhood are used for washing laundry, storing goods, and spending leisure time, along with many other daily activities. Thus, the sidewalk, street and house appear as elements that complete each other. This may be considered as a factor that increases the satisfaction of the residents in the neighbourhood as many activities that could not be carried out within the house could be carried out in larger spaces such as streets/gardens and in a cooperative way. The importance of the *gecekodu* neighbourhood and house is vast for its own residents as it is a space that creates social relations and establishes affectivities. Looking from the framework of Lefebvre (1958), it would

not be possible to think of daily life independent of the space. It may be stated that the opportunities provided by the space and the rhythm of daily life have the likelihood to affect each other, even because of that they are established through interaction with each other. In the focus group meetings, *Derbent* inhabitants underlined the importance of the streets and the sense of safety in the neighbourhood.

“(MESA inhabitants) don’t have places to barbeque; they cannot socialise in the streets. It is a pity.” (Kamil, 33, Security Guard)

“On the street, you greet everyone and everyone greets back.” (Mübeccel, 51, Housewife)

“Doorsteps, gardens and streets are our living spaces; we feel like home here.” (Hasibe, 41, Housewife)

Besides the streets, houses are very important, as is the way these are built in a flexible manner. The flexibility in this neighbourhood may sometimes mean adding a new floor or new room to the building for a married child, sometimes to divide a room for two children. *Gecekondu* inhabitants can also complete the construction process in 10-20 years and they build when they have sufficient financial resources. Therefore, a *gecekondu* neighbourhood highly differentiates from a mass housing area, which is built in a top-down process. This important difference was shown in the study about the HLM buildings in France. Sayad (Sayad, 1998, pp. 103-125), in a monograph that was written about the alienation in social houses in Nanterre, indicates that in shanty towns, the sentiment of belonging is greater than in social houses. Sayad says: “If a shanty town is an ‘Arab house’, they are built by Arabs for themselves; but the house that is built to replace it is ‘a house built for Arabs’. Similarly, Claude Pétonnet (Pétonnet, 1985) claims that the perception of social a solidarity network is very low in groups who are transferred to social housing sites from shanty towns. This distinction is also observed in the case of *Derbent*.

In our survey, 85% of the inhabitants were very satisfied with their houses. They renewed the interior design of their house whenever needed and they could add an extra floor or a new room. This construction process let them have a strong sentiment of belonging about their houses.

“In my opinion, (in a house) your soul needs to be comfortable. To stay in a house made by your hand, where you grew up, affects you and your psychology positively. I think it is reflected on my business.” (Hasan, 32, Shopkeeper)

On the other hand, young people stated that they need more space in the neighbourhood. They would like to have more educational, cultural and social activity spaces. Countrymen organisations are platforms that are highly oriented towards

middle-aged people. Their main aim is to strengthen the contact between the old village and the people coming from there. The neighbourhood association is also very busy with urban transformation issues. We may see that the young people in *Derbent* are much more urbanised and they choose going to a cinema or having coffee to hang out, and chat with friends. They stated that they need more space to socialise around the neighbourhood in the future.

After all, the *Derbent* transformation project offers them two solutions; part of the citizens can stay in the same neighbourhood after the new buildings come, but they can only have very small apartments. The rest of the inhabitants have to leave the area, leave their old neighbours and the space they have constructed themselves. Lefebvre (1991) reveals that it is a type of a right not to only occupy a land but also produce an urban space, whereas the project offers only new houses but the construction process is not participative. Designing and building their own houses can also ensure the sentiment of belonging to the house and facilitate that living in it provides all specific needs for that specific household. Having a small garden eliminates the need for an extra room for winter provisions, such as; cracked wheat, sun dried tomatoes or tomato pastes coming from their villages. Children can play in front of the house, and these characteristics might increase the quality of life of the residents. In contrast with the luxury-gated communities’ residents, *gecekondu* inhabitants work in their garden and most of them produce vegetables or fruits in their gardens (D. Yücel & Aki, 2012). On one hand they enjoy their house and garden, on the other hand they remain the solidarity networks.

Right to the Neighbourhood: Formation and Conservation of Solidarity Networks

It may be argued that neighbourhood is an important element that creates the feeling of “us” in *gecekondu* settlements. It provides identity, and balance between internality and externality that contributes to the personality construction of the individual. It prevents becoming an atomised individual while also developing solidarity and a sense of community (Konuk, 2011, pp. 75-82). Neighbourhood is more than a concrete space and it is full of emotions, memories for the inhabitants. They did not have water; they also had neither electricity nor sewers for many years. They obtained these basic needs standing together and they even built the infrastructure together. In this sense, as the questions about the neighbourhood were within the scope of urban transformation, the participants in the focus group meetings or surveys felt it necessary to emphasize their commitment.

We heard concepts such as “inveterate” and “belonging” from many residents of the neighbourhood during the field

study. Issues such as living one's childhood in this neighbourhood, growing up in the neighbourhood, being familiar with most of the residents or being like brothers were the most emphasised issues.

The neighbourhood means two important things for the *gecekondu* community living in *Derbent*. Firstly, communities living in *Derbent* feel at home in the neighbourhood and their place attachment is high. Secondly, the solidarity networks are important, create a strong sentiment of belonging to neighbourhoods and help people make everyday life easier.

This situation can be explained by that they have been living in this neighbourhood for a long time, they have built the neighbourhood together and feel at home there. 68% of the participants in the survey conducted in the *Derbent* neighbourhood had been living there for more than 20 years. At the same time, the fear that possibility of urban transformation would affect these values could be felt during the interviews. This was also seen in that almost every issue was somehow related to the sentence "we do not want to leave the neighbourhood." 96% of the participants said they were happy to live here and 94% said they would not agree to leave the neighbourhood. Knowing a couple of hundred people in the neighbourhood or being like brothers were important points we observed during the surveys.

The feeling of trust that rose through solidarity practices in the space is important especially for women. This factor helps women to acclimatise to the space. The words of a woman from the *Derbent* neighbourhood mentioned both points:

"To enter the *Derbent* neighbourhood is like entering your own house. I feel safe here." (Ayşe, 32, Babysitter)

Especially young and unmarried women had concerns about close neighbourhood relations. They revealed that they need to watch out their behaviour in the neighbourhood. On one hand, having close relationships makes the residents feel safe, but on the other hand, it increases conservatism.

The solidarity relationships in the neighbourhood contribute to overcoming the dominance of organisations and allow unity among the residents to spread around the neighbourhood. The story told by an executive board member of the *Derbent* neighbourhood association during the interview was striking:

"Here in *Derbent*, every building has been built by the *İmece* method.⁸ All people helped each other build the houses. The children of that time grew up and now they are 30-40

years old. They have close relations with each other like their fathers or mothers. I don't want any other kind of building here." (Executive member of the neighbourhood association, male, 46.)

About 80% of the participants said that they would prefer not to be separated from their neighbours if they had to leave the neighbourhood. This was especially true for youths as individuals who were born and grew up in the neighbourhood as more socialised individuals. Some field studies determined that neighbourhood, as a space, is a source of identity almost equal to the root identity for youths during socialisation processes in the case of unauthorised neighbourhoods (H. Yücel, 2005).

The interviews we conducted with youths indicated that even though there are some needs in the neighbourhoods, they do not accept urban transformation and are against leaving the neighbourhood because:

"If the neighbours are going to be kept together – if it continues as we are now, next to each other, I would like to stay in a comfortable house." (Housewife, 24)

The feeling of spatial attachment and residency of the same neighbourhood are being transformed by the threats of urban transformation. It was observed that the neighbourhoods pressurised by big investments, shopping malls and closed sites turn out to be more inward-oriented and adhere to solidarity relations, although envying the life style of the wealthy at certain points. As the youth question why their neighbourhoods do not have the same social opportunities as the ones in wealthy closed sites, or as the residents of those wealthy sites could easily come and shop in their neighbourhood, the fact that the access of residents in unauthorised neighbourhoods is restricted to those places probably indicates the core of social polarization. Therefore, we may clearly state that gated community developments through urban transformation have become huge urban problems with their polarizing, segregating and non-communicative characteristics. 60% of the survey participants were very disturbed by the security walls of the gated communities. They claimed many times that they felt "stuck" because of the walls.

"Gated communities were built and then we (women) thought that we could find jobs there. But some time later, we were tucked here. Everybody considers us occupiers; our houses are accepted as garbage. If they build something good around us, it brings us harmful things." (Ayşe, 32, Babysitter)

"... the walls of MESA build segregation like the Berlin Wall and this makes me very unhappy." (Mehmet, 46, Executive)

While the sentiment of belonging becomes stronger after

⁸ İmece is a solidarity action held especially by rural people. They work together to complete each other's work.

the urban transformation threat, new projects bring a bad feeling about their environment, and additionally break the sentiment of belonging. Segregation starts between luxury sites and *gecekondu* housing areas. This segregation disturbs *gecekondu* inhabitants and creates feeling of exclusion.

Solidarity relationships are as important as the commitment to the neighbourhood and home/street. The past and current life style in neighbourhoods is always explained by putting solidarity relationships at the centre. The majority of the residents who mentioned their concerns and suspicions about urban transformation mostly emphasized daily life relationships. Within this context, the most frequently discussed subjects in focus group meetings were that usage of streets and gardens would not stay the same if urban transformation was realised and this would affect the relationships in a bad way.

“The design of the new project is not that important. The size of the house is more important. Here, people have a single-floor *gecekondu*, but they have a large garden and they use it.” (Hüseyin, 29, works at a company)

The solidarity practices have been going on since the establishment of the neighbourhood. These practices have both strengthened the commitment of residents towards each other and eased life, thereby turning this place into a space that is identified with.

The surveys and interviews conducted with youths, middle-aged men and women revealed that the residents of the neighbourhood have a lot of acquaintances from the neighbourhood. In particular, women stated that knowing each other was a great advantage that eased life. 62% of the survey participants indicated that they recognise 50 or more households in the neighbourhood. In addition to this, the people who would go and ask help from their neighbours whenever they have a problem constituted the majority. This indicates that the highest rate of trust within the neighbourhood is not towards the state or its institutions, but towards each other. More than half of the interviewees said that they have acted together in participating in weddings or funerals, shopping, or housework, which represent the living habits in neighbourhoods. Young women declared that they were not able to have coffee with their boyfriends in the neighbourhood. They were not even able to walk in the neighbourhood with a close friend from the opposite sex. Besides, they stated that conservative reactions are diminishing day by day. On the other hand, young people reported that they are very mobile thanks to the metro and minibus lines. They could go to Taksim, Beşiktaş and Maslak to meet their friends, go to the cinema.

The rate of preparing winter supplies with the neighbours

was high (57%), and this gives us some hints about the spatial organisation and social solidarity within the neighbourhoods along with daily life practices. Preparation of winter supplies is the process where women prepare the food they will use throughout the winter in accordance with collective work by using supplies coming from their villages. There is spatial organisation, which is necessary for these preparations, and the place for preparation may be a garden, veranda, terrace and even the street. In this sense, preparing winter supplies together does not only mean solidarity, on the contrary a new space is created outside the “house”.

The most striking fact from the survey in the neighbourhood was the continuation of on-account shopping. Almost 83% of the respondents mentioned that they could still buy things from the neighbourhood market and pay later.

In this sense, solidarity in the neighbourhood appears under two titles: economic and social. Making on-account purchases from the neighbourhood market, in a sense, makes it possible to delay the necessity to have a permanent job for a certain period. This economic solidarity is a must as a response to the current capitalist circumstances, but it also indicates the possibility of a local economy. Below, you can see the survey results showing the economical solidarity in the neighbourhood.

- I borrow from my neighbour if necessary. 81%
- I can make on-account purchases from the neighbourhood market. 82.8%
- My neighbour looks after my child. 87.46%
- When I get into trouble, I call my neighbour first. 89.61%

Solidarity networks can also meet people’s material and immaterial needs together. Living close to relatives or trusting a neighbour can provide financial benefits because one does not spend money for child-care, house work, reparation works. Additionally, this may cause an ambiance of confidence, thus strengthen the sentiment of belonging.

Right to Self-Government: Institutionalisation of Solidarity Networks

Alongside solidarity in daily life, by the popular use of the term, creation of unauthorised neighbourhoods could be read as the product of an urban social movement. The residents of unauthorised neighbourhoods have created their own living spaces without the support of the state, the local administration or any other public authority. Purcell (2002, p. 105) emphasizes that the concept of the right to the city is a call for need of a new urban politics. In *gecekondu* neighbourhoods, we encounter new ways to organise and turn informal solidarity actions into an institutionalised movement.

There are many researchers who define creation of these informal settlements as “social movements”. Within this context, Bayat used the concept of “street politics” in order to indicate and explain how the *gecekondu* areas in Iran have developed without a certain ideology and a certain leader, and how the owners of these *gecekondu* settlements have silently opposed the existing system, and named the action itself as “quiet encroachment” (Bayat, 2008). Within this context, according to Bayat, usage of the street in an active and participatory way without the control of the state is a type of urban movement (Ibid: 45). Bayat defines the concept of “street politics” in unauthorised neighbourhoods as “the silent, patient, long term and consistent walk of the average people on property owners and the wealthy, in order to overcome their problems and live a better life (Ibid: 35).

The change of action practices are observed, and urban transformation practices have been carried out through the means of private contractors after the year 2000 in the neighbourhoods of Sarıyer, where the politics of the street are executed by associations and cooperatives and organisational forms.

Since its creation, most urban services that neighbourhood residents required were realised by solidarity practices and with cooperation, and the problem of “property” was considered as an important agenda in these neighbourhoods as in authorised ones. In particular, planning amnesty and “individual deed” have been considered as the sole legal assurance and the warrant to stay in these neighbourhoods since 1980s. Even though there are several countryman associations, thought associations or cultural associations in neighbourhoods, we observed that the neighbourhood association has a neutral stance and it could take the form of an important tool to create a comprehensive organisational identity that is mobilised only from living within that neighbourhood. Among the respondents, membership of countryman associations was around 27%, while the rate of membership for neighbourhood associations was 37%. The neighbourhood association was a more overarching organisation among the neighbourhood residents. This association is also a part of the “Neighbourhood Associations Platform of Sarıyer”. This platform has monthly meetings, the members of the platform share information with all residents without any distinction between members or non-members. *Derbent* neighbourhood association members do not only work against the urban transformation process but they are also trying to resolve everyday life problems. Music lessons, math lessons or coaching classes

for the university entrance examination for young people are very popular activities organised by the neighbourhood association. On the other hand, the neighbourhood association does not work like “not in my backyard” organisations. Association members have cooperation with other neighbourhood associations and they even work with opposition groups in Istanbul like the “Northern Forests Defence Platform” or “No to the 3rd Bridge Platform”,⁹ while universities also work in the neighbourhood together with the neighbourhood association. The most important example is the solidarity of *Derbent* neighbourhood association with the Gezi Park movement¹⁰ in 2013¹¹.

Self-government activities in *Derbent* came up to the next level with the establishment of the cooperative to resolve the ownership problem. The cooperative structure is a brand-new concept for *gecekondu* neighbourhoods, even though cooperatives go far back in Turkey’s history. Especially in the Sarıyer district, we had many *gecekondu* neighbourhood cooperatives working together, interacting with each other. We observed that their establishment declaration documents are alike; they were observed to be working democratically to have the land as property. They are not informal groups, and all their actions are based on legal documents.

The case of *Derbent* is specific in some points. First of all, Istanbul Metropolitan Municipality owns the majority of the land in the *Derbent* neighbourhood. According to the “*Gecekondu Law (No. 775)*” *gecekondu* residents can apply to have the property of the land on which they built their houses and if it is public property, dwellers have the right to have a “provisory title deed”. This document can become a permanent title deed if a “development plan” is prepared according to the urban amnesty law (No. 2981). In the case of *Derbent*, the development plan is not made yet. In addition to this, the plot owned by the municipality was sold to a building society. The aim of the cooperative is to stake out a claim on the land they have been residing on for more than fifty years. This cooperative has a founding declaration clarifying their democratic decision-making processes. The first rule is that the board of management cannot decide by simple majority of votes, and they need to obey the consultative committee comprising 20% of the members. Their aim is to have the land without any cost and they try to have a collective ownership ensured by this cooperative structure.

In 2016, the board of management of the cooperative negotiated with Sarıyer Municipality to realise the development

9 Kuzey Ormanları Savunması Platformu, 3. Köprüye Hayır Platformu

10 The Gezi Park movement is an opposition movement that occurred in Taksim, Istanbul. Istanbul Metropolitan Municipality decided to build a shopping mall in Taksim Gezi Park but the people resisted the decision and they wanted the Gezi to stay as a green area. An occupy movement began and thousands of people came to Gezi Park to protest the Municipality. For further details: Akşümer G and Ezme AT. (2015) *Desire Flows in Gezi Park*. 20. International Conference on Alternative Futures and Popular Protest (30 March - 1st April 2015). Manchester Metropolitan University.

11 Neighbourhoods Searching for Justice (This is a *Gecekondu* neighbourhood associations platform and *Derbent* Neighbourhood Association is a part of this organisation) organised a march to Gezi Park in 2013 when the Gezi Park movement took place in Taksim, Istanbul. Further details: <https://kentteadaletblog.wordpress.com/2013/06/10/adalet-arayan-mahalleler-gezi-parkina-yurudu/>

of the urban master plan and transfer the land to the cooperative. They have weekly meetings with the consultative committee, cooperate with professionals, have seminars and listen to recommendations. In July 2017, improvement plans (Islah planı) of the *Derbent* neighbourhood were sent to Istanbul Metropolitan Municipality for approval. After the planning process, they will continue to spend efforts for having legal assurance for their houses.

We might consider this initiative as a big step towards more democratic urban governance and a straight path to the right to the city.

Conclusion: Immaterial Dimensions of the Right to the City

A city is created by social relations. As Lefebvre stated (1968, p. 47), we cannot understand the urban issue as the material city, but we need to know the senses, spontaneous exchanges and relationships among people. In our case study, social relationships are so important that even the design of the neighbourhood and the location of the settlement is also irreplaceable. Lefebvre (1991: 85) said that the space is a product of social relations and the space of *Derbent* is rather a social network constituted by its inhabitants.

In the case of *Derbent*, we see two aspects of the phenomenon. On one side, we observe daily lives and habits, and we discover that solidarity networks are still crucial for their capacity of keeping the urban environment. On the other side, we see an urban transformation project that aims to build a new housing area, claiming to renovate the neighbourhood, but we observe that this project creates two groups of big blocks of buildings, separating the *Derbent* community by walls from upper-middle income groups. This segregation disturbs the inhabitants of *Derbent*. Furthermore, it decreases their space, removes gardens, and carries them to high-rise buildings. This change most likely has the capacity to entirely change the daily life of the *Derbent* community. They are really sensitive about gated communities and they do not want to be surrounded by walls. Young residents are particularly very sensitive about luxury housing areas separated from others. In the case of MESA and *Derbent*, we can see the tension among younger people. Social relations here become conflicting and the design of the space increases the conflict between different social groups.

In *Derbent's* case, the neighbourhood and the daily life constituted there, is the centre of economic and social solidarity. Spatial belonging and attachment to the neighbourhood have high importance for the residents. People refer to their memories of solidarity actions, talk about how they built the neighbourhood, and underline the close relationships they have in the neighbourhood. The most interesting part of the study

was that even the young inhabitants want to keep solidarity relations among each other. Moreover, they emphasized the importance of the physical space of their neighbourhood; gardens and streets which are used for public events are crucial for their daily life. *Derbent* is built by solidarity networks and the design of the neighbourhood is also very important. They look after their neighbour's children, they can borrow money from their neighbour and when they get into trouble they call their neighbour first.

To define the right to the city in the case of *Derbent*, we cannot only mention economic issues, or we cannot only discuss the housing right of *gecekondu* community. This right may be defined in three dimensions in the case of *Derbent*. First of all, *Derbent* inhabitants built the space on their own and they want to conserve their physical space, and even if it is necessary to make any renovation, they emphasize that they need to have agency in this project. Their future visions indicate that they want the right to the production of their own space. Not changing the location of their house is a common expectation for young and middle-aged residents, men and women. They all reveal that the organisation of locations in the neighbourhood is very important for them and the centrality of their houses (close to metro station or business district) makes them feel more attached to the area. Gardens are very important, and they do not want to leave their green areas. Secondly, they clearly claimed that they want to continue their social relations and live together with their old neighbours. Old and young people stated that they have close friends and neighbours in *Derbent*, and they feel safe there. Women, especially young and unmarried women have some concerns about close neighbourhood relations; even if they feel very safe most of the time, they stated that they need to watch their behaviour in the neighbourhood. Young residents reported that they often went out with their friends. Increasing mobility capacity of the residents allows them to have another life outside the neighbourhood whenever they want. For the future, young people would like to have more social spaces, cafes, or restaurants around the neighbourhood to hang out with friends. They also would like to have sportive, cultural and educational activities.

Thirdly and most importantly, they started to build a cooperative, which lets us see how alternative urban politics can be established from down to top. Another important expectation was their involvement in the planning process of their neighbourhood. First of all, they need legal assurance for their own land and house. After that, they claimed that they needed some physical changes in their neighbourhood if and only if they become a part of the planning process from the very beginning.

As opposed to a single, large-scaled and abstractly defined concept, the right to the city has multiple meanings. On one side, it may be defined as a kind of the right to self-government, while on the other side, it is a right to protect the immaterial city which includes social relations and the relationship with the built environment. Lefebvre (1996: 158) states that the right to the city can be formulated as a renewed right to urban life. The inhabitants of *Derbent* emphasize that they are attached to their neighbourhood and “they scream for the right to the city”.

This study shows that the concept of the right to the city must be indispensable for urban renewal or transformation projects. This right must be used to conserve the social relations that all the citizens would like to conserve and create the future all citizens would like to have.

This urban transformation style can never aim to meet the needs of the inhabitants or the needs of the metropolitan city of Istanbul. This is an urban project, which is focused on material needs, and it reduces the inhabitants’ right to the city solely to their housing right. The urban transformation process in the *Derbent gecekondü* area shows that the concerns are not only about a “building”, but also about having a “home” and the inhabitants do not want to leave all their social relations and their “home”. This demand matches with Harvey’s (2012: 4) claim about the right to the city: “The right to the city is, therefore, far more than a right of individual or group access to the resources that the city embodies: it is a right to change and reinvent the city more after our hearts’ desire.”

REFERENCES

- Albarello, L. (2007). *Apprendre À Chercher, Lacteur Social et la Recherche Scientifique*. Paris: De Boeck & Larcier.
- Attoh, K. (2011). What kind of right is the right to the city? *Progress in Human Geography*, 35(5), 669-685.
- Avar, A. A. (2009). Lefebvre’in Üçlü - Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân-Diyalektiği. *Mimarlık Dergisi*, Aralık, 7-17.
- Balzarini, J. S., Anne;. (2015). Gentrification and the Right to the City: Community Conflict and Casinos. *Journal of Urban Affairs*, 00(0), 1-15.
- Bayat, A. (2008). *Sokak Siyaseti: İranda Yoksul Halk Hareketleri S. Torlak (Trs)*, . Ankara: Phoenix Yayınları.
- Zizek, S. (2009). *Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü*. Bahadır Turan (Trs.). İstanbul: Encore.
- Bayat, A. (2010). *Life as Politics: How Ordinary People Change the Middle East*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Baysal, C. (2011). Kent Hakkı Yeniden Hayat Bulurken. *Eğitim Bilim Toplum*, 9(36), 31-55.
- Buds, J., & Teixeira, P. (2005). Ensuring the Right to the City: Pro-poor housing, urban development and tenure legalization in São Paulo, Brazil. *Environment and Urbanization*, 17(1), 89-113
- Charmes, E. (2005). *Le Retour À La Rue Comme Support De La Gentrification*. *Espaces Et Sociétés*, 122, 115-135.
- Davis, D., Moore, N., Wright, M., & Zyckofsky, P. (2013). *Participation Tools for Better Community Planning*. Sacramento: Local Government Commission.
- Davis, M. (2006). *Planet of Slums*. London - Newyork: Verso Publication.
- De Souza, M. L. (2011). Hangi Kentre Hangi Hak? *Politik-Stratejik Netliğin Müdaafası*. *Education Science Society Journal*, 9(36), 183-207.
- Friedmann, J. D., M; (Ed.). (1998). *Cities for Citizens: Planning and the Rise of Civil Society in a Global Age*. New York: Wiley.
- Gönen, Z. (2008). Varoşların Zabtiyesi ya da Kent Yoksullarının Neoliberal Denetimi. *ToplumBilim*, 23, 93-103.
- Harvey, D. (2000). *Spaces of hope*. Berkeley Los Angeles: University of California Press.
- Harvey, D. (2008). Right To The City. *New Left Review*, 53(September-October). Retrieved from New Left Review website: <http://newleftreview.org/II/53/david-harvey-the-right-to-the-city>
- Harvey, D. (2012). *Rebel Cities: From the Right to the City to Urban Revolution*. London: Verso Pub.
- Konuk, M. (2011). Mahalle: Bir Kimlikler Kavşağı. *Toplum Bilim*, 26(Nisan 2011), 75-82.
- Kurtulus, H., & Turkun, A. (2005). Giriş. In H. Kurtuluş (Ed.), *İstanbul’da Kentsel Ayrışma: Mekânsal Dönüşümde Farklı Boyutlar*. İstanbul: Bağlam Yayınları
- Kuyucu, T. Ü., Özlem;. (2010). Urban Transformation as State Led Property Transfer: An Analyses of Two Cases of Urban Renewal in Istanbul. *Urban Studies*, 47(7), 1479-1499.
- Langegger, S. K., Stephen;. (2016). Invisible homelessness: anonymity, exposure, and the right to the city. *Urban Geography*, 37(7), 1030 - 1048.
- Lefebvre, H. (1958). *Critique de la vie quotidienne 1 Introduction* (2nd ed.). Paris: l’Arche.
- Lefebvre, H. (1968). *La vie quotidienne dans le monde moderne*. Paris: Gallimard.
- Lefebvre, H. (1991). *Production of Space*. Oxford: Blackwell Publication. D. Nicholson-Smith (Trs.). (1st ed. 1974)
- Lefebvre, H. (1996). *Writings On Cities*. Oxford: Blackwell Publication. E. Kofman, E. Lebas (Trs.). (1st ed. 1996)
- Marcuse, P. (2012). From Critical Urban Theory to the Right to the City. In N. Brenner, Peter Marcuse, and Margit Mayer (Ed.), *Cities for People, Not for Profit: Critical Urban Theory and the Right to the City*. New York: Routledge
- Masuda, J. B., Sonia;. (2016). Neighbourhood branding and the right to the city. *Progress in Human Geography*, 1-18.
- Mayer, M. (2011). *Kentsel Toplumsal Hareketlerde Kent Hakkı*. *Eğitim Bilim Toplum*, 9(6), 153-182.

- McCann, E. (2002). Space, Citizenship and the Right to the City: A Brief Overview. *GeoJournal*, 58, 77-79.
- Mitchell, D. (2003). *The Right to the City*. New York: Guilford Publications.
- Pérouse, J. F., & Daniş, D. (2005). La Politique Migratoire Turque: Vers Une Normalisation? *Migrations Société*, 17(98).
- Pétonnet, C. (1985). *On Est Tous Dans Le Brouillard*. Paris: Editions Galilée.
- Pierce, J., Williams, O., & Martin, D. (2016). Rights in places: An analytical extension of the right to the city. *Geoforum*, 70, 79-88.
- Purcell, M. (2002). Excavating Lefebvre: Right to the city and its urban politics of the Inhabitant. *GeoJournal*, 58(2/3).
- Purcell, M. (2003). Citizenship and the Right to the Global City: Reimagining the Capitalist World Order. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(3), 564-590.
- Sayad, A. (1998). *Un Nanterre Algérien, Terre de Bidonvilles*. Paris: Autre-ment.
- Sen, B., & Doğan, A. E. (2010). *Neoliberalizm Mekânı ve Mücadele Deneyimleri Tarih, Sınıflar ve Kent*. İstanbul: Dipnot Yayınları
- Şen, B. (2006). *Kentsel Gerilemeyi Aşmada Çelişkili Bir Süreç Olarak Soylulaştırma: Galta Örneği*. (Doktora), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul
- Yalçın, M. C., Çalgın, K., & Çalışkan, Ç. (2012). İstanbul Dönüşüm Coğrafyası 3. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu (Kent, Bölgeler, Metropolitan Alanlar, Büyükşehirler: Değişen Dinamikler ve Sorunlar). 294-312. Ankara: Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı
- Yücel, D., & Akı, M. (2012). Kentsel Politik Ekoloji Bağlamında Farklı Doğa Tahayyüllerinde Sosyo-Ekolojik İlişkiler: Gecekondu Mahallesi-Kapalı Site Karşılaştırması. In A. D. E. Mim Sertaç Tümtaş, Cem Ergun (Ed.), *Kente Dair*. İstanbul: Bağlam Yayınları
- Yücel, H. (2005). Les jeunes alévis du quartier de Gazi (Istanbul) et les associations de hemşehri : identifications croisées. *European Journal of Turkish Studies, Hometown Organisations*. URL: <http://journals.openedition.org/ejts/406>